

De houding en motivatie van leerlingen ten opzichte van maatschappijleer onderzocht

Een Q-methodologisch onderzoek onder 4 havo-leerlingen van het Montessori College Twente in Hengelo

Jade Oldenhof, MSc

Faculteit Gedragswetenschappen, Instituut ELAN
Scriptie master Leraar VHO
Maatschappijleer/maatschappijwetenschappen

Begeleiding:
Dr. M. I. Jeliaskova

Tweede beoordelaar:
Dr. D. Westerheijden

September, 2017

UNIVERSITY OF TWENTE.

Samenvatting

Maatschappijleer wordt gezien als een vak dat een belangrijke bijdrage levert aan burgerschapsvorming: leerlingen leren meer over de samenleving en hoe met mensen om te gaan. Hoe er echter door leerlingen naar het vak wordt gekeken, en hoe dat van invloed is op hun motivatie en interesse voor het vak, is nauwelijks onderzocht. Om een beter beeld te krijgen van de houding van mijn eigen leerlingen voor het vak maatschappijleer, heb ik onderzoek verricht onder 43 leerlingen van 4 havo van het Montessori College Twente in Hengelo.

Het doel van dit onderzoek is de motivatie verhogen van 4 havo-leerlingen van het Montessori College Twente voor het vak maatschappijleer, door rekening te houden met hun behoeftes bij de inrichting van het vak. Hiervoor is de volgende onderzoeksvraag opgesteld: *Hoe kan een analyse van houdingen van 4 havo-leerlingen bijdragen tot inzichten om het vak maatschappijleer, binnen het Montessori College Twente, beter toe te spitsen op de behoeftes van de verschillende typen leerlingen zodat hun motivatie voor het vak maatschappijleer wordt verhoogd?* Motivatie kan worden gezien als de beweegredenen van, in dit geval, leerlingen, om bepaald gedrag tot uitvoer te brengen.

Om een antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag, is er een Q-methodologisch onderzoek uitgevoerd. De 43 leerlingen hebben stellingen gesorteerd in volgorde van meest eens tot meest oneens over het vak maatschappijleer, school in het algemeen, hun vrienden en hun ouders. Dit geeft weer hoe maatschappijleer door hen wordt gezien, hoe hun vrienden en ouders maatschappijleer beoordelen en in hoeverre maatschappijleer van invloed is op hun blik op de samenleving.

Na een analyse van de sortering van de stellingen, konden er acht typen leerlingen worden onderscheiden: de maatschappijgeëngageerde leerlingen, de standvastige leerlingen, de maatschappijgeïnteresseerden, de sociaal geëngageerden, de politieke sympathisanten, de levensgenieters, de nieuwsgierige allrounders en als laatste de maatschappijleerkritische leerlingen. Met alle typen leerlingen zijn er interviews afgenomen over de inhoud van de lessen en het vak zelf. Dit om een volledig beeld te krijgen van hun motivatie om met het vak aan de slag te gaan en welke behoeftes zij hebben bij de inrichting van het vak.

Een belangrijk inzicht is dat alle typen leerlingen meer behoefte hebben aan gevarieerde lessen waarin veel verschillende onderwerpen en werkvormen aan bod komen, dan dat er een perfecte les wordt gegeven die volledig is afgestemd op al hun behoeftes. Een perfecte les voor alle typen leerlingen is een utopisch ideaal, en ook niet iets wat de leerlingen nodig hebben. Zo gaven de leerlingen expliciet aan dat variëteit noodzakelijk is voor hen om de lesstof te begrijpen en om gemotiveerd met de lesstof aan de slag te gaan. Ruimte voor discussie, om zichzelf en hun mening te laten horen, is ook van cruciaal belang voor de leerlingen. Uiteindelijk is dit ook het doel van maatschappijleer: leerlingen kritische burgers maken, die hun mening kunnen geven over een variëteit aan onderwerpen.

Voor leerlingen is het dan ook belangrijk dat ze les krijgen over veel verschillende onderwerpen, die aan de hand van een verscheidenheid aan werkvormen worden gepresenteerd. Afwisselend leren van de leerling levert niet alleen een positieve bijdrage aan de motivatie van de leerling tijdens de lessen, maar vooral een grotere waardering voor het vak als geheel.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Theoretisch kader	6
Leerlingtypen eerdere onderzoeken	6
Leerlingtypen in het montessorionderwijs	8
Motivatatie van leerlingen	9
Motivatatie voor het vak maatschappijleer	10
Methode	13
Q-methodologie	13
Houdingen 4 havoleerlingen Montessori College Twente	13
Typen leerlingen Montessori College Twente	15
Overeenkomst typen Mul	16
Motivatatie 4 havoleerlingen Montessori College Twente	16
Inrichting maatschappijleer	17
Resultaten – sortering stellingen in Q-sorts.....	19
Aantal factoren	19
Typen onderscheiden aan de hand van factoren	21
Factor 1: Maatschappijgeëngageerde leerlingen	22
Factor 2: Standvastige leerlingen.....	24
Factor 3: Maatschappijgeïnteresseerden	26
Factor 4: Sociaal geëngageerden	28
Factor 5: Politieke sympathisanten.....	30
Factor 6: Levensgenieters	31
Factor 7: Nieuwsgierige allrounders	33
Factor 8: Maatschappijleerkritische leerlingen	35
Conclusies typen leerlingen Montessori College Twente	37
Vergelijking resultaten met het onderzoek van Mul	38
Resultaten – interviews in focus groups	42
Conclusie interviews focus groups.....	49
Conclusie en discussie	52
Bibliografie	54

Bijlagen.....	58
Bijlage 1: Stellingen Q-set.....	58
Bijlage 2: ideaaltypische Q-sort voor factor 1: Maatschappijleerlingen	60
Bijlage 3: ideaaltypische Q-sort voor factor 2: Standvastige leerlingen	61
Bijlage 4: ideaaltypische Q-sort voor factor 3: Maatschappijgeïnteresseerden	62
Bijlage 5: ideaaltypische Q-sort voor factor 4: Sociaal geëngageerden.....	63
Bijlage 6: ideaaltypische Q-sort voor factor 5: Politieke sympathisanten	64
Bijlage 7: ideaaltypische Q-sort voor factor 6: Levensgenieters	65
Bijlage 8: ideaaltypische Q-sort voor factor 7: Nieuwsgierige allrounders.....	66
Bijlage 9: ideaaltypische Q-sort voor factor 8: Maatschappijleerkritische leerlingen	67
Bijlage 10: Factor Q sort waarden voor elke stelling.....	68
Bijlage 11: Vragenlijst focus groups	69
Bijlage 12: Samenvatting van de resultaten van de interviews in focus groups.....	71

Inleiding

Het vak maatschappijleer wordt door leerlingen van het middelbaar onderwijs wisselend ontvangen. Zoals Mul (2015, p. 9) aangeeft: terwijl er voor de ene leerling een wereld opengaat, lijkt het voor de ander een feest van herkenning. Tijdens gesprekken met 4 havoleerlingen op het Montessori College Twente in Hengelo werden de verschillende houdingen van leerlingen ten aanzien van maatschappijleer ook duidelijk: hoewel enkele leerlingen een genuanceerde blik op het vak hebben, hebben de meesten er een duidelijke mening over. De volgende citaten benadrukken dit:

“Maatschappijleer is een vak dat even moet gebeuren. Voor mij heeft het weinig toegevoegde waarde.”

“Ik vind het jammer dat we het vak maar één jaar hebben. Als ik het nog een jaar had kunnen volgen, had ik dit graag gedaan.”

Alhoewel er sinds het begin van het vak maatschappijleer begin jaren '60 van de vorige eeuw veel discussie is geweest over de inhoud en de precieze invulling van het vak maatschappijleer (Olgers et al., 2010, p. 35; Kaljee, 2014, p. 10), is er echter weinig onderzoek verricht naar de houding van leerlingen over het vak maatschappijleer, en in hoeverre dit van invloed is op hun ontwikkeling. Maatschappijleer is het vak bij uitstek waardoor leerlingen zich op politiek en maatschappelijk gebied kunnen ontwikkelen tot geëngageerde leden van de samenleving. Het vak focust op zaken waarmee de leerlingen in hun dagelijks leven te maken krijgen, zoals omgaan met mensen met verschillende culturele achtergronden. Het vak draagt dan ook bij aan de morele ontwikkeling van individuen (Veugelers & Leeman, 2011), en is van belang om een goede omgang met anderen in de samenleving te bewerkstelligen (Sprakel, 2017)¹. Door te weinig aandacht te schenken aan de houding van leerlingen ten opzichte van maatschappijleer, worden de leerlingen en hun behoeften tekortgedaan. Immers, de focus ligt voornamelijk op wat leerlingen zouden moeten leren, in plaats van dat er geluisterd wordt naar hoe de leerlingen zouden willen leren (Volman, 2006).

Mul (2015) heeft, naar aanleiding van onderzoeken van Costa (1995) en Vogels (2009), belangrijke stappen gezet in het in kaart brengen van houdingen onder 4 havoleerlingen ten opzichte van het vak maatschappijleer. Echter, het is nog onduidelijk in hoeverre haar onderzoeksgegevens reproduceerbaar zijn naar andere scholen zoals het Montessori College Twente. Gezien de verschillende achtergronden van de scholen (openbaar onderwijs van het Twickel Lyceum versus bijzonder onderwijs van het Montessori College Twente), verwachtte ik dat niet alle houdingen van Mul's leerlingen overeenkomen met de houdingen van de leerlingen op het Montessori College Twente. Om erachter te komen welke houdingen er onder 4 havoleerlingen van het Montessori College Twente bestaan, en op welke manier er door hen over maatschappijleer wordt gedacht, moeten deze houdingen worden onderzocht.

---

¹ Bron: Thijmen Sprakel, 2017. <http://edukitchen.nl/het-nederlandse-onderwijs-in-drie-doeldomeinen/>

De onderzoeksvraag die ik in dit onderzoek tracht te beantwoorden is daarom: *Hoe kan een analyse van houdingen van 4 havoleerlingen bijdragen tot inzichten om het vak maatschappijleer, binnen het Montessori College Twente, beter toe te spitsen op de behoeften van de verschillende typen leerlingen zodat hun motivatie voor het vak maatschappijleer wordt verhoogd?*

Om de hoofdvraag te beantwoorden zijn de volgende deelvragen opgesteld:

1. Welke houdingen bestaan er ten aanzien van het vak maatschappijleer onder 4 havoleerlingen op het Montessori College Twente?
2. Welke leerlingtypen kunnen worden onderscheiden naar aanleiding van de aangetroffen houdingen onder 4 havoleerlingen op het Montessori College Twente?
3. In hoeverre komen de typen die empirisch zijn aangetroffen door Mul overeen met de typen 4 havoleerlingen van het Montessori College Twente?
4. In hoeverre zijn de 4 havoleerlingen van het Montessori College Twente gemotiveerd om met het vak maatschappijleer aan de slag te gaan?
5. Hoe kan het vak maatschappijleer volgens de verschillende empirisch aangetroffen typen 4 havoleerlingen van het Montessori College Twente het best worden ingericht?

Ik heb besloten de houdingen van 4 havoleerlingen op het Montessori College Twente te onderzoeken aan de hand van Q-methodologie: een onderzoeksmethode waarin de houding van leerlingen door middel van stellingen en interviews wordt blootgelegd. Met behulp van deze methode kunnen de leerlingen worden onderverdeeld in typen, gebaseerd op hun houding ten opzichte van maatschappijleer. Door rekening te houden met de verschillende typen leerlingen in de klas, bijvoorbeeld de leerlingen die maatschappijleer wel interessant vinden maar het nut van het onderwerp pluriforme samenleving niet goed begrijpen, kan de docent de lessen aanpassen om het nut van een onderwerp te verhelderen. Uiteindelijk kan rekening houden met de verschillende typen leerlingen en hun behoeften de motivatie voor het vak maatschappijleer verhogen, wat het doel is van dit onderzoek.

Dit onderzoek is relevant voor andere docenten, maar ook voor lerarenopleiders die de toekomstige docenten opleiden en methodeschrijvers die leerboeken ontwikkelen waar de leerlingen uit werken. Meer inzichten in de houdingen van leerlingen zorgen namelijk voor meer kennis van de behoeften van leerlingen, wat leidt tot beter aansluitend onderwijs voor elk type leerling. Dit komt de ontwikkeling van het kind ten goede. Geen enkele leerling is immers hetzelfde, en hier moet met het aanbieden van de lesstof door zowel docenten, lerarenopleiders en methodeschrijvers, rekening mee worden gehouden.

Theoretisch kader

In het theoretisch kader zal ik de theoretische grondslag van mijn onderzoek uiteenzetten. Ik zal beginnen met de basis van mijn onderzoek, door eerdere onderzoeken van Mul (2015), Costa (1995) en Vogels (2009) aan te halen. Vervolgens ga ik in op de verschillen tussen het montessorionderwijs en het openbaar onderwijs, het soort onderwijs waar Mul (2015) haar onderzoek heeft verricht. Daarna bespreek ik het begrip motivatie: wat het inhoudt, hoe motivatie zich verhoudt tot leerlingen in het middelbaar onderwijs, en als laatste de motivatie onder havoleerlingen voor het vak maatschappijleer.

Leerlingtypen eerdere onderzoeken

De basis voor dit onderzoek naar de houdingen van leerlingen ten opzichte van het vak maatschappijleer is gelegd door het onderzoek van Mul (2015). Het doel is de motivatie van leerlingen voor het vak maatschappijleer te verhogen door het vak beter toe te spitsen op de behoeften van de verschillende typen leerlingen. Onderzocht wordt hoe kennis over verschillende manieren waarop leerlingen leren, daarvoor kan worden gebruikt. Daarvoor moet allereerst worden gekeken welke typen leerlingen aanwezig zijn in mijn klassen op het Montessori College Twente. Mul (2015), die eveneens de lerarenstudie maatschappijleer aan de Universiteit Twente heeft gevolgd, heeft met een Q-methodologisch onderzoek verschillende typen leerlingen geformuleerd. Deze typen leerlingen zijn geformuleerd aan de hand van verschillende vragen over de persoonlijke meningen van leerlingen over het vak maatschappijleer, school in het algemeen en de visie van hun ouders en vrienden daarop (p. 13). Deze typen leerlingen zijn afgeleid uit de onderzoeken van Costa (1995) en Vogels (2009).

Costa (1995) wilde meer inzicht krijgen in *'science students'* door onderzoek te doen naar de verschillen en overeenkomsten tussen de persoonlijke leefwereld van leerlingen en hun wereld op school. Hieruit kwamen vijf typen leerlingen naar voren: *'potential scientist'*, *'other smart kids'*, *'I don't know' students'*, *'outsiders'* en *'inside outsiders'*. Deze typen hebben allemaal hun eigen kijk op de wereld, zowel binnen als buiten school, en laten de verschillen in houding ten opzichte van het vak *'science'* zien.

Vogels (2009) heeft op het onderzoek van Costa (1995) voortgeborduurd door te onderzoeken in hoeverre de categorieën die Costa heeft geformuleerd, te herkennen zijn in het Nederlands middelbaar onderwijs aan scholieren die maatschappijleer volgen. Vogels vond de volgende vijf categorieën: *'beroepsgeoriënteerden'*, *'sociaal georiënteerden'*, *'critici'*, *'buitenstaanders'* en *'conformisten'*. Enkele groepen zijn vergelijkbaar met die van Costa, maar de groepen in beide onderzoeken sluiten niet naadloos op elkaar aan. Mul (2015) heeft vervolgens onderzocht welke typen leerlingen te onderscheiden zijn op haar school, waarbij zij de onderzoeken van Costa en vooral van Vogels als leidraad heeft gebruikt.

In het onderzoek van Mul (2015, pp. 20-29) kwamen vijf typen leerlingen naar voren:

1. *'Maatschappijleerleerlingen'*. Deze leerlingen zijn in zekere zin verweven met het vak. Ze zijn sociaal, positief en maatschappelijk betrokken en maatschappijleer sluit sterk aan bij hun interesses en behoeften. Ze ervaren meer aansluiting met het vak dan hun ouders of vrienden, ondanks dat hun ouders en vrienden ook enthousiast zijn over het vak.

2. *'Brave bètaleerlingen'*. Maatschappijleer is voor dit type leerling een vak dat moet gebeuren. Deze leerlingen houden niet van politiek, maar ze doen wat ze moeten doen om het vak te halen. Ze vinden het sociale aspect van maatschappijleer wél interessant, maar hun focus ligt meer op andere vakken.
3. *'Sociale slimmeriken'*. Deze leerlingen zijn van zichzelf erg sociaal en geloven niet dat het sociale deel van maatschappijleer voor hen van toegevoegde waarde is. Ze hebben daarnaast ook niet veel met politiek. Ze geloven dat je vooral kennis opdoet buiten school, en niet aan de hand van lesboeken. Ze praten wel veel over maatschappelijke onderwerpen.
4. *'Twijfelaars'*. Dit type leerling heeft veel sturing nodig: deze leerlingen doen wat ze gezegd wordt, maar ze hebben zelf geen mening over hetgeen ze doen. Ze hebben weinig interesse in politiek, iets wat ze delen met hun ouders. Veel leerlingen van dit type hebben mogelijk een gebrek aan zelfvertrouwen, omdat ze herhaaldelijk aangeven iets niet te snappen of te kunnen.
5. *'Yolo'ers'* (*yolo* betekent *you only live once*). Deze leerlingen hebben weinig met school en maatschappijleer, ook al geloven ze wel dat zowel het vak als school als geheel goed voor hen zijn. Ze willen vooral genieten van het leven door veel tijd te spenderen met vrienden en activiteiten te ontplooien buiten school.

De typen leerlingen die empirisch zijn aangetroffen in het onderzoek van Mul (2015), komen deels overeen met de typen geformuleerd door Costa (1995) en Vogels (2009). Dit lag echter ook aan het feit dat de participantengroepen van Mul en Costa zeer verschilden: Mul had een homogene participantengroep, terwijl Costa een gemêleerde participantengroep tot zijn beschikking had (Mul, 2015, p. 32). Ook focuste het onderzoek van Costa niet op het vak maatschappijleer, maar science. Hoewel het onderzoek van Vogels (2009) net als Mul ook focuste op maatschappijleer, waren er verschillen in resultaten te vinden. Dit lag voornamelijk aan het feit dat Vogels gebruik maakte van havo- en vwo-leerlingen, terwijl Mul alleen op havoleerlingen focuste. Ook vond het onderzoek van Vogels op minder vrijwillige basis plaats dan het onderzoek van Mul, wat van invloed is geweest op de meningen en motivaties van de participanten (Mul, 2015, p. 35).

Het onderzoek van Mul (2015) focust op leerlingen van het Twickel Lyceum, een openbare school in Hengelo. Net als de verschillen in onderzoeken met Costa (1995) en Vogels (2009), kan er niet worden verondersteld dat de door Mul aangetroffen typen bij elke school of elk schooltype aanwezig zijn. Om die reden is het van belang de verschillen in schooltypen van het openbaar onderwijs van Mul enerzijds, en het montessorionderwijs anderzijds, te onderzoeken.

Leerlingtypen in het montessorionderwijs

Het montessorionderwijs valt onder het algemeen bijzonder onderwijs.² In de nota 'Het Montessorionderwijs in de 21^e eeuw' van het Wetenschappelijk Bureau van de NVM³ worden er drie doelen voor leerlingen van montessorischolen geschetst:

- Het zich kunnen ontwikkelen tot een onafhankelijke persoonlijkheid;
- Het verwerven van bekwaamheden om in studie, werk en samenleving te kunnen functioneren;
- Het op een verantwoordelijke wijze leren vervullen van een maatschappelijke rol.

Om in staat te zijn deze doelen te verwezenlijken, dient volgens Rubinstein (2008, p. 17) de school een pedagogisch klimaat te creëren waarin leraren en leerlingen elkaar respecteren. Het is van belang dat de leerlingen ruimte krijgen om de verantwoordelijkheid voor hun eigen keuzes te dragen, zodat zij leren anderen te respecteren. De kenmerken van het montessorionderwijs focussen voornamelijk op zelfstandigheid en reflectie. Zo is 'leren kiezen' een belangrijk kenmerk: leerlingen moeten leren zelf keuzes te maken omdat dit hen helpt met zelfstandig worden. Reflectie op het leren is voor zowel leraren als leerlingen belangrijk om vast te stellen waar de leerling staat in zijn of haar ontwikkeling. "Leer mij het zelf te doen", het motto van het montessorionderwijs (Biesta, 2011), sluit hier naadloos op aan.

Belangrijke verschillen tussen het montessorionderwijs en het openbaar onderwijs, zijn terug te vinden in de kenmerken. In het openbaar onderwijs is het van belang dat iedereen, ongeacht afkomst, religie en levensbeschouwing, welkom is. Ook is er de mogelijkheid om levensbeschouwing en godsdienst te volgen, en worden er aan uiteenlopende godsdienstige en maatschappelijke normen en waarden aandacht gegeven.⁴ Docenten staan op de voorgrond. Zij hebben de taak om leerlingen te leren hoe met elkaar, en met anderen, om te gaan.⁵ Dit is anders bij het montessorionderwijs, waar de docenten een achtergrondpositie hebben. Leerlingen in het montessorionderwijs horen *zelf* te leren reflecteren op hun handelen, om zo hun persoonlijke ontwikkeling zoveel mogelijk zelf te sturen. Docenten reflecteren met de leerlingen op hun keuzes, maar sturen deze zo min mogelijk (Rubinstein, 2008).

Het onderzoek van Mul (2015) heeft plaatsgevonden op het Twickel Lyceum in Hengelo. Dit is een school die onder het openbaar onderwijs valt, en waar traditioneel les wordt gegeven.⁶ Leraren nemen hier voornamelijk het woord, en proberen al vertellend de nieuwsgierigheid van de leerling te wekken. Er wordt van docenten verwacht een uitdagende en actieve leeromgeving te verzorgen voor de leerling. Zo hebben ze een 'plus'-aanbod voor hoogbegaafde leerlingen, en is er een 'businessopleiding' voor alle leerlingen van het havo en vwo. Er is echter weinig ruimte voor individuele begeleiding, en ook zijn differentiatievaardigheden onder docenten nog in ontwikkeling.

---

² Bron: Rijksoverheid.nl. Site: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/vrijheid-van-onderwijs/inhoud/openbaar-en-bijzonder-onderwijs>

³ Bron: NVM-site: www.montessori.nl

⁴ Bron: <https://www.vosabb.nl/wp-content/uploads/2016/09/Boekje-Over-Openbaar-Onderwijs2008.pdf>

⁵ Bron: <http://www.voo.nl/dossier/openbaar-onderwijs/kernwaarden-openbaar-onderwijs>

⁶ Schoolprofiel 'Het Twickel College Hengelo'. Bron: <http://twickelcollege.nl/bestanden-twickel/?file=351&filename=DR%205.2e%20141031%20Schoolprofiel-Het%20Twickel%20College-2014%20hengelo.pdf>

Op het Montessori College Twente zijn individuele begeleiding en differentiatievaardigheden van docenten speerpunten. Op het Montessori College Twente zijn vijf kernwaarden te onderscheiden: ambitieus, betrokken, creatief, dynamisch en eigen-wijs⁷. Deze kernwaarden hebben als doel de leerlingen zo veel mogelijk te ontwikkelen door hun de regie over hun eigen leren en handelen te geven. Om de lessen zo interessant mogelijk te maken, en ook grenzen tussen traditionele vakken te overschrijden, wordt er veel focus gelegd op samenhang tussen vakken. Zo werken de secties maatschappijleer en geschiedenis al jaren samen op het gebied van Nederlandse politiek. Ook wordt er van leerlingen verwacht zelf lessen te kunnen voorbereiden, bijvoorbeeld voor het vak BSM (Bewegen, Sport en Maatschappij). Er is echter geen aanbod voor hoogbegaafde leerlingen, maar er is wel de mogelijkheid om tweetalig onderwijs, zowel Engels als Duits, te volgen.

Gezien de verschillen in onderwijs tussen het Twickel Lyceum en het Montessori College Twente, voornamelijk als het gaat om het aanbieden van lesstof door docenten aan leerlingen, verwachtte ik verschil in houding van leerlingen ten opzichte van het vak maatschappijleer. Ook al gaat het om dezelfde leeftijdsgroep, hoe de lessen worden aangeboden en ook hoe de leerlingen in de loop der jaren zijn gevormd op de scholen, verschilt van elkaar. Dit kan daarom resulteren in andere typen leerlingen op het Montessori College Twente dan de typen die geformuleerd zijn door Mul (2015).

Voor een beter beeld of de leerlingtypen geformuleerd door Mul ook op het Montessori College Twente aanwezig zijn, moeten data worden vergaard. De data kunnen worden gebruikt om de onderwijspraktijk beter op de verschillende typen leerlingen te laten aansluiten, wat moet leiden tot meer motivatie van de leerlingen voor het vak maatschappijleer. In de volgende paragrafen wordt dieper ingegaan op wat motivatie precies inhoudt.

Motivatie van leerlingen

In veel disciplines wordt er al jarenlang onderzoek gedaan waarom mensen doen wat ze doen: waarom zetten ze zich voor het ene doel volledig in, terwijl ze een ander doel laten versloffen (Van Dam & Mulder, 2008)? In de psychologie wordt motivatie gezien als de beweegreden die iemand heeft om bepaald gedrag tot uitvoer te brengen (ibid.). Als we dit toepassen op het onderwijs, is er volgens Simons (1988) sprake van 'de ideaal gemotiveerde leerling' als de leerling aandacht heeft voor de leertaak, deze taak relevant vindt, erop vertrouwt dat hij de leertaak tot een goed einde kan brengen en tevreden is over het bereikte leerresultaat (p. 18). Schuit et al. (2011, p. 7) geven aan dat de motivatie onder leerlingen, dus wanneer de leerling niet het gevoel heeft een taak relevant te vinden en ontevreden is met het bereikte leerresultaat, de motivatie voor school op lange termijn af gaat nemen. Het is dan ook een taak van de school om bij de interesses, behoeften en leerstijlen van de leerlingen aan te sluiten (ibid.).

Binnen het begrip motivatie worden twee soorten onderscheiden: intrinsieke en extrinsieke motivatie (Vansteenkiste et al., 2007, p.4). Leerlingen die uit zichzelf hard werken, en spontaan geïnteresseerd zijn om iets nieuws te leren, worden gezien als intrinsiek gemotiveerde leerlingen. Leerlingen die extern gemotiveerd moeten worden om aan het werk te gaan, worden gezien als extrinsiek gemotiveerde leerlingen. De laatste groep moet door beloningen gestimuleerd worden om aan het werk te gaan, bijvoorbeeld door regelmatig complimenten te

---

⁷ Bron: <http://www.montessoricollegetwente.nl/?SchoolId=4&PaginaId=1>

krijgen (Teitler, 2015, p. 102). Deze beloningen moeten gekoppeld worden aan specifiek gedrag mét toelichting, omdat dit de interne motivatie van de leerlingen verhoogt (Evertson & Emmer, 2009, p. 155). Intrinsiek gemotiveerde leerlingen werken aan de lesstof omdat ze het leuk vinden: zij hebben om die reden weinig beloningen nodig om gestimuleerd te worden om aan het werk te gaan (Van der Veen et al., 2014, p. 2). Deze leerlingen hebben vaak het zelfvertrouwen dat zij hun taken kunnen uitvoeren.

Leerlingen zelf zeggenschap geven over hun manier van leren, is volgens Ames (1992, p. 264) van belang om hen te motiveren. Ames (1992) geeft aan dat leerlingen te vaak iets moeten doen wat de docent wil, zonder dat duidelijk wordt wat het leerdoel van de les of activiteit is. Het kan zijn dat de houding van leerling ten opzichte van een vak, zoals maatschappijleer, wordt beïnvloed indien het voor hen niet duidelijk is wat het leerdoel van de les of activiteit is. Om die reden is het cruciaal dat leerlingen een beter begrip krijgen waarom zij iets leren, zodat zij zich 'geëmpowerd' voelen in hun bezigheden op school en daardoor ook meer worden gemotiveerd om aan de slag te gaan (ibid.).

Konijn, Mesman en Schut (2009) sluiten hierop aan door aan te geven dat aandacht moet worden geschonken aan onderwijstechnieken om leerlingen meer te motiveren. Onderwijstechnieken omvatten bijvoorbeeld een heldere instructie geven, feedback op opdrachten geven en tijd geven aan leerlingen om te oefenen met de lesstof. Zodra voor leerlingen duidelijk is wat ze moeten doen, hoe iets beoordeeld wordt en bovenal waarom ze met bepaalde onderwerpen aan de slag moeten, wordt het nut van een les duidelijk. Dit leidt tot een kwalitatief sterkere les en uiteindelijk ook tot een meer effectieve manier van lesgeven (Dale, 2007, p. 47).

De expectancy-value theory van Eccles en Wigfield (2002) gaat dieper in op de noodzaak om het nut van de les duidelijk te maken aan leerlingen. Volgens deze theorie is motivatie op twee begrippen gebaseerd: verwachting en waarde. De waarde verwijst naar de nuttigheidswaarde van een taak. Hierbij gaat het om het idee of een taak nuttig is voor toekomstig werk of een vervolgopleiding. Als een positief antwoord wordt gegeven op deze vraag, dan zal de motivatie van de leerling toenemen. Is dit niet het geval en vraagt de leerling zich af waarom hij of zij iets moet doen wat toch niet nuttig of noodzakelijk is, dan kan de motivatie juist afnemen. De docent kan het gevoel dat de taak geen nut heeft wegnemen door de discussie aan te gaan met de leerling, in plaats van toe te geven aan de negatieve signalen die de leerling afgeeft. Door met de leerling in gesprek te gaan kan de docent hem of haar overtuigen van het nut van een vak of een opdracht, wat de motivatie kan verhogen.

Motivatie voor het vak maatschappijleer

Over het vak maatschappijleer hebben zowel Mul (2015, p. 12) als ikzelf verschillende geluiden van leerlingen gehoord. Hoewel enkelen het nut van maatschappijleer begrijpen en het ook een interessant vak vinden, beschouwen anderen het vak als saai of zelfs als 'een andere wereld'. Volgens Sprakel (2017)⁸ gebruiken veel leerlingen een argument als *'ik heb het vak toch niet nodig voor later'* om de nuttigheidswaarde van maatschappijleer aan te geven. Dit ligt in lijn met de expectancy-value theory van Eccles en Wigfield (2002), waarbij er negatief naar de waarde van, in dit geval, het vak maatschappijleer wordt gekeken. Echter, wat Sprakel (2017) treffend formuleert:

---

⁸ Thijmen Sprakel, 2017. Bron: <http://edukitchen.nl/het-nederlandse-onderwijs-in-drie-doeldomeinen/>

over sommige zaken, zoals het recht op vrijheid van meningsuiting (en tot hoever iemand kan gaan met uitspreken wat hij of zij denkt), moeten leerlingen nou eenmaal kennis hebben⁹. Dit is niet alleen van belang voor henzelf, maar ook voor hun omgang met anderen in de samenleving. Door leerlingen te betrekken in de keuzes van de Nederlandse overheid voor het behandelen van bepaald lesstof, wordt voor de leerlingen het nut voor het behandelen van het vak maatschappijleer op de middelbare school verklaard.

Een reden dat leerlingen van maatschappijleer over het algemeen minder snel het nut inzien dan van vakken als Engels of Nederlands, is dat zij de nuttigheid pas over enkele jaren beseffen. Een begrip als 'sociale cohesie' wordt zonder een helder voorbeeld niet duidelijk. Opdrachten over het nieuws lezen en kijken, bijvoorbeeld om maatschappelijke begrippen als 'sociale cohesie' uit te leggen, is een voorbeeld van een methode die de leerlingen kan helpen een mening te vormen over actuele maatschappelijke kwesties. Zo kan het begrip 'sociale cohesie' worden uitgelegd aan de hand van het voorbeeld dat een zwakke sociale cohesie, of samenhang, in een samenleving kan leiden tot meer ruzie, onrust en strijd tussen burgers (Komter, Burgers & Engbersen, 2000, p. 9). Door dit soort begrippen helder uit te leggen aan de hand van voorbeelden uit het nieuws, kan de nuttigheidswaarde van het vak omhooggaan; de leerlingen krijgen meer kennis over een probleem dat in de samenleving speelt.

Een onderzoek van Vos (2009, p. 3) laat zien dat de intrinsieke motivatie van havoleerlingen voor het vak maatschappijleer laag is. Op basis van een enquête onder 21 leerlingen van 4 havo is onderzocht in hoeverre de leerlingen intrinsiek gemotiveerd zijn om aan de slag te gaan. De vragen van de enquête hadden vooral betrekking op de uitdaging van de taak die de leerlingen uit moesten voeren, en in hoeverre de leerlingen vrijheid hadden om de taak uit te voeren zoals zij dat wensten. Uit de enquêtes bleken de leerlingen uit zowel havo als vwo weinig intrinsiek gemotiveerd. De leerlingen gaven aan de taak niet uitdagend te vinden, en ook wordt er te weinig aangesloten op hun leefwereld. Naar aanleiding van de resultaten is besloten de leerlingen meer vrijheid te geven om een deel van de lessen in te vullen zoals zij dat willen. Na een periode van zes weken voelde 30 procent van de 4 havoleerlingen zich meer gemotiveerd om met maatschappijleer aan de slag te gaan omdat er meer beroep werd gedaan op hun autonomie en fantasie (Vos, 2009, p. 5). Hoe leerlingen aankijken tegen het vak maatschappijleer is dan ook deels afhankelijk van de ruimte die leerlingen krijgen om het vak voor een deel in te richten zoals zij dat zouden willen.

Wat ook van invloed kan op de houding van leerlingen ten opzichte van het vak maatschappijleer, is in hoeverre er wordt ingespeeld op de leefwereld van de leerlingen door aandacht te schenken aan activiteiten buiten het klaslokaal. Volgens Veugelers en Schuitema (2009, p. 62) hebben leerlingen interesse in wat er in de wereld gebeurt, maar willen zij vooral kennis en ervaring opdoen *buiten* het klaslokaal. De interesse van de leerling kan worden geprikkeld door bijvoorbeeld een excursie naar de rechtbank te organiseren, iets wat door veel docenten al gebeurt om het onderdeel 'rechtsstaat' te verduidelijken. De leraren zijn in die zin vrij om de lessen in te vullen zoals ze willen; de exameneisen voor maatschappijleer geven alleen aan *wat* de leerlingen moeten kennen en kunnen, niet *hoe* ze dit kunnen bereiken.¹⁰ In hoeverre meer

---

⁹ Bron: Inspectie van Onderwijs. <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/publicaties/2015/04/15/de-staat-van-het-onderwijs-onderwijsverslag-2013-2014>

¹⁰ Bron: https://www.examenblad.nl/examenstof/maatschappijleer-havo-2/2017/f=/mijleer_havo.pdf

activiteiten buiten het klaslokaal van positieve invloed is op de houding van leerlingen ten opzichte van maatschappijleer, is onbekend.

Om meer duidelijkheid te krijgen over de houdingen van leerlingen ten opzichte van het vak maatschappijleer, moet onderzoek worden verricht dat de houdingen van leerlingen onder de loep legt. In het hoofdstuk methoden zal ik allereerst uitleggen welke onderzoeksmethode gebruikt wordt om de houdingen van leerlingen te onderzoeken. Vervolgens wijd ik aan elke deelvraag afzonderlijk een paragraaf waarin uitgelegd wordt op welke manier data is verzameld, verwerkt en geanalyseerd om zo, uiteindelijk, de hoofdvraag te kunnen beantwoorden.

Methode

Om te onderzoeken welke houdingen er bestaan onder 4 havo-leerlingen van het Montessori College Twente, heb ik gebruik gemaakt van de Q-methodologie. Ik zal allereerst beginnen met een algemene uitleg van de methode. Vervolgens zal ik uitleggen hoe ik de Q-methodologie heb gebruikt om data te verzamelen om de deelvragen te beantwoorden, en hoe ik de data ga analyseren.

Q-methodologie

De Q-methodologie is bedacht door Stephenson om de subjectieve standpunten van participanten op een logische en gestructureerde manier te doorgronden (Stephenson, in Jeliaskova, 2015, p. 59). Bij de Q-methodologie staan de meningen van individuen centraal, om zo op een holistische manier verschillende typen personen binnen een bepaalde context te identificeren (Watts & Stenner, 2012, p. 14). Bij Q-methodologisch onderzoek wordt getracht subjectieve standpunten van de participanten te verkrijgen (ibid., p. 14). Om deze standpunten duidelijk in beeld te krijgen, worden kwalitatieve en kwantitatieve vormen van onderzoek met elkaar gecombineerd. Zo worden bijvoorbeeld een-op-een-interviews met enquêtes gecombineerd. De methode kan dan ook worden gebruikt om de meningen en perspectieven van individuen over een bepaald onderwerp te onderzoeken (Watts & Stenner, 2012, p. 22), bijvoorbeeld over het vak maatschappijleer.

Een Q-methodologisch onderzoek doorloopt vier stappen. De eerste stap is het maken van een lijst met verschillende stellingen over de onderwerpen die behandeld moeten worden. De tweede stap is data verzamelen. Om ervoor te zorgen dat de data betrouwbaar zijn, is het van belang dat de participanten vrijwillig meewerken aan het onderzoek (Jeliaskova, 2015, p. 68). Tussen de participant en de onderzoeker moet een vertrouwensband aanwezig zijn, zodat de participant in staat is zo open mogelijk zijn of haar standpunten op de stellingen weer te geven. De derde stap is een factor- en interviewanalyse maken. Hierbij kunnen de standpunten over de verschillende stellingen in kaart worden gebracht. De factoranalyse wordt gebruikt om de vergaarde kwalitatieve data te interpreteren (Jeliaskova, 2015, p. 71). De vierde en laatste stap is de factorbeschrijvingen maken. Dit houdt in dat op basis van de uitkomsten van de antwoorden op de stellingen bepaalde typen geformuleerd worden. Hoe deze stappen in mijn onderzoek terugkomen, zal ik in de volgende paragrafen behandelen.

Houdingen 4 havo-leerlingen Montessori College Twente

Om de eerste deelvraag 'Welke houdingen bestaan er ten aanzien van het vak maatschappijleer onder 4 havo-leerlingen op het Montessori College Twente?' te kunnen beantwoorden, heb ik gebruik gemaakt van stellingen die de leerlingen moesten rangschikken op een schaal van -4 tot 4 (zie figuur 1). De stellingen hebben onder andere betrekking op de mening van leerlingen over het vak, de betekenis die het vak kan hebben voor de leerling en de maatschappelijke betrokkenheid bij de leerling thuis. Ook is er relatief veel aandacht voor zowel het politieke als het sociale aspect van maatschappijleer. Deze stellingen zijn geformuleerd door Mul (2015). De stellingen zijn afgeleid van eerder onderzoek van Vogels (2009), die leerlingen uit zijn onderzoekspopulatie

[illegible]

De stellingen moesten worden ingevuld in een Q-sort. De stellingen waarmee de participanten het het minst eens zijn, worden helemaal links neergelegd, bij -4. Aan de rechterkant, bij 4, worden de stellingen neergelegd waarmee de

DEELNEMERSPROFIEL

In totaal hebben 45 leerlingen uit 4 havo meegedaan aan het onderzoek. De verhouding jongens/meisjes bij de deelnemers was 15 jongens tegenover 30 meisjes. Het verschil wordt verklaard, doordat op het Montessori College Twente naar verhouding ook meer meisjes dan jongens zijn: ongeveer 60% van de leerlingen is meisje. Twee leerlingen hebben de Q-sort verkeerd ingevuld, door meerdere stellingen op meer dan één plek in te vullen en andere stellingen niet in te vullen. Om die reden bleven er 43 geldige ingevulde Q-sorts over, van 14 jongens (32,5%) en 29 (67,4%) meisjes.

De leerlingen die hebben meegedaan aan het onderzoek volgden alleen het vak maatschappijleer. Maatschappijwetenschappen wordt op het Montessori College Twente niet gegeven. Het gemiddelde cijfer voor maatschappijleer was een 6,8. De profielen Natuur en Gezondheid (N&G) en Economie en Maatschappij (E&M) zijn het meest gekozen door de leerlingen, namelijk elk 44% (samen 88%). Het profiel Cultuur en Maatschappij is gekozen door 7,0% van de leerlingen. Het profiel Natuur en Techniek is door maar twee leerlingen gekozen (5% van het totaal aantal leerlingen). De gemiddelde leeftijd van de leerlingen was 16,3 jaar. Drie van de 43 leerlingen die in de analyse zijn meegenomen, waren dit jaar blijven zitten en volgden daardoor het vak voor de tweede keer. Vier leerlingen hebben vorig jaar eindexamen mavo gedaan en zijn dit jaar ingestroomd in 4 havo.

gevraagd waarom zij een bepaalde stelling op een bepaalde plek neerlegden. De bedoeling daarvan was een beter beeld te krijgen van de beweegredenen van de leerlingen en zo de data te verrijken.

De stellingen zijn voorgelegd aan 45 leerlingen uit 4 havo van het Montessori College Twente. De leerlingen hebben de Q-sort individueel ingevuld. Het ging er namelijk om dat zij hun eigen mening over het vak maatschappijleer gaven, zonder dat deze beïnvloed werd door de onderzoeker of door klasgenoten. De leerlingen uit twee 4 havoklassen is gevraagd of ze wilden deelnemen aan dit onderzoek of een andere opdracht wilden maken. De meeste leerlingen kozen ervoor om deel te nemen aan het onderzoek. De leerlingen gingen enthousiast met de kaartjes bezig nadat ze uitleg hadden gekregen van de opdracht aan de hand van een korte hand-out en powerpointpresentatie.

Als de Q-sorts eenmaal zijn ingevuld, kunnen de gegevens van de ingevulde Q-sort in het programma 'PQMethod' van Peter Schmolck worden ingevoerd.¹¹ Aan de hand van dit programma kan de correlatie tussen de meningen van de participanten worden berekend. Hierdoor kunnen de participanten worden geordend onder een aantal factoren. Participanten wiens houding naar aanleiding van de ingevulde Q-sorts overeenkomt, worden onder eenzelfde factor ingedeeld. Per factor wordt aangegeven hoe een bepaalde stelling wordt gewaardeerd, bijvoorbeeld +4 (totaal mee eens) en -4 (totaal mee oneens). Aan de hand van deze waardering kan worden opgemaakt hoe de houding van de participanten onder dit type factor ten opzichte van het vak maatschappijleer is.

Om te bepalen of een factor statistisch gezien kan worden meegenomen, moet er worden gekeken naar de validiteit van de standpunten van de participanten. Dit zal onder 'typen leerlingen Montessori College Twente' verder worden uitgelegd, waarbij ook wordt uitgelegd hoe er naar aanleiding van de houdingen typen leerlingen kunnen worden onderscheiden.

Typen leerlingen Montessori College Twente

Om de tweede deelvraag 'Welke leerlingtypen kunnen worden onderscheiden naar aanleiding van de aangetroffen houdingen onder 4 havoleerlingen op het Montessori College Twente?' te kunnen beantwoorden, moet er worden gekeken in hoeverre de standpunten van de leerlingen statistisch gezien valide zijn om meegenomen te kunnen worden in het onderzoek. Allereerst moet er worden gekeken naar de 'Eigenvalues' en het percentage verklaarde variantie van de factoren. Eigenvalues zijn indicatoren van de statistische kracht van een factor. Factoren met een Eigenvalue boven de 1.00 worden door Watts & Stenner (2012, pp. 105-106) als effectief en krachtig genoeg gezien om te worden meegenomen. Het percentage verklaarde variantie in de marge van 35-40% of hoger wordt gezien als wenselijk (Kline, in Watts & Stenner, 2012, p. 105).

Om te bepalen hoeveel typen er kunnen worden onderscheiden, moeten de significantiewaarden van de stellingen bij elk type worden berekend. Dit kan deels door het programma zelf, door de rotatie van de factoren, maar je kunt het ook deels zelf handmatig berekenen door de volgende formule te gebruiken: $2.58 \times (1/\sqrt{\text{aantal items in Q set}})$. Bij Mul kwam er het volgende uit: $2.58 \times (1/\sqrt{38}) = 0,42$. Gezien ik dezelfde aantal items gebruik, is de formule bij mij hetzelfde. Als er bij een factor een hoge lading kan worden gevonden, kan de betreffende factor

---

¹¹ Bron: <http://schmolck.userweb.mwn.de/qmethod/>

geaccepteerd worden. Significante factorladingen kan door het programma zelf worden laten berekend door automatisch vlaggen aan te zetten. Vlaggen kunnen ook handmatig worden toegevoegd.

Factorcorrelaties geven aan in hoeverre factoren met elkaar correleren. Hiervoor wordt de schaal -1 tot 1 gehanteerd. Als de correlatie tussen de factoren laag is, zit er veel verschil tussen de factoren. Als er sprake is van hoge Eigenvalues, een lage correlatie tussen factoren en de wenselijke marge van 35-40% van het percentage verklaarde variantie is gehaald, kan een factor worden bewaard. Als een factor wordt bewaard, kan er een naam worden gegeven aan de factor. In het geval van dit onderzoek, slaan de namen dit op de typen leerlingen die onderscheiden kunnen worden.

Van de factoren kunnen ideaaltypische Q-sorts worden gemaakt. De ideaaltypische Q-sorts kunnen worden gemaakt aan de hand van de sterkte van de verschillende standpunten per factor. Door ideaaltypische Q-sorts te maken, kan er gedetailleerd worden gezien hoe het betreffende type naar maatschappijleer kijkt. Zo kan er worden gezien of het vak positief, neutraal of negatief wordt beoordeeld door de leerling, door de ouders en de vrienden van de leerling, hoe er wordt gedacht over het nut van maatschappijleer voor de toekomst, etc. Door de positie van de stellingen te analyseren, kan een geschikte naam voor het betreffende type worden gevonden.

Overeenkomst typen Mul

Om de derde deelvraag 'In hoeverre komen de typen die empirisch zijn aangetroffen door Mul overeen met de typen 4 havoleerlingen van het Montessori College Twente?' te kunnen beantwoorden, is het van belang het onderzoek op dezelfde manier uit te voeren als Mul heeft gedaan. Nadat zij de leerlingen de stellingen had laten sorteren, heeft ook zij via PQMethod de gegevens geanalyseerd. Vervolgens heeft zij ideaaltypische Q-sorts gemaakt van de factoren die zij in haar onderzoek heeft meegenomen. Door zelf ook ideaaltypische Q-sorts te maken, kan ik haar ideaaltypische Q-sorts met mijn eigen Q-sorts vergelijken. Hierdoor kan ik zien of bepaalde typen van Mul overeenkomen met mijn eigen typen, door naar de positie van de stellingen te kijken en dezen met elkaar te vergelijken.

Bij de analyse van haar typen leerlingen, heeft Mul (2015) de standpunten van de leerlingen onderbouwd met beweringen. Deze standpunten komen in haar gehele analyse terug, door de nummer van de leerling die de betreffende uitspraak heeft gedaan bij de bewering te vermelden. Om mijn typen zo gedetailleerd met de typen van Mul te kunnen vergelijken, heb ik allereerst de standpunten van de typen tot het vak maatschappijleer uiteengezet. Vervolgens heb ik de visie van het betreffende type op school in het algemeen aangehaald. Als laatste zal de visie van het betreffende type op de standpunten van vrienden en familie met betrekking tot maatschappijleer worden aangehaald. Door dezelfde volgorde aan te houden, en ook de standpunten van mijn typen leerlingen te onderbouwen met beweringen van de leerlingen zelf, ben ik in staat een zo nauwkeurig mogelijke vergelijking met het onderzoek van Mul (2015) te maken.

Motivatatie 4 havoleerlingen Montessori College Twente

Om de vierde deelvraag 'In hoeverre zijn de 4 havoleerlingen van het Montessori College Twente gemotiveerd om met het vak maatschappijleer aan de slag te gaan?' te kunnen beantwoorden, is

het noodzakelijk de verschillende typen leerlingen te interviewen. Interviews zijn een belangrijk onderdeel van Q-methodologisch onderzoek. De interviews hebben plaatsgevonden in *focus groups*: kleine groepen van maximaal zes leerlingen. De leerlingen zijn op basis van hun factorlading, zoals uitgelegd onder *typen leerlingen Montessori College Twente*, onderverdeeld. In totaal zijn 25 van de 43 leerlingen geïnterviewd; vanwege conflicten in de agenda van de leerlingen is het niet mogelijk gebleken hen allen in te interviewen. Wel is elk type geïnterviewd.

Binnen elk type is gekeken welke leerlingen goed met elkaar overweg konden, zodat zij zich niet belemmerd voelden om te antwoorden. De ingevulde Q-sorts werden met de leerlingen in de focus groups besproken. De leerlingen konden op die manier toelichten waarom zij de Q-sort op een bepaalde manier ingevuld hadden, en met elkaar in discussie gaan. Het zou mij als docent niet alleen veel tijd kosten om een een-op-een interview af te nemen, maar ik zou ook het discussiegedeelte missen waarin de leerlingen met elkaar en met mij de discussie konden aangaan over stellingen en hun antwoorden. Ik verwachtte namelijk dat de antwoorden uitgebreider zouden zijn als zij in een groep hun antwoorden moesten verhelderen, zodat niet alleen ik maar ook hun medeleerlingen hun antwoorden begreep.

Het grootste deel van de interviewvragen focuste niet op de stellingen die de leerlingen eerder hadden gesorteerd. Tijdens de interviews ben ik voornamelijk ingegaan op de inhoud van het vak maatschappijleer, zodat ik een beeld kreeg van hun mening over de inhoud en de invulling van het vak. De interviews zijn gestructureerd aan de hand van een vragenlijst (bijlage 11). Om de antwoorden van de verschillende typen leerlingen te kunnen vergelijken, was het noodzakelijk een vooropgezette vragenlijst te gebruiken. Het was echter mogelijk dat leerlingen bepaalde opmerkingen maakten over het vak die niet in een van de stellingen stonden. In dat geval ging ik hier wel op in om een helder beeld te krijgen van hun houding ten aanzien van het vak maatschappijleer. De stellingen in de vragenlijst, samen met de vragen over de inhoud van het vak, waren dan ook eerder een hulpmiddel dan een leidraad bij de interviews.

Eén van de vragen aan de leerlingen ging over hun motivatie. Hierbij werd aan hen gevraagd in hoeverre zij zich gemotiveerd voelen om met maatschappijleer aan de slag te gaan. De leerlingen baseerden hun antwoord op hun houding in en buiten de les. Dit antwoord tezamen met de antwoorden die zij gaven op eerdere vragen van de vragenlijst, hielpen mij een beeld te vormen van hun motivatie. Ook heb ik aan de leerlingen gevraagd in hoeverre hun motivatie kan worden verbeterd, indien ze aangaven slecht gemotiveerd te zijn om met het vak aan de slag te gaan. Door elk type naar hun motivatie te vragen, is het mogelijk een vergelijking tussen de typen te maken om zo een beter beeld te krijgen van de verschillende behoeften van de typen. Ze hebben namelijk de ruimte om aan te geven wat ervoor zorgt dat ze wel of niet gemotiveerd zijn, en in hoeverre de docent hierin verschil kan maken.

Inrichting maatschappijleer

De vijfde en laatste deelvraag 'Hoe kan het vak maatschappijleer volgens de verschillende empirisch aangetroffen typen 4 havoleerlingen van het Montessori College Twente het best worden ingericht?' hangt grotendeels samen met de vierde deelvraag. Deze deelvraag kan immers alleen worden beantwoord door de interviews, omdat de ordening van de stellingen in de Q-sorts niet aangeeft hoe de leerlingen het vak het liefst zien ingericht. Aan de hand van de vragenlijst heb

ik de leerlingen verschillende vragen gesteld over de inrichting van het vak. Hierbij ging het om de onderwerpen die in de les worden behandeld, maar ook of er voldoende buitenschoolse activiteiten plaatsvinden. Zoals Veugelers en Schuitema (2009, p. 62) al aangaven, willen leerlingen vooral kennis opdoen buiten het klaslokaal. In hoeverre buitenschoolse activiteiten ook voor mijn leerlingen belangrijk zijn om het vak maatschappijleer vorm te geven, moest middels de interviews worden onderzocht.

De antwoorden van de verschillende typen leerlingen kunnen op eenzelfde soort manier worden vormgegeven als de resultaten van de ingevulde Q-sorts. Door per type de verschillende vragen langs te gaan, kan er een vergelijking worden gemaakt tussen de verschillende typen. Op deze manier worden de overeenkomsten en verschillen tussen de typen duidelijk, en kan er ook iets worden gezegd over de verschillende behoeften van de typen 4 havo-leerlingen op het Montessori College Twente.

Resultaten – sortering stellingen in Q-sorts

Om een beeld te krijgen van de typen 4 havoleerlingen die er op het Montessori College Twente kunnen worden onderscheiden, heb ik met behulp van het softwareprogramma PQMethod software 2.35 de gegevens uit de ingevulde Q-sorts geanalyseerd. De handleiding van het programma van Schmolck (2014)¹² en het boek 'Doing Methodological Research' van Watts & Stenner (2012) hebben een goede basis gegeven om de gegevens te analyseren. Net als Mul heb ik, na het invoeren van de 43 Q-sorts, met behulp van 'Principal Component Analysis' de factoren berekend.¹³ Vervolgens heb ik de factoren gerooteerd door middel van Varimax.

Aantal factoren

Om te bepalen onder welke typen de 4 havoleerlingen konden worden ingedeeld, en in welke mate deze indeling overeenkomt met de indeling van Mul, moet er worden gekeken in hoeverre de standpunten van de leerlingen statistisch gezien valide zijn om meegenomen te kunnen worden in het onderzoek. Onder het hoofdstuk *methode* bij de paragraaf 'Typen leerlingen Montessori College Twente' heb ik uitgelegd hoe dit in zijn werk gaat.

Om te bepalen hoeveel factoren bij mij moeten worden meegenomen, heb het programma een analyse laten maken van de ingevulde Q-sorts. Tabel 1 op de volgende pagina geeft een weergave van de factoren en de factorladingen ('X') per factor. De significante factorladingen heb ik het programma laten berekenen door automatisch vlaggen aan te zetten. Vervolgens heb ik handmatig enkele vlaggen toegevoegd. Een Q-sort is significant als het boven de 0,42 ligt ($2.58 \times (1/\sqrt{38}) = 0,42$). Zoals uit de tabel valt af te lezen, hebben al mijn acht factoren Eigenvalues boven de 1.00. Dit betekent dat alle factoren statistisch sterk genoeg zijn om te worden meegenomen. Daarnaast ligt het percentage verklaarde variantie ruim boven de wenselijke marge van 35-40%. Als er wordt gekeken naar de factorladingen, hebben alle acht factoren ten minste twee hoge laders.

---

¹² Bron: <http://schmolck.userweb.mwn.de/qmethod/pqmanual.htm>

¹³ Bron: <http://support.minitab.com/en-us/minitab/17/topic-library/modeling-statistics/multivariate/principal-components-and-factor-analysis/what-is-pca/>

Loadings								
QSORT	1	2	3	4	5	6	7	8
1 (1xxx)	-0.1527	0.1411	-0.0740	0.0002	-0.0756	0.0426	0.0158	0.7256X
2 (2xxx)	-0.6170X	0.3512	-0.2429	-0.0906	0.0249	0.0021	-0.2380	-0.0903
3 (3xxx)	-0.1300	-0.0244	0.3254	0.0909	0.3183	-0.1851	0.0090	0.7169X
4 (4xxx)	-0.0060	-0.0234	0.0365	0.5600X	0.2382	0.0599	-0.0561	0.1314
5 (5xxx)	0.7178X	-0.0558	0.1254	-0.0571	0.2573	-0.0677	0.1027	-0.4179X
6 (6xxx)	0.7124X	-0.2464	0.2508	-0.2557	0.1801	0.0685	0.0137	-0.1486
7 (7xxx)	0.7654X	-0.1314	0.0145	-0.0128	-0.0436	0.1346	0.1899	-0.0159
8 (8xxx)	0.8717X	0.0368	0.0844	-0.0009	0.0367	-0.0077	-0.0412	0.0395
9 (9xxx)	0.1339	-0.0834	-0.2194	0.5019X	0.2526	0.3721	0.3320	0.1411
10 (10xxx)	0.4356X	0.6414X	0.0531	-0.0906	0.1638	-0.0700	-0.2044	0.2123
11 (11xxx)	0.1217	-0.0134	0.0538	0.1664	0.0830	0.0600	0.7296X	-0.0000
12 (12xxx)	0.2639	-0.0300	0.4308X	0.1065	0.1744	0.4703X	0.0952	-0.2100
13 (13xxx)	-0.0283	0.6749X	0.1119	0.0754	0.0594	0.0168	0.0181	0.0321
14 (14xxx)	0.0586	0.3608	0.2579	0.1323	0.6736X	-0.0274	0.0429	-0.0016
15 (15xxx)	0.6843X	0.3682	0.1998	0.0505	0.2684	0.1212	0.2441	-0.1319
16 (16xxx)	0.0291	0.3369	0.0951	0.1038	0.2529	0.6728X	-0.0495	0.0569
17 (17xxx)	0.3144	0.3740	0.0132	-0.1832	0.2520	-0.0340	0.2641	0.3625
18 (18xxx)	0.6197X	-0.1820	0.2073	0.5642X	0.1860	-0.2407	0.1027	-0.0274
19 (19xxx)	0.5494X	0.1512	0.2994	0.0993	-0.2752	0.0843	0.3442	0.1851
20 (20xxx)	0.6506X	0.0701	0.2307	0.2720	-0.0911	0.1711	-0.1730	-0.1288
21 (21xxx)	0.6627X	0.1846	-0.0256	-0.1256	0.0967	0.2051	0.4566X	-0.0211
22 (22xxx)	0.0074	0.4017	-0.0356	0.2190	-0.0067	-0.4309X	-0.1061	0.1873
23 (23xxx)	0.8296X	0.0564	-0.0076	0.2339	0.0168	0.0237	0.0121	-0.1355
24 (24xxx)	-0.0076	0.3158	-0.0674	0.2462	-0.3056	0.3647	0.2505	0.2557
25 (25xxx)	0.5876X	-0.0437	0.2581	-0.0678	0.4280X	-0.0305	0.3536	0.1920
26 (26xxx)	0.3815	0.1846	0.2202	0.5327X	0.0909	-0.2263	0.2734	-0.3967
27 (27xxx)	0.2886	0.3375	0.2202	0.1569	-0.1328	0.4570X	0.2099	0.4298X
28 (28xxx)	0.6898X	0.2006	0.0789	0.2369	-0.0736	0.1138	-0.1443	0.0180
29 (29xxx)	-0.2583	0.7341X	0.0728	0.1961	-0.0695	0.0960	0.1403	0.2606
30 (30xxx)	0.0005	0.1125	0.2996	0.7542X	-0.0437	0.0310	0.2293	-0.0595
31 (31xxx)	0.0746	0.2744	0.0467	0.4965X	-0.1053	-0.0468	0.4087	-0.0111
32 (32xxx)	0.6218X	0.2030	0.3546	-0.0130	0.1040	-0.0940	-0.0812	-0.0203
33 (33xxx)	0.1898	0.7370X	0.0538	-0.0972	-0.0909	0.1983	0.0720	-0.1563
34 (34xxx)	0.2547	0.0098	0.1829	0.5249X	-0.2052	0.3161	-0.3021	-0.0193
35 (35xxx)	0.0459	-0.1407	0.0957	-0.0071	0.7027X	0.1648	0.1380	-0.0934
36 (36xxx)	0.1661	0.1100	0.8493X	0.0798	0.1532	-0.0598	0.0241	-0.0140
37 (37xxx)	0.0675	0.0420	0.7770X	0.1153	0.1739	0.0423	0.0169	0.0901
38 (38xxx)	0.3650	-0.0231	0.5971X	-0.0687	0.1588	0.1346	-0.0292	0.1641
39 (39xxx)	0.2710	0.0845	0.1976	0.2791	0.6875X	0.0706	-0.1476	0.3304
40 (40xxx)	0.4700X	-0.0009	0.6358X	0.1693	-0.0098	-0.2190	0.1109	-0.3069
41 (41xxx)	0.6523X	0.4100	0.0516	0.4072	0.1901	-0.0051	-0.0059	-0.0063
42 (41xxx)	-0.0025	0.2988	0.5946X	0.1044	0.0334	0.0573	0.2901	0.0311
43 (43xxx)	0.2626	-0.0324	0.6787X	0.1652	-0.0533	0.3180	-0.2721	0.0262
Eigenvalues	11.2954	4.3445	2.9785	2.6040	2.2331	1.9535	1.7496	1.6438
% expl.Var.	26	10	7	6	5	5	4	4

Tabel 1: De geroteerde factor matrix met gemarkeerde ('X') Q-sorts per factor. Alle factoren hebben twee of meer factorloadingen. Wegens privacyredenen zijn de namen van de respondenten weggelaten. De respondenten zijn wel genummerd van 1 tot en met 43.

Factorcorrelaties geven aan in hoeverre factoren met elkaar correleren (zie tabel 2). Hiervoor wordt de schaal -1 tot 1 gehanteerd. In de tabel is de correlatie tussen de verschillende factoren laag, wat aangeeft dat de factoren op zichzelf staan. De sterkste correlatie kan worden gevonden tussen factor 1 en 3 (0,4613). Dit betekent dat factor 1 en factor 3 het meest met elkaar overeenkomen. De correlatie tussen factor 4 en 8 is het kleinst (0,0037), wat betekent dat factor 4 en 8 het meest van elkaar verschillen.

Correlations Between Factor Scores								
	1	2	3	4	5	6	7	8
1	1.0000	0.1737	0.4613	0.4342	0.3786	0.2925	0.4187	-0.2112
2	0.1737	1.0000	0.1823	0.1636	0.1400	0.3338	0.1498	0.2415
3	0.4613	0.1823	1.0000	0.4133	0.4161	0.3866	0.1642	0.0746
4	0.4342	0.1636	0.4133	1.0000	0.3028	0.2687	0.3727	0.0037
5	0.3786	0.1400	0.4161	0.3028	1.0000	0.3426	0.1828	0.1893
6	0.2925	0.3338	0.3866	0.2687	0.3426	1.0000	0.2687	0.0995
7	0.4187	0.1498	0.1642	0.3727	0.1828	0.2687	1.0000	0.0287
8	-0.2112	0.2415	0.0746	0.0037	0.1893	0.0995	0.0287	1.0000

Tabel 2: factorcorrelaties. De tabel geeft aan in hoeverre de factoren met elkaar correleren.

Er waren geen consensusstellingen te vinden. Dit zijn stellingen waarover de acht factoren het nagenoeg eens met elkaar over zijn. Dit houdt dan ook in dat alle acht factoren op zichzelf staande factoren zijn, met geen enkele overlappende gedachte over één of meerdere stellingen. Dit tezamen met de lage correlatie tussen de acht factoren, de hoge Eigenvalues en het percentage verklaarde variantie ruim boven de wenselijke marge van 35-40%, heb ik besloten alle acht de factoren te bewaren.

Typen onderscheiden aan de hand van factoren

Van de acht factoren heb ik ideaaltypische Q-sorts gemaakt. Deze ideaaltypische Q-sorts zijn te vinden in bijlagen 2 tot en met 9. De ideaaltypische Q-sorts zijn gemaakt aan de hand van de sterkte van de verschillende standpunten per factor. Zo zijn de leerlingen horende bij factor 1 het volledig oneens (-4) met stelling 10: 'ik weet niet of ik van maatschappijleer veel geleerd heb' (zie bijlage 10). Deze ideaaltypen geven weer hoe de stellingen per factor in een (idealistische) Q-sort kunnen worden verdeeld. Met behulp van de ideaaltypen en stellingen uit de Q-set die kenmerkend zijn voor de verschillende factoren (gekenmerkt met X, zoals de zien in tabel 1), kan de samenhang tussen stellingen van de acht factoren worden beschreven. Uiteindelijk kunnen op basis van deze ideaaltypen en de samenhang tussen stellingen acht verschillende typen leerlingen worden beschreven.

In de volgende paragrafen ga ik de acht verschillende typen 4 havoleerlingen beschrijven. Ik beschrijf de verschillende standpunten met betrekking tot het vak maatschappijleer, school in het algemeen en hun visie op de standpunten van vrienden en familie. Bij elke bewering zal ik stellingen aanhalen waarop de veronderstelling is gebaseerd. Het nummer van de stelling zal ik tussen haakjes noemen. Achter de stelling zal de score die de stelling in de ideaaltypische Q-sort van de factor in kwestie heeft behaald zijn genoemd. Daarnaast zal ik ook aangeven of er sprake is van een onderscheidene stelling, door het significantieniveau aan te duiden door middel van een * bij $p < .05$ en ** bij $p < .01$.

Daarnaast geef ik demografische gegevens als leeftijd, sekse, gemiddeld cijfer voor maatschappijleer en het profiel van de leerlingen van wiens Q-sort hoog laadde op de factor, om meer inzicht te geven in de mogelijke achtergronden van een bepaald standpunt. Deze gegevens

kunnen echter niet gegeneraliseerd worden naar leerlingen van andere scholen in Nederland, maar het geeft meer inzicht in de verschillende visies van de verschillende soorten leerlingen van het Montessori College Twente. Leerlingen die bijvoorbeeld een hoog cijfer staan voor maatschappijleer, of een profiel hebben met vakken zoals geschiedenis en aardrijkskunde die deels verwant zijn aan maatschappijleer, kunnen een heel andere kijk op het vak hebben dan leerlingen die geen hoog cijfer staan of juist een profiel hebben met heel andere vakken dan een vak als maatschappijleer, zoals scheikunde of natuurkunde. Daarnaast haal ik quotes aan van leerlingen die iets gezegd hebben over het vak maatschappijleer, school als geheel, hun vrienden of hun ouders, om de analyse meer diepgang te geven. Dit zal ik aangeven door het nummer te geven waar de leerling aan te herkennen valt. Door op deze manier te werken kan ik niet alleen een beschrijving geven van mijn eigen typen op het Montessori College Twente, maar kan ik ook mijn typen vergelijken met die van Mul.

Ik geef allereerst een beschrijving van mijn eigen typen 4 havo-leerlingen. Vervolgens zal ik mijn typen gaan vergelijken met de typen van Mul. Op deze manier kan ik de verschillende houdingen ten opzichte van maatschappijleer onder 4 havo-leerlingen onderscheiden, en kan ik tevens bekijken in hoeverre de typen empirisch aangetroffen door Mul overeenkomen met de 4 havo-leerlingen van het Montessori College Twente. Dit is belangrijk, omdat andere resultaten dan die van Mul implicaties kan hebben voor de passende begeleiding voor de verschillende typen leerlingen op het Montessori College Twente.

Factor 1: Maatschappijgeëngageerde leerlingen

De leerlingen vallende onder factor 1 hebben veel met het vak maatschappijleer. Ze geloven in het nut van maatschappijleer. Het zijn sociale leerlingen die hard werken, en niet bang zijn om hun mening te geven zowel binnen als buiten het leslokaal. Zowel de ouders als de vrienden van de leerlingen tonen interesse voor het vak. Echter, de leerlingen zijn zelf meer enthousiast over maatschappijleer dan hun ouders en vrienden, en geloven dat maatschappijleer hen meer laat begrijpen van de omgeving om hen heen.

Maatschappijleer

Kijkende naar de stellingen omtrent het vak maatschappijleer, geloven de leerlingen dat kennis van maatschappijleer kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen (5, +4*). Ze vinden het een leuk vak, los van de docent die het geeft (2, +3) en ze geloven dat maatschappijleer ervoor zorgt dat ze een betere relatie krijgen met de mensen om hen heen (32, +2**). *“Je leert veel over anderen. Maatschappijleer leert je veel over de denkwijzen van anderen”* (6). De leerlingen zijn het volledig oneens met de stelling dat ze niets aan maatschappijleer hebben (29, -4*) en doen maatschappijleer niet alleen voor de studiepunten (4, -3). Eén van de leerlingen geeft aan: *“ik ga graag naar de lessen. Ik zou het niet alleen doen omdat ik er studiepunten voor zou krijgen”* (5).

Politiek vinden de leerlingen interessant, alleen zullen ze nooit politiek actief worden (17, +2). Ze zijn het eens met de stelling dat ze anders naar politiek zijn gaan kijken (34, +3), en geloven niet dat je niets aan politiek hebt (36, -3). *Ik vind het heel erg interessant, alleen zou ik er later zelf niets mee doen. Dat is niets voor mij* (5). Ze snappen dat mensen politiek leuk kunnen vinden, en dat het tijd kost om politiek actief te zijn (15, +1). Maatschappijleer is iets wat hen helpt

voorbereiden op 'de grotemensenwereld' (37, +3**). Dit laat zien dat maatschappijleer als vak wordt gewaardeerd door dit type leerling.

School

De leerlingen zijn het lichtelijk oneens met de stelling dat school hetzelfde is als werk (7, -1). School is voor hen geen last, ze zien het als een onderdeel van hun leven. Ze zijn neutraal als het gaat om de hoeveelheid werk en de tijd die dat opslokt (13, 0). *"Ik heb wel huiswerk, en school kost wel tijd, maar ik heb alsnog tijd om dingen te doen die ik zelf leuk vind"* (2). Ze zijn het wel lichtelijk eens met de stelling dat je soms wel werkt op school, en soms niet (11, +1), maar ze zijn neutraal als het gaat om de last die huiswerk met zich meebrengt (14, 0). Ze gaan dan ook niet met tegenzin naar school. Ze maken ook snel hun eigen huiswerk, want ze houden er niet van als anderen het voortouw nemen in het maken van huiswerk (9, -3). *"Ik vind het handig om zelf actief mijn huiswerk te maken. Dan steek ik er zelf ook nog iets van op."* (15, 20). Dit geeft aan dat de leerlingen graag leren, of dit nou voor maatschappijleer is of voor een ander vak.

Vrienden

In de vriendenkring van deze leerlingen wordt maatschappijleer gezien als een vak waar je wel iets aan hebt in het dagelijks leven (19, -2). Daarnaast worden de lessen niet saai gevonden, maar juist interessant (18, -2). *"Ik vind het serieus een leuk vak, veel van mijn vrienden vinden het ook leuk om naar de lessen te gaan"* (41). Dit betekent dat ze zonder tegenzin naar de maatschappijleerlessen gaan, en daar ook actief met de lessen aan de slag willen. Soms discussiëren ze ook over een bepaald onderwerp dat in de les is behandeld (21, -1). Echter, ze zijn neutraal als het gaat om praten over de wereld en de politiek in de pauzes met hun vrienden (20, 0). Dit betekent dat ze vooral in de lessen actief met maatschappijleer bezig zijn, en minder met het vak buiten het leslokaal om. Hoe anderen over bepaalde zaken denken, heeft lichtelijk invloed op hun manier van denken (33, +1).

Ouders

De leerlingen geven aan dat hun ouders niet gemakkelijk denken over het vak (38, -2). Er wordt echter niet altijd het nieuws thuis gevolgd door de leerlingen (23, -1), maar wel vaak door de ouders. *"Mijn ouders volgen altijd het nieuws. Ik volg het ook, want ik wil wel snappen waar mijn ouders het over hebben"* (28). Dit geeft aan dat hun ouders waarde hechten aan wat er allemaal in de wereld gebeurt, en soms ook hun kinderen beïnvloeden door over het nieuws te praten met de kinderen thuis. Op die manier worden de leerlingen gestimuleerd om over belangrijke zaken in de wereld na te denken. Niet alleen tijdens de maatschappijleerlessen, maar ook door hun ouders als ze thuis zijn.

Demografische gegevens

De Q-sorts van 17 leerlingen scoren hoog op factor 1. Ze hebben een gemiddelde leeftijd van 16,2 jaar en 3 van de 17 leerlingen zijn jongens (17,6%). Dit is een stuk lager dan de 82,4% van de meisjes (14 leerlingen). Het meest gekozen profiel is E&M (65%), gevolgd door N&G (25%). Eén leerling heeft een gecombineerd E&M en C&M profiel. Twee van de vier doublanten zitten in deze groep. Het gemiddelde cijfer voor maatschappijleer is een 6,2. Dit is opvallend, omdat dit gemiddelde

lager is dan het algehele gemiddelde van alle leerlingen samen. Juist bij dit type leerling had ik een hoger gemiddelde verwacht omdat ze enthousiast zijn over het vak, en met plezier naar de maatschappijlessen gaan. Ik heb tien van de 17 leerlingen in deze factor geïnterviewd.

Conclusies maatschappijgeëngageerde leerlingen

Een belangrijke bevinding bij dit type leerling is dat zij zich zowel thuis als op school zich op hun gemak voelen. Ze zijn politiek geïnteresseerd, zijn sociaal en vinden het leuk om de discussie met mensen aan te gaan, maar ze zullen nooit zelf politiek actief worden. De maatschappelijke betrokkenheid is zowel bij vrienden als bij de ouders aanwezig, al is deze wel in een mindere mate aanwezig dan bij de leerlingen van dit type. Ze kijken echter niet heel vaak het nieuws, maar worden toch gestimuleerd om af en toe te kijken zodat ze met hun ouders over belangrijke zaken in de wereld mee kunnen praten.

Ondanks dat ze zich op hun gemak voelen en een sterke interesse hebben voor het vak maatschappijleer, valt hun cijfer ietwat tegen. Het cijfer is lager dan het gemiddelde van alle leerlingen samen. Dit kan te maken hebben met het feit dat ze de lessen op zichzelf leuk vinden, maar niet altijd evenveel werk verzetten in en buiten de les. Dit is echter iets wat onderzocht moet worden. In de interviews met de verschillende typen leerlingen ga ik hier dieper op in.

Factor 2: Standvastige leerlingen

Deze leerlingen hebben een sterke eigen mening over wat volgens hen wel en niet kan in de samenleving. Ze houden van discussies over normen en waarden, en laten zich niet snel van de wijs brengen door anderen. Politiek vinden ze niet interessant, en ook het vak verschilt niet erg met andere vakken. Ze zitten op school omdat ze dat nou eenmaal moeten, maar geloven niet dat school, en dan in het bijzonder maatschappijleer, volkomen nutteloos is.

Maatschappijleer

Deze leerlingen hebben maatschappijleer niet nodig voor hun vervolgopleiding (1, -4), en geloven niet dat maatschappijleer leukere beroepen geeft dan bijvoorbeeld wiskunde (26, -1). Ze geloven dat maatschappijleer je kan helpen voorbereiden op de grotemensenwereld (37, +1), maar toch verschilt het vak niet per se met andere vakken (6, +3*). *“Ik vind maatschappijleer niet per se leuker dan andere vakken. Voor mij is het allemaal hetzelfde”* (33). Ze geloven dat maatschappijleer goed is voor ze omdat het een verplicht vak is (3, +1), maar desondanks vinden ze het ook wel een leuk vak, los van de docent die het geeft (2, +1). Ze zien dan ook het nut van maatschappijleer wel in, maar maatschappijleer wordt door hen niet anders beschouwd dan alle andere vakken die ze volgen.

Politiek vinden deze leerlingen totaal niet interessant, en hier praten ze dan ook nooit over (21, +4*). Ze geloven echter niet dat je totaal niets aan politiek hebt (36, -2), maar ze snappen niet dat mensen het interessant kunnen vinden om veel met politiek bezig te zijn (15, +2). Ze geloven niet dat ze de discussie over bijvoorbeeld de Islam aan kunnen gaan (30, -3).

School

De leerlingen onder dit type zijn het lichtelijk eens dat school een plek is waar je moet luisteren naar de docenten en doen wat je moet doen (12, +1). Ze zien school lichtelijk als werk: je doet wat

je moet doen, en dat is het wel zo'n beetje (7, +1). Ze vinden het niet leuk om huiswerk te maken, ook al zien ze het vaak iets dat niet zo moeilijk is (14, +2). School is voor hen wel een plek waar je soms je werk doet, maar soms zeker ook niet (11, +4). School wordt door hen dan ook eerder als een last dan als een verrijking voor hun leven gezien. Ze zijn het echter niet eens dat ze nooit meer tijd hebben om leuke dingen te doen, omdat schoolwerk te veel tijd inneemt (13, -2). *Ik doe vaak genoeg leuke dingen. Ik krijg mijn huiswerk meestal makkelijk af, als ik het maak tenminste...*" (13). Of het nou om maatschappijleer of een ander vak gaat, de lessen volgen is voor hen niet het leukste tijdverdrijf.

Vrienden

Deze leerlingen laten zich niet snel van de wijs brengen door anderen. Mening van anderen, bijvoorbeeld als er wordt gepraat over de politiek, veranderen hun manier van denken niet (33, -4*). Ze geloven niet dat je sociaal wordt van maatschappijleer (16, -3), maar ze hebben het vaak wel met vrienden over wat wel en niet kan in de samenleving (22, +3). Discussiëren met vrienden is voor hen dan ook leuk en doen ze graag (31, +2). Het ligt alleen wel aan het onderwerp, want politiek vinden ze niet leuk om over te discussiëren. Af en toe praten ze met vrienden over wat er allemaal gebeurt in de wereld (20, +1), en ze zijn omgeven door vrienden die de maatschappijleerlessen wel interessant vinden (18, -2). Hun vriendenkring ziet maatschappijleer ook iets als waar je veel van leert voor in het dagelijks leven (19, -2). Hun vrienden zijn dan ook positiever over het vak dan de leerlingen onder dit type zelf.

Ouders

De ouders van leerlingen denken redelijk neutraal over maatschappijleer. Zo geven de leerlingen aan dat hun ouders niet per se gemakkelijk denken over het vak (38, 0). Bij de leerlingen thuis wordt niet door iedereen het nieuws gevolgd (23, 0). *"Ik kijk niet vaak het nieuws. Mijn ouders kijken het alleen als het er toevallig opstaat. Meestal kijken ze wat anders"* (33). Dit geeft aan dat maatschappijleer niet tot nauwelijks een onderdeel is van het leven van de leerlingen thuis.

Demografische gegevens

Er zijn vier leerlingen die hoog scoren op factor 2. Eén leerling scoorde zowel op factor 1 als op factor 2 hoog. Drie meisjes en één jongen vallen onder dit type. De gemiddelde leeftijd van dit type is 15,8 jaar, ruim onder het gemiddelde. Drie leerlingen hebben een N&G profiel, en één leerling heeft het N&T profiel. Het gemiddelde cijfer van deze leerlingen is een 6,1. Dit is een stuk lager dan het algemene gemiddelde van een 6,8. Dit is niet opvallend gezien hun lichtelijke aversie naar maatschappijleer. Eén leerling is ingestroomd van 4 mavo naar 4 havo. Hij heeft dit vak voor de tweede keer gevolgd, aangezien maatschappijleer ook in 4 mavo wordt gegeven.

Conclusies standvastige leerlingen

Deze leerlingen zijn een stuk minder positief over maatschappijleer dan de maatschappijgeëngageerde leerlingen. Ze zien het als een vak als alle anderen, maar staan er ook niet per se kwaadwillend tegenover. Dit geeft aan dat maatschappijleer als vak op zichzelf, in vergelijking met andere vakken, niet anders wordt beoordeeld door de leerlingen. School als geheel is voor hen geen feest, en wordt dan ook gezien als een verplichting.

Ze zijn niet geïnteresseerd in politiek. Hun vrienden zijn meer met maatschappijleer en de wereld bezig dan zichzelf. Hun ouders staan redelijk neutraal naar maatschappijleer. Er wordt weinig nieuws gekeken, en weinig gediscussieerd over het nieuws. Echter, de leerlingen houden er wel van om te discussiëren, en hun mening te laten horen aan anderen. Ze laten zich dan ook niet snel van de wijs brengen door de mening van anderen, en zijn om die reden standvastig in hun gedachten en standpunten. Dit kan voor een tunnelvisie zorgen omdat ze anderen geen ruimte geven om hun mening te geven, wat de algemene ontwikkeling van de leerling niet ten goede komt. Als de leerlingen in de les worden uitgedaagd om hun mening te geven, en ook de opdracht meekrijgen om de meningen van anderen aan te horen en te analyseren, kunnen zij zich mogelijk meer interesseren voor de onderwerpen die bij maatschappijleer behandeld worden.

Factor 3: Maatschappijgeïnteresseerden

Deze leerlingen houden van het geven van hun mening en praten graag met anderen over belangrijke zaken als het nieuws en politiek. Ze volgen het nieuws, en ze vinden maatschappijleer nuttig en leerzaam. De leerlingen zijn sociaal, en zijn omringd door mensen die maatschappijleer net zo interessant vinden als zichzelf. Ze houden ervan om aan de slag te zijn, al hoeft dit niet per se met schoolwerk te zijn. Deze leerlingen hebben veel weg van de maatschappijgeëngageerde leerlingen.

Maatschappijleer

De leerlingen van dit type vinden maatschappijleer belangrijk. Het bereid je niet alleen voor op de grotemensenwereld (37, +1), maar is ook belangrijk als je later iets met mensen wilt doen (25, +2). Daarnaast geloven ze dat aan maatschappijleer leukere beroepen zitten dan bijvoorbeeld bij wiskunde (26, +3). Ze geloven dan ook dat maatschappijleer belangrijk is bij hun vervolgopleiding (1, +1). *“Ik wil later politieagent worden. Hierbij is het belangrijk dat ik wel begrijp hoe de samenleving in elkaar zit, bijvoorbeeld waarom mensen zich op een bepaalde manier gedragen of waarom het geloof voor iemand belangrijk is”* (12). De leerlingen geloven dat maatschappijleer kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen (5, +2). Ze zien het nut in van maatschappijleer, en doen maatschappijleer niet alleen voor de studiepunten (4, -2). Dit laat zien dat de leerlingen maatschappijleer niet alleen nuttig, maar ook leuk vinden om te volgen.

De leerlingen hechten veel waarde aan politiek. Ze vinden dat je er veel van leert (36, -4), en snappen waarom mensen zich bezighouden met politiek (15, -1). Ze vinden politiek interessant, en zijn neutraal of ze ooit in de politiek actief worden (17, 0). Dit is een verschil met de maatschappijgeëngageerde leerlingen, die aangaven politiek wel interessant te vinden, maar er niet actief in te willen worden. Af en toe praten ze met hun vrienden over de politiek, en wat er allemaal in de wereld gebeurt (20, 0), maar dit is voor hen geen dagelijkse gewoonte.

School

School zelf zien ze niet per se als iets leuks. School overleven ze door te luisteren naar de docent en te doen wat ze moeten doen (12, +4). Daarnaast zien ze school als werk: ze doen hun huiswerk en luisteren naar de lesstof (7, +2). Huiswerk maken vinden ze niet moeilijk, alleen zijn er ook leukere dingen om te doen. *“Ik vind het soms wat nutteloos om huiswerk te maken. Ik snap alles toch al”* (36). School is voor hen dan ook een plek waar ze soms nuttig bezig zijn, maar soms ook

niet (11, +1). Dit laat zien dat de leerlingen het vak maatschappijleer positiever beoordelen dan school als geheel: school vinden ze niet leuk, en zien ze eerder als een last, maar maatschappijleer vinden ze leuk om te volgen en zien ze het nut ook van in.

Vrienden

Vrienden zijn voor deze leerlingen belangrijk. Net als de standvastige leerlingen houden ze erg van discussiëren, en doen dit dan ook graag (31, +4). Anders dan de standvastige leerlingen discussiëren ze over allerlei onderwerpen, bijvoorbeeld over politieke onderwerpen zoals de Tweede Kamerverkiezingen van dit jaar die in het nieuws aan bod zijn gekomen. Af en toe stellen ze hun mening bij als vrienden iets hebben gezegd (33, +1). Ze hebben zich omringt met vrienden die doorgaans hetzelfde denken als zij. Ze praten dan ook nog weleens over wat wel en niet kan in de samenleving (22, +1) en wat er allemaal gebeurt in de wereld (20, 0). *“We hebben gepraat over wat we zouden stemmen als we mochten stemmen”* (40). Hun vriendenkring vindt maatschappijleer niet saai (18, -1), en ze praten weleens over onderwerpen die in de les zijn besproken (21, 0). Maatschappijleer wordt dan ook positief bekeken door zowel de leerlingen van dit type, als de vrienden met wie zij zich omringen.

Ouders

De ouders van deze leerlingen zijn redelijk betrokken. Ze denken niet te gemakkelijk over maatschappijleer (38, -1) en ze praten redelijk vaak met elkaar over wat er is gebeurd in de wereld of de politiek (24, +2). Bij de leerlingen thuis volgt iedereen het nieuws, en de leerlingen zelf vinden nieuws kijken ook interessant. Maatschappijleer wordt dan ook niet alleen door hun vrienden positief bekeken, maar ook door hun ouders.

Demografische gegevens

Zeven leerlingen scoren hoog op factor 3. Hierbij gaat het om drie jongens en vier meisjes. Gezien het gemiddelde zijn dit relatief veel jongens. Vijf leerlingen hebben E&M als profiel, en twee leerlingen hebben N&G. De gemiddelde leeftijd is 17,2, een stuk hoger dan de gemiddelde leeftijd van alle leerlingen samen. Er zijn drie leerlingen die zijn ingestroomd van 4 mavo. Zij hebben het vak al een jaar eerder gevolgd in 4 mavo. Het gemiddelde cijfer van deze leerlingen is een 6,5, net iets lager dan het gemiddelde van 6,8.

Conclusies maatschappijgeïnteresseerden

De maatschappijgeïnteresseerden zijn geïnteresseerd in de politiek, het nieuws en in mindere mate school. Ze houden ervan om over politieke onderwerpen als de Tweede Kamerverkiezingen te discussiëren en het nieuws te volgen. Maatschappijleer vinden ze leuk en interessant, en ze gaan met plezier naar de les. School als geheel moeten ze overleven door te luisteren en te doen wat er gedaan moet worden, maar het liefst houden ze zich bezig met discussiëren over belangrijke zaken.

Maatschappijleer, zoals zij het ervaren, vinden ze nuttig en zien ze als een leuker vak dan veel andere vakken. Vooral als ze in de lessen kunnen discussiëren, zijn ze in hun element. De docent moet hier dan ook in de lessen dan ook veel aandacht aan schenken. Gebeurt dit niet, dan kunnen de leerlingen zich snel vervelen. Een gevolg hiervan is concentratieverlies door de leerling, en mogelijk het afleiden van andere leerlingen omdat zij niet hun gedachten bij de lessen kunnen

houden. Ze hebben veel vrienden en hun vrienden denken over de meeste zaken redelijk hetzelfde. Ze vinden goede aansluiting bij hun klasgenoten, alleen zouden ze zich meer vermaken als school niet zo'n verplichting was. Minder verplichtingen en een meer luchtige manier van lesgeven, bijvoorbeeld door te discussiëren, helpt hen te motiveren en het vak aantrekkelijker te maken.

Factor 4: Sociaal geëngageerden

Dit type leerling is sociaal en politiek geïnteresseerd, maar ziet school als een vervelende verplichting. Dit gevoel hebben ze sterker dan de maatschappijgeïnteresseerden. Ze houden niet van discussiëren, ook niet met hun vrienden, maar ze vinden het wel interessant en belangrijk om te weten wat er speelt in de wereld. Het nut van maatschappijleer zien ze zeker in, alleen begrijpen ze niet goed waarom ze goede cijfers halen omdat ze niet houden van het maken van huiswerk. Ze vinden wel dat ze door school te weinig vrije tijd hebben, en balen daar dan ook flink van.

Maatschappijleer

Maatschappijleer is voor deze leerlingen nuttig. Volgens de leerlingen begrijp je meer van jouw omgeving door maatschappijleer (35, +3). Ze geloven dat maatschappijleer belangrijk is als je iets met mensen wilt doen (25, +2). Daarnaast wordt er geloofd dat maatschappijleer je kan helpen voorbereiden op de grotemensenwereld (37, +1) en kan kennis van maatschappijleer helpen met het oplossen van maatschappelijke problemen (5, +1). Maatschappijleer doen ze niet alleen voor de studiepunten (4, -4). *"Ik vind het heel belangrijk om goede cijfers te halen, en zie het soms als een sport, maar dit betekent niet dat ik een vak alleen doe omdat het moet of om zo hoog mogelijke cijfers te halen. De meeste vakken, zoals maatschappijleer, vind ik ook erg leuk"* (4). Ze geloven niet dat ze niets aan maatschappijleer hebben (29, -2), wat aangeeft dat ze het nut van het vak inzien.

De leerlingen vinden politiek interessant, maar ze zullen nooit zelf politiek actief worden (17, -2). Ze begrijpen dan ook niet dat er mensen zijn die zich volledig inzetten voor de politiek (15, -2). Ze geloven dat je later wel iets aan de politiek hebt (36, -3), en interesseren zich wel voor politiek (21, -1). Door maatschappijleer zijn de leerlingen niet per se anders naar de politiek gaan kijken (34, 0). Maatschappijleer als vak wordt door deze leerlingen dan ook als interessant en nuttig gezien, ook het politieke onderdeel van maatschappijleer, alleen zouden ze later zelf niet veel met maatschappijleer willen doen.

School

Alhoewel de leerlingen redelijk positief zijn over maatschappijleer, is dit minder het geval over school algemeen. Zo geloven de leerlingen dat schoolwerk ervoor zorgt dat ze minder tijd hebben voor leuke dingen (13, +3*). Ze geven dan ook aan dat school een plaats is waar ze soms werken, maar soms ook niet (11, +4). Huiswerk maken vinden ze niet moeilijk, maar er zijn voor hen leukere dingen om te doen (14, +1). Ze zijn neutraal als het gaat om het luisteren naar docenten om school te overleven (12, 0); ze houden zich bezig met de vakken die ze leuk vinden en met de mensen om hen heen. Maatschappijleer wordt, net als bij de maatschappijgeïnteresseerden, als een leuker vak beschouwd dan veel andere vakken. Het is voor hen van belang dat ze niet te veel huiswerk hebben, en de meeste opdrachten in de les kunnen maken zodat ze thuis minder hoeven te doen.

Vrienden

Vrienden zijn voor deze leerlingen belangrijk. Ze liggen goed in de klas, en zijn sociaal. In hun vriendenkring worden de maatschappijleerlessen niet saai gevonden, maar hun vrienden zijn wel minder enthousiast over maatschappijleer dan de sociaal geëngageerden (18, -1). Ze geloven niet dat ze door maatschappijleer sociaal worden (28, -2). *“Je bent van jezelf sociaal, of je bent het niet”* (34). Ze houden niet van discussiëren (31, -1), ook niet met hun vrienden, en praten ook niet snel over wat er gebeurt in de wereld met hun vrienden (20, -1). *“Ik praat eerder over het leven buiten school dan over mijn leven op school. Mijn vrienden vinden het niet leuk om over het nieuws en alles te praten”* (26). Ondanks dat dit type leerling maatschappijleer leuk vinden, omringen ze zich met vrienden die maatschappijleer minder positief bekijken. Dit zorgt ervoor dat ze minder over het nieuws praten dan dat ze zouden kunnen doen met hun vrienden, wat kan leiden tot minder interesse in wat er in de wereld speelt.

Ouders

De ouders van de sociaal geëngageerden zijn geïnteresseerd in de wereld. Ze kijken het nieuws (23, +1) en er wordt over bepaalde onderwerpen, zoals de politiek, gesproken als dit op het nieuws is geweest (24, +1). *“Ik praat meer over het nieuws met mijn ouders dan met mijn vrienden. Veel vrienden volgen het nieuws niet”* (26). Hoewel hun interesse in wat er in de wereld gebeurt kan worden getemperd door hun vrienden, zorgen hun ouders ervoor dat ze toch over onderwerpen die op het nieuws aan bod komen kunnen praten. Ze laten zich over het algemeen niet beïnvloeden door de mening van hun ouders of vrienden (33, 0); ze weten aardig goed waar ze het wel en niet mee eens zijn.

Demografische gegevens

Er zijn in totaal 7 leerlingen die hoog scoren op factor 4: twee jongens en vijf meisjes. Er zijn drie leerlingen die het E&M profiel hebben, en drie leerlingen met een N&G profiel. Het gemiddelde cijfer van deze leerlingen ligt op een 7,5. Dit is aanzienlijk hoger dan het gemiddelde van alle leerlingen samen: 6,8. Hoewel deze leerlingen het niet leuk vinden om voor school aan te slag te gaan, gaan ze wel graag aan het werk voor maatschappijleer omdat ze het een nuttig en zinvol vak vinden. Hierbij hangt de werkhouding van de leerling dan ook af van het gevoel dat een leerling voor een bepaald vak heeft. Ik heb vijf van de zeven leerlingen geïnterviewd.

Conclusies sociaal geëngageerden

Deze leerlingen zijn sociaal en hebben veel vrienden. Daarnaast hebben ze een goede band met hun ouders, met wie ze veel over het nieuws en de politiek praten. Ze vinden de maatschappij interessant, en maatschappijleer nuttig. Ze kunnen niet veel met hun vrienden over de maatschappij praten, aangezien hun vrienden dit minder interessant vinden. Ze houden echter niet van school: het kost hen te veel tijd. Of ze hard werken voor een vak, ligt eraan wat ze van het vak denken. Vinden ze het vak nuttig, zijn ze bereid er hard voor de werken.

Deze leerlingen moeten tijdens de les worden gestimuleerd door actief met het vak in het lesuur aan de slag te gaan, in plaats van veel huiswerk opgelegd te krijgen. De docent moet kort en bondig uitleg geven, zodat de leerlingen het grootste deel van de les zelf aan de slag kunnen. Ze vinden dat ze vaak te weinig tijd hebben voor leuke dingen na schooltijd, waardoor deze leerlingen

meer motivatie kunnen krijgen als zij in de les aan het werk worden gezet en buiten de les geen huiswerk voor maatschappijleer hoeven te maken.

Factor 5: Politieke sympathisanten

Deze leerlingen zijn op de hoogte van het politieke nieuws. Ze zijn in grote mate geïnteresseerd in de politiek, alleen zullen ze zelf niet snel politiek actief worden. Ze kunnen over de wereld en de politiek praten met hun vrienden en hun ouders, die in dezelfde mate geïnteresseerd zijn als zijzelf. Ze vinden maatschappijleer een nuttig vak, en vinden het dan ook niet erg om ermee aan de slag te gaan. Deze leerlingen hebben veel weg van de maatschappij-geïnteresseerden, en de maatschappelijk betrokken leerlingen.

Maatschappijleer

Maatschappijleer is voor deze leerlingen een nuttig en interessant vak. Ze vinden het vak leuk, los van de docent die het vak geeft (2, +2). Door maatschappijleer kunnen de leerlingen discussies aangaan over bijvoorbeeld de Islam (30, +3), en is het mogelijk een leukere baan te krijgen dan bijvoorbeeld bij wiskunde (26, +4). Er wordt niet geloofd dat je niets hebt aan maatschappijleer (29, -1). Maatschappijleer wordt dan ook niet alleen gedaan voor de studiepunten (4, -2). Al met al bekijken ze maatschappijleer met een positieve blik.

Politiek vinden deze leerlingen erg interessant. Zelf zullen ze niet snel politiek actief worden (17, +3). Er wordt geloofd dat je aan de politiek wel wat hebt (36, -1), en politiek vinden ze zeker interessant om met anderen over te spreken (21, -3). *“Ik vind het leuk om met anderen over politiek te praten. Het is een belangrijk onderdeel van ons leven, ook al merken we dat nu nog niet altijd door onze leeftijd”* (39).

School

Deze leerlingen vinden het niet erg om voor school aan de slag te gaan. Zo geloven ze absoluut niet dat ze te weinig vrije tijd hebben omdat ze te druk zijn met schoolwerk (13, -4). Dit staat in contrast met de sociaal geëngageerden, die zich ergeren aan school door het vele huiswerk. School wordt door de leerlingen niet gezien als werk: ze zijn bezig met vrienden, vinden het leuk om te leren en om de discussie over interessante onderwerpen als de Islam aan te gaan (7, -1) (30, +3). Ze vinden huiswerk niet moeilijk, maar ze staan er ook niet om te springen (14, +1). Niet alleen maatschappijleer, maar ook andere vakken vinden de leerlingen interessant, wat aangeeft dat maatschappijleer niet per se positiever dan andere vakken wordt ervaren door dit type leerling.

Vrienden

Deze leerlingen hebben veel vrienden die op hetzelfde niveau zitten als de politieke sympathisanten, en dezelfde interesses delen. Zo wordt maatschappijleer door de vrienden van dit type leerlingen als interessant en nuttig ervaren (18, -2). Daarnaast praten ze vaak met hun vrienden over wat er allemaal gebeurt in de wereld en in de politiek (20, +2). Ze vinden het niet per se leuk om te discussiëren met anderen, maar ze converseren wel graag over de politiek en de wereld (31, 0). Ze laten hun mening ook niet snel beïnvloeden door anderen: als ze het ergens over eens of oneens zijn, blijft dit meestal zo (33- -3*). De vrienden van dit type leerlingen geloven dat maatschappijleer nuttig is voor het dagelijks leven (19, -1).

Ouders

De ouders zijn geïnteresseerd in de wereld en in de politiek, net als de leerlingen en de vrienden van de leerlingen. Er wordt thuis vaak met de ouders gepraat over de politiek (24, +3). Iedereen thuis volgt ook het nieuws (23, +4). Dit geldt vaak ook voor de leerlingen. *“Ik wil graag op de hoogte blijven van het nieuws, zodat ik met mijn ouders mee kan praten”* (39). *“Ik wil weten wat er speelt in de wereld. Bij ons thuis wil iedereen dat. Daarom kijkt ook iedereen het nieuws”* (14). De ouders van deze leerlingen zien het nut voor maatschappijleer in, en denken dan ook niet te gemakkelijk over het vak (38, -3). Maatschappijleer speelt dan ook buiten schooltijd, zowel bij de vrienden als de ouders van de leerlingen, een belangrijke rol.

Demografische gegevens

Er zijn vier leerlingen die hoog scoren op factor 5: drie jongens en één meisje. Dit is opvallend, aangezien er aanzienlijk minder jongens dan meisjes met het onderzoek hebben meegedaan. Alle leerlingen hebben E&M als profiel. De gemiddelde leeftijd van de leerlingen was 17,1 jaar, iets boven het gemiddelde van 16,3 jaar. Het gemiddelde cijfer voor maatschappijleer was een 6,3. Dit ligt net iets onder het gemiddelde van een 6,8. Ik had zelf een iets hoger cijfer verwacht omdat ze veel met politiek bezig zijn, maar dit is geen garantie dat hun cijfer ook hoog ligt. Ook bij dit type leerling kan ik meer over hun manier van leren vragen tijdens de interviews in focus groups. Ik heb twee van de vier leerlingen geïnterviewd tijdens het sorteren van de Q-sorts.

Conclusies politieke sympathisanten

Deze leerlingen zijn erg geïnteresseerd in de politiek. Ze houden niet van discussiëren, en praten liever met hun vrienden en ouders wat er allemaal gebeurt in de wereld en in de politiek. Ze zijn sociaal, maar vinden niet met iedereen aansluiting omdat zij zich over het algemeen met wat meer serieuze leerlingen identificeren. Ze vinden school leuk en vinden het niet erg om ervoor te werken. Maatschappijleer vinden ze interessant, maar veel andere vakken vinden ze net zo interessant. Deze leerlingen worden in de les vooral gestimuleerd door over politiek te praten. Andere onderwerpen zullen ze minder snel waarderen. Om hen tijdens de les het meest te stimuleren moeten onderwerpen vanuit een politiek perspectief worden bekeken.

Factor 6: Levensgenieters

Deze leerlingen houden vooral van het leven buiten school. Ze vinden maatschappijleer wel een leuk vak, maar niet heel veel specialer dan andere vakken. Ze hebben veel vrienden, en ze vinden het belangrijk dat anderen hen leuk vinden. Ze zijn snel van mening te veranderen. Hun ouders zijn meer geïnteresseerd in de politiek en wereldnieuws, dan de leerlingen zelf. Ook hun vrienden zijn wat meer geïnteresseerd in de politiek. School vinden ze niet leuk, maar hun vrienden maken het toch een stuk aangenamer.

Maatschappijleer

Ze vinden maatschappijleer een leuk vak, maar zien niet helemaal het nut ervan in. Ze geloven dat het vak goed voor ze is, omdat het een verplicht vak is (3, +4*). Ze vinden maatschappijleer niet leuker dan andere vakken (6, -2). *“Ik heb het vak al twee jaar gehad, omdat ik eerst mavo heb*

gedaan. Daarom vind ik het vak niet per se leuk ofzo" (22). Ze hebben wel het idee dat maatschappijleer belangrijk is als je later iets met mensen wilt doen (25, +1). Ze geloven niet dat het vak bijdraagt aan een betere relatie met mensen om hen heen (32, -1) en ook de discussie aangaan over bepaalde zaken zoals de Islam hebben ze niet geleerd door maatschappijleer (30, -1). Ze geloven wel dat ze later iets hebben aan maatschappijleer (29, -2), ook al geloven ze niet dat maatschappijleer helpt met het oplossen van maatschappelijke problemen (5, -3*). Al met al zijn de leerlingen wat twijfelachtig als het gaat om het nut van maatschappijleer, en kunnen zij samen met de standvastige leerlingen worden gezien als de leerlingen die het minst hebben met het vak.

Politiek vinden deze leerlingen interessant, alleen willen ze er later niet in actief worden (17, +1). Ze geloven dat politiek wel nut heeft (36, -1), alleen spreken ze er nauwelijks over met anderen (20, 0) (24, 0).

School

De leerlingen hebben niet veel met school. Zo vinden ze dat ze te weinig tijd hebben om leuke dingen te doen, omdat schoolwerk te veel tijd opslokt (13, +2). Dit hebben ze gemeen met de sociaal geëngageerden. Ook vinden ze huiswerk maken niet leuk. Ze vinden het niet moeilijk, alleen hebben ze vaak geen zin om ermee bezig te zijn (14, +3). School is voor hen een plek waar ze soms actief aan het werk zijn, maar vaak genoeg ook niet (11, +3). Al met al kan er gezegd worden dat deze leerlingen niet alleen maatschappijleer, maar vooral school als geheel, weinig waarderen. Hierin zijn zij een stuk negatiever dan de standvastige leerlingen, en de sociaal geëngageerden die een minder sterke negatieve houding hebben ten opzichte van school.

Vrienden

Vrienden zijn belangrijk voor deze leerlingen, alleen hebben deze vrienden vaak wel meer interesse in de politiek en in maatschappijleer dan de levensgenieters. Hun vrienden hebben het vaak over wat wel en niet kan in de samenleving (22, +1), en ook het nut voor het vak maatschappijleer is vaak duidelijker voor hen dan voor de levensgenieters (19, -1). De leerlingen zijn wat onzeker, en houden niet van discussiëren (31, 0). Als ze toch de discussie aangaan, veranderen ze regelmatig hun mening (33, +4*).

Ouders

De ouders van deze leerlingen zijn meer geïnteresseerd in de politiek en het nieuws dan de leerlingen zelf. Iedereen volgt thuis het nieuws (23, +3), en hebben interesse in wat er in de wereld speelt. Er wordt echter niet veel met elkaar gesproken over wat er op het nieuws is behandeld, omdat de leerling vaak weinig interesse heeft (24, 0). De ouders denken niet te gemakkelijk over het vak (38, 0). Zowel de ouders als de vrienden van dit type leerling denkt positiever over het vak dan de leerlingen zelf. Ondanks dat de leerlingen snel van mening veranderen, worden ze niet beïnvloed door de positieve houding van hun vrienden en ouders ten opzichte van het vak maatschappijleer.

Demografische gegevens

Er zijn vier leerlingen die hoog scoren op factor 6. Het gaat om twee jongens en twee meisjes. Het gemiddelde cijfer voor maatschappijleer is bij deze leerlingen een 6,4, net iets onder het

gemiddelde van een 6,8 van alle leerlingen samen. Dit verbaast mij niet, aangezien zij school en het vak maatschappijleer niet heel interessant vinden, en er weinig moeite voor doen. Twee leerlingen hebben een N&G profiel, en twee leerlingen hebben het E&M profiel. De gemiddelde leeftijd van deze leerlingen is 16,0 jaar, net iets onder het gemiddelde van 16,3 jaar. Ik heb twee van de vier leerlingen geïnterviewd.

Conclusies levensgenieters

Deze leerlingen zijn levensgenieters: ze houden van het sociale aspect van school, maar verder hebben ze er weinig mee. Ze werken niet graag, en vinden politiek en wat er allemaal speelt in de wereld niet interessant. Maatschappijleer is voor hen een vak als alle anderen. Ze zijn wat onzeker, en durven niet snel hun mening te geven. Ze wisselen snel hun mening als anderen hun mening sterker naar voren brengen. Hun ouders zijn meer geïnteresseerd in de politiek, net als hun vrienden. Ze vinden het vooral belangrijk om het gezellig en leuk te hebben op school.

Om deze leerlingen meer te enthousiasmeren, moet er vooral aandacht worden geschonken aan het positief benaderen van de leerlingen. Juist door hun onzekerheid over bijvoorbeeld het geven van hun mening tijdens discussies, kan de leerlingen dichtklappen als zij worden gedwongen hun mening te geven terwijl ze dit niet willen. Hun onzekerheid kan worden afgenomen door meer aandacht te schenken aan discussies waarbij de leerlingen positief worden gestimuleerd door aanmoediging en complimenten, niet door te pushen. Ook kan er meer worden samengewerkt met andere leerlingen die bijvoorbeeld wel graag hun mening geven, zodat de levensgenieters positief worden gestimuleerd. Dit kan hen helpen de lessen maatschappijleer, maar ook andere lessen, positiever te bekijken.

Factor 7: Nieuwsgierige allrounders

Deze leerlingen hebben niet veel vrienden, maar ze vinden het net als de maatschappijgeïnteresseerden wel leuk om met anderen de discussie aan te gaan. Ze vinden politiek interessant, en van maatschappijleer zien ze zeker het nut in, maar ze zouden er niets mee willen doen als ze van de middelbare school af zijn. Bij hen verschillen net zoals bij de politieke sympathisanten de vakken niet veel van elkaar.

Maatschappijleer

Maatschappijleer wordt niet per definitie als een leuk vak beschouwd door de leerlingen. Het is bij hen wel van belang wie de docent is (2, -3). *“Als een docent chagrijnig voor de klas staat, is geen enkel vak leuk”* (21). Maatschappijleer verschilt voor hen niet veel met andere vakken (6, 0). Ze geloven wel dat maatschappijleer je kan helpen voorbereiden op de grotemensenwereld (37, 1), maar ze zijn het er erg mee oneens dat maatschappijleer leukere beroepen heeft dan bijvoorbeeld wiskunde (26, -3*). Ze hebben maatschappijleer zelf niet nodig voor hun vervolgopleiding (1, -1), maar zien wel in dat het nuttig kan zijn als je iets met mensen wilt doen (25, +1).

Politiek vinden ze interessant, alleen zouden ze er nooit zelf in actief willen worden (17, +4). Ze begrijpen alleen niet waarom iemand zich helemaal zou inzetten voor de politiek (15, +3). In de pauzes wordt er door hen nooit over politiek gepraat met hun vrienden (20, -3), maar ze geloven wel dat kennis over politiek nut heeft (36, -1). Hierin wordt duidelijk dat maatschappijleer

en politiek als onderdeel van maatschappijleer, nuttig zijn, maar ze interesseren zich er niet in sterke mate in.

School

School vinden ze niet heel leuk. Ze zijn het er lichtelijk mee eens dat schoolwerk ervoor zorgt dat ze geen tijd hebben voor leuke dingen (13, +1). Daarnaast zien ze school als werk: ze doen wat ze moeten doen, en dat is het wel zo'n beetje (7, +1). Hard werken houden ze niet van: soms moet er wel hard gewerkt worden, maar als dit niet hoeft laten ze de teugels ook rustig vieren (11, +2). Als er echter huiswerk moet worden gemaakt, laten ze dit niet door anderen doen (9, -4). *"Ik doe mijn huiswerk wel zelf. Ik vind het vaak genoeg niet leuk, maar toch steek je er meestal wel wat van op"* (21). Huiswerk vinden ze ook niet altijd even makkelijk om te maken (14, -1*). Maatschappijleer wordt door de leerlingen niet per se positiever bekeken dan school als geheel. Net als de levensgenieters staat elk vak op hetzelfde niveau, omdat ze school als geheel niet positief ervaren.

Vrienden

Deze leerlingen hebben weinig vrienden. Ze hebben een paar mensen met wie ze goed op kunnen schieten, en een band mee hebben. *"Ik hoef niet veel vrienden. Zolang ik mijn twee beste vriendinnen heb, ben ik tevreden"* (21). In de pauzes wordt er weinig door de leerlingen met hun vrienden gepraat over wat er allemaal gebeurt in de wereld (20, -3). Daarnaast praten ze met hun vrienden niet over wat er wel en niet kan in de samenleving (22, -2). Ze geloven wel dat je socialer wordt door maatschappijleer (28, +1). *"Als ik het met mensen over bepaalde zaken wil hebben, zoals religie, dan heb ik daar door maatschappijleer meer kennis over dan als ik het vak niet had gehad"* (21). Echter, aangezien hun vrienden net zo weinig interesse hebben in wat er in de wereld speelt als de leerlingen zelf, zal het beeld van maatschappijleer niet snel in positief opzicht veranderen.

Ouders

De ouders van de leerlingen zijn geïnteresseerd in de samenleving en in de politiek. Er wordt regelmatig thuis gesproken over de politiek (24, +2). De leerlingen geven aan dat hun ouders niet te gemakkelijk denken over het vak (38, -1). Het nieuws wordt niet per se door iedereen gekeken (23, 0). De interesse is er bij de ouders dan ook wel, alleen is het niet heel sterk aanwezig. Dit is ook het geval bij de leerlingen zelf, alleen praten de ouders sneller over wat er in de wereld gebeurt dan de leerlingen van dit type.

Demografische gegevens

Er scoren maar twee leerlingen hoog op factor 7. Beide leerlingen zijn meisjes, en ze hebben allebei een N&G profiel. Dit verbaast mij niet, omdat je vaak ziet dat mensen met een natuurprofiel een beroep kiezen waarvoor ze maatschappijleer niet nodig hebben. Soms vinden ze het best interessant, maar het is voor hen niet een bijzonder leuk vak. De meisjes zijn gemiddeld 16,5 jaar, net iets boven het gemiddelde. Hun gemiddelde cijfer is een 5,9. Ik heb één van de twee leerlingen geïnterviewd.

Conclusies nieuwsgierige allrounders

Deze leerlingen zien het nut voor maatschappijleer in, alleen hebben ze het vak zelf niet nodig voor hun vervolgopleiding. Ze vinden het een vak als alle anderen, maar vinden het wel belangrijk om er mee aan de slag te gaan zodat ze begrijpen waar anderen over praten. Ze hebben niet veel vrienden, en de vrienden die ze hebben praten weinig over de politiek en wat er gebeurt in de wereld. Hun ouders vinden maatschappijleer ook een nuttig vak, maar besteden er verder niet heel veel tijd aan. De leerlingen vinden het leuk om met anderen in discussie te gaan, maar dit hoeft niet per se over schoolse zaken te zijn.

Doordat zowel hun vrienden als ouders niet heel enthousiast worden van maatschappijleer, en ook de leerlingen zelf weinig plezier in het vak beleven, kunnen leerlingen van dit type weinig gemotiveerd zijn om voor maatschappijleer aan de slag te gaan. Hen stimuleren kan het beste door je als docent in te leven in de onderwerpen die voor de leerlingen wel interessant zijn. Dit kan door hen te vragen waar zij wel graag over praten, zowel met hun vrienden als ouders, en hier in de les op in te haken.

Factor 8: Maatschappijleerkritische leerlingen

De leerlingen onder dit type zijn zeer maatschappijleerkritisch: ze vinden het niet leuk, ze hebben er niets aan en ze willen er ook absoluut niets mee doen na de middelbare school. Dit type leerling is dan ook het meest negatief ten opzichte van maatschappijleer van alle typen die tot nu toe zijn behandeld. School op zichzelf vinden ze niet vervelend, alleen kan er af en toe wel iets minder huiswerk worden gegeven. Net als de nieuwsgierige allrounders houden ze niet van discussiëren en praten over wat er allemaal gebeurt in de wereld, maar hun ouders wel wat meer.

Maatschappijleer

Deze groep is het meest kritisch over het vak maatschappijleer. Ze vinden dat ze later niets aan maatschappijleer hebben (29, +3*). Daarnaast betwijfelen ze of ze iets van het vak hebben geleerd (10, +2*). Ze zijn niet helemaal kritisch: ondanks dat ze later zelf maatschappijleer niet nodig hebben (1, -4), denken ze wel dat maatschappijleer belangrijk is als je later iets met mensen wilt doen. Ze staan neutraal ten opzichte van de stelling dat maatschappijleer een klas is als alle andere (6, 0), en dat ze maatschappijleer alleen doen voor de studiepunten (4, 0). Ze geloven namelijk wel dat kennis van maatschappijleer kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen (5, +2).

Ze vinden politiek lichtelijk interessant. Ondanks dat ze het wel interessant vinden, zullen ze later niet actief worden in de politiek (17, +1). Ze snappen echter niet dat iemand al zijn tijd en energie in de politiek kan stoppen (15, +4). *"Ik vind politiek wel interessant, maar om daar nou alleen maar mee bezig te zijn... Nee, bedankt"* (5). Ze staan neutraal tegenover de stelling dat je niets hebt aan de politiek voor later (36, 0).

School

De leerlingen staan niet geheel negatief ten opzichte van school en schoolwerk. Ze vinden huiswerk maken niet moeilijk, maar ze vinden het ook niet leuk om ermee bezig te zijn (14, +1). Ze geloven wel dat schoolwerk ervoor zorgt dat ze te weinig tijd hebben voor leuke dingen (13, +1), maar het is niet zo dat ze school zien als werk (7, -2). Net als de levensgenieters zijn ze sociaal en hebben ze

vrienden, wat school minder vervelend voor hen maakt. *“Mijn vrienden maken school een stuk leuker!”* (3).

Vrienden

De vrienden van de maatschappijleerkritische leerlingen vinden het vak maatschappijleer leuker dan zichzelf. Hun vrienden vinden de maatschappijlessen niet saai (18, -1), en ook hebben ze het regelmatig met elkaar over wat wel en niet kan in de samenleving (22, +1). De leerlingen staan echter neutraal tegenover de stelling dat ze in de pauzes met hun vrienden praten over de politiek en wat er allemaal in de wereld gebeurt (20, 0). Ondanks dat ze niet houden van discussiëren (31, -1), worden ze niet snel van mening veranderd door mensen in hun omgeving (33, -1). Ze zijn net als de standvastige leerlingen weinig beïnvloedbaar, wat zelfvertrouwen uitstraalt maar het tegelijkertijd ook moeilijk maakt om de leerlingen te enthousiasmeren voor maatschappijleer omdat ze hun mening al klaar hebben.

Ouders

Bij de leerlingen thuis wordt er door iedereen het nieuws gekeken (23, +4). Dit geldt alleen niet altijd voor de leerlingen. *“Ik kijk eigenlijk nooit het nieuws. Ik kijk af en toe alleen mee met mijn ouders”* (3). Er wordt echter wel veel gesproken thuis over de politiek als er iets in het nieuws over voorbij komt (24, +2). De leerlingen staan neutraal tegenover de stelling dat hun ouders te gemakkelijk denken over het vak (38, 0). De ouders zijn dan ook meer geïnteresseerd in wat er in de wereld en politiek gebeurt, dan de leerlingen zelf. Zowel hun ouders als hun vrienden staan positiever ten opzichte van het vak maatschappijleer, maar ze zijn niet in staat de leerlingen van dit type net zo enthousiast te maken als zichzelf.

Demografische gegevens

Er zijn vier leerlingen die hoog scoren op factor 4: drie meisjes en één jongen. De gemiddelde leeftijd van deze leerlingen is 15,5, een stuk lager dan gemiddeld. Twee leerlingen hebben een N&G profiel, en twee leerlingen hebben een E&M profiel. Ik had zelf meer verwacht dat er leerlingen hoog zouden scoren met een natuurprofiel dan leerlingen met een economieprofiel, omdat bètaleerlingen het vak meestal minder interessant vinden (zoals ook te zien was bij factor 7, ook al kun je hier wel kritisch over zijn omdat er maar twee leerlingen hoog scoorden op de factor). Hun gemiddelde cijfer is een 6,0. Lager dan het gemiddelde, maar niet heel laag ondanks dat ze het vak niet leuk vinden. Ik heb twee van de vier leerlingen geïnterviewd.

Conclusies maatschappijleerkritische leerlingen

Deze leerlingen vinden maatschappijleer geen leuk vak. Ze hebben het gevoel er niet veel van te leren, en er niets aan te hebben. Zij staan het meest kritisch ten opzichte van maatschappijleer van alle typen leerlingen. Ze zijn sociaal, maar ze praten weinig met hun vrienden over wat er gebeurt in de wereld. Hun vrienden vinden maatschappijleer leuker dan zichzelf, en ook hun ouders interesseren zich meer over wat er in de politiek en in de wereld afspeelt dan de maatschappijleerkritische leerlingen. Ze vinden school op zichzelf niet heel vervelend, maar dit ligt meer aan het feit dat ze graag afspreken met hun vrienden.

Ondanks dat hun omgeving positief is, zullen ze niet snel in staat zijn om de leerlingen te enthousiasmeren voor maatschappijleer. Om ervoor te zorgen dat de leerlingen meer worden gemotiveerd, moet er net als bij de nieuwsgierige allrounders aan de maatschappijleerkritische leerlingen worden gevraagd wat ze wel leuk vinden, en wat ze graag anders zouden willen zien. Dit kan door middel van de interviews in focus groups, waarbij ze hun mening kunnen geven over hoe de lessen maatschappijleer zijn vormgegeven.

In het volgende deel zal er worden ingegaan op het verschil in resultaten tussen Mul en mijzelf. Aan de hand van de resultaten van de gesorteerde Q-sorts, en de vergelijking in resultaten tussen Mul en mijzelf, zal ik de eerste twee deelvragen beantwoorden. Het gaat om de volgende deelvragen: 'Welke houdingen bestaan er ten aanzien van het vak maatschappijleer onder 4 havoleerlingen op het Montessori College Twente?' en 'Welke leerlingtypen kunnen worden onderscheiden naar aanleiding van de aangetroffen houdingen onder 4 havoleerlingen op het Montessori College Twente?'

Conclusies typen leerlingen Montessori College Twente

Na onderzoek onder 45 leerlingen, van wie 43 leerlingen het onderzoek op de correcte manier hebben uitgevoerd, kan er gezegd worden dat er veel verscheidenheid onder de 4 havoleerlingen bestaat. Met betrekking tot de eerste deelvraag, "Welke houdingen bestaan er ten aanzien van het vak maatschappijleer onder 4 havoleerlingen op het Montessori College Twente?", kan er gezegd worden dat er grote verschillen zijn onder de leerlingen hoe zij maatschappijleer ervaren en waarderen. Sterker nog, de verschillen zijn dermate groot dat er acht verschillende leerlingtypen kunnen worden onderscheiden. Al deze leerlingen denken anders over het nut van maatschappijleer, of maatschappijleer een leuk vak is, en wat zij hebben aan het vak voor hun vervolgopleiding.

Wat opvalt is dat de meesten typen positief zijn over het vak maatschappijleer. De maatschappijgeëngageerde leerlingen, de maatschappijgeïnteresseerden, de sociaal geëngageerden, de politieke sympathisanten en de nieuwsgierige allrounders zijn allen licht tot zeer positief. De meesten houden van discussiëren, ze vinden de onderwerpen die aangehaald worden leerzaam en ook hebben veel leerlingen het gevoel maatschappijleer nodig te hebben voor hun vervolgopleiding. De standvastige leerlingen, de levensgenieters en de maatschappijleerkritische leerlingen kunnen zijn niet zo positief. Deze leerlingen zien het nut van het vak niet in en vinden de lessen niet leuk om te volgen. Ook hebben ze het vak niet nodig voor hun vervolgopleiding. Deze acht typen en hun beschrijving, zijn een antwoord op de tweede deelvraag: "Welke leerlingtypen kunnen worden onderscheiden naar aanleiding van de aangetroffen houdingen onder 4 havoleerlingen op het Montessori College Twente"?

Dat er een grote verscheidenheid aan meningen over maatschappijleer te vinden is, kan worden gezien als een zeer positieve uitkomst. Dit betekent namelijk dat leerlingen, ook al vinden ze het vak niet leuk, aan kunnen geven wat ze wel en niet leerzaam, interessant en leuk aan het vak vinden. Daarnaast wordt het vak als geheel door de meeste leerlingen niet als nutteloos of zinloos wordt ervaren. Sterker nog, de meesten vinden het interessant en belangrijk om te volgen, ook de leerlingen die kritisch zijn op het vak zoals de levensgenieters. Een kanttekening bij deze

positieve uitkomst echter, is dat de sterke diversiteit in meningen over maatschappijleer het voor de docent moeilijk maakt om het vak dermate aan te passen dat er voldoende rekening wordt gehouden met de behoeften van alle acht typen van het Montessori College Twente. Tijdens de interviews in focus groups wordt hier meer aandacht aan geschonken.

De resultaten van de acht typen leerlingen van het Montessori College Twente kunnen worden vergeleken met de resultaten van Mul (2015) om de derde deelvraag, “In hoeverre komen de groepen empirisch aangetroffen door Mul overeen met de 4 havo-leerlingen van het Montessori College Twente?”, te beantwoorden. De implicaties die Mul heeft gegeven over haar typen, kunnen niet of nauwelijks van toepassing zijn op mijn eigen typen 4 havo-leerlingen. Om die reden is het van belang te kijken in hoeverre de typen overeenkomen, en indien nodig de implicaties aan te passen zodat er rekening kan worden gehouden met de behoeften van de verschillende typen leerlingen.

Vergelijking resultaten met het onderzoek van Mul

In mijn onderzoek naar de typen leerlingen op het Montessori College Twente, heb ik getracht uit te zoeken of deze typen leerlingen overeenkomen met de typen van Mul (2015). Mul kwam uit op vijf verschillende typen leerlingen: *maatschappijleerlingen*, *brave bèta leerlingen*, *sociale slimmeriken*, *twijfelaars* en de *yolo’ers*. Alhoewel ik al vermoedde dat er verschillen tussen onze leerlingen te vinden gezien de achtergrond van de school waar de leerlingen op zitten (openbaar onderwijs van Mul versus algemeen bijzonder onderwijs van mijzelf), waren de verschillen groter dan verwacht. Het belangrijkste verschil tussen het onderzoek van Mul en mijn onderzoek, is dat er niet vijf typen leerlingen uit het onderzoek naar voren kwamen, maar acht. Deze acht typen verschillen behoorlijk van elkaar, wat aangeeft dat er door leerlingen op veel verschillende manieren naar maatschappijleer wordt gekeken.

Kijkende naar de specifieke typen, kan er gezegd worden dat er maar enkele typen deels overeenkomen met de typen van Mul. De ‘maatschappijgeëngageerde leerlingen’ komen sterk overeen met de ‘maatschappijleerlingen’ van Mul. Beide typen leerlingen vinden maatschappijleer niet alleen nuttig, maar ook leuk en leerzaam. Ze zijn van zichzelf *intrinsiek gemotiveerd*, wat inhoudt dat leerlingen uit zichzelf willen leren: ze vinden een bepaald onderwerp leuk en uitdagend (Soenens et al., 2007, p. 4). Ze zien beiden het belang van maatschappijleer voor hun vervolgstudie in, maar ook om meer over de wereld tegen te komen. Een verschil tussen deze twee is, is dat de maatschappijgeëngageerde leerlingen zich meer bewust zijn van het nut van maatschappijleer. De stellingen ‘kennis van maatschappijleer kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen’ (stelling 5) en ‘maatschappijleer kan je helpen je voor te bereiden op de grotemensenwereld’ (stelling 37) scoren bij hen hoger dan bij de maatschappijleerlingen. Verder zit er maar weinig verschil tussen deze twee groepen, en lijkt dit type leerling het meest op één van de typen leerlingen van Mul.

Type twee, de ‘standvastige leerlingen’, is een type op zichzelf en komt niet overeen met één van de typen van Mul. De ‘standvastige leerlingen’ hebben een sterke eigen mening, die ze niet snel zullen veranderen. Hun vrienden of ouders kunnen hierin ook weinig verandering in brengen, ook al denken zij anders dan dit type leerling. Dit is anders dan bij de ‘twijfelaars’ van Mul waarbij de ouders zeker invloed hebben in hun manier van denken over wat er bijvoorbeeld speelt in de wereld. De ‘standvastige leerlingen’ denken niet negatief over maatschappijleer, en vinden

het ook leuk om in de lessen te discussiëren, maar de aansluiting thuis en bij vrienden is niet aanwezig. Ze voelen niet de behoefte om thuis en met vrienden over maatschappelijke zaken te discussiëren, ook al vinden ze het leuk om hun mening te geven. Dit is iets wat ze vooral op school tijdens de lessen van ieder vak doen, niet zozeer alleen bij maatschappijleer.

De 'maatschappijgeïnteresseerden' hebben veel weg van de 'maatschappijgeëngageerde leerlingen', en lijken dan ook op de 'maatschappijleerlingen' van Mul. Ze hebben daarnaast overeenkomsten met de 'sociale slimmeriken' van Mul. Het zijn sociale leerlingen, die graag met hun vrienden en thuis over het nieuws en wat er speelt in de wereld praten. Hun wereld op school sluit goed aan op hun wereld thuis en bij hun vrienden, net als bij de 'maatschappijleerlingen'. Een verschil met de 'sociale slimmeriken' is dat de 'maatschappijgeïnteresseerden' minder negatief over de politiek staan, en zij ook thuis wat meer aansluiting vinden als het gaat om discussiëren over maatschappelijke kwesties. In de lessen moet er ook voldoende ruimte zijn om hun mening te kunnen verkondigen, net als in het geval van de standvastige leerlingen. Er kan gezegd worden dat de 'maatschappijgeïnteresseerden' het meest overeenkomen met de 'maatschappijleerlingen', maar dat er zeker ook raakvlakken zijn met de 'sociale slimmeriken' van Mul.

De sociaal geëngageerden hebben veel raakvlakken met de 'brave bèta leerlingen' van Mul. Net als de 'brave bèta leerlingen' weten de 'sociaal geëngageerden' niet waarom ze goede cijfers halen voor maatschappijleer. Ze zien het nut van het vak wel in, maar dat betekent niet dat ze er plezier aan beleven. Sterker nog, school is een vervelende verplichting, dat geldt voor elk vak die ze moeten volgen. Dit hebben ze gemeen met de 'brave bèta leerlingen', en deels ook met de 'yolo'ers', die school als geheel ook als zeer onplezierig ervaren. Een verschil tussen deze typen is dat de ouders van de 'sociaal geëngageerden' positief denken over maatschappijleer, en graag praten over wat er in de wereld speelt. Hun aansluiting thuis is dan ook beter dan bij de 'brave bèta leerlingen', die geen idee hebben hoe hun ouders over maatschappijleer denken. Om de sociaal geëngageerden bij de les te betrekken is het van belang bij de behandeling van de lesstof hun interesses te achterhalen en aansluiting te vinden bij hun leefwereld. Dit hebben ze gemeen met de 'brave bèta leerlingen' en de 'yolo'ers' van Mul.

De 'politieke sympathisanten' zijn net als de 'standvastige leerlingen' een type op zichzelf, die niet tot nauwelijks overeenkomt met één of meerdere typen van Mul. De 'politieke sympathisanten' vinden politiek zeer interessant, en lezen en graag veel over. Ze praten veel met hun ouders en vrienden over de wereld, maar dan ook vooral wat er op politiek gebied (af)speelt. Ze lijken door hun enthousiasme nog enigszins op de 'maatschappijleerlingen', maar ze zijn niet zo positief als dit type omdat maatschappijleer niet volledig aansluit op hun behoeftes en interesses zoals dit wel bij de 'maatschappijleerlingen' van Mul het geval is. Buiten het politieke om vinden ze maatschappijleer namelijk wel nuttig, maar niet heel leuk. Ze kunnen wel met hun vrienden en hun ouders praten over wat er speelt in de wereld, omdat ze allemaal het nieuws volgen en er graag over discussiëren. De aansluiting tussen maatschappijleer op school en het leven dat ze leiden thuis en met hun vrienden is dan ook sterk aanwezig.

De 'levensgenieters', het zesde type, lijkt nog het meest op de 'yolo'ers' van Mul. Het zijn sociale leerlingen met veel vrienden, die het belangrijk vinden wat anderen van hen vinden. School is voor hen een nare verplichting; het liefst houden ze zich met sociale activiteiten buiten school bezig. Dit hebben ze gemeen met de 'yolo'ers', die, zoals hun naam al doet vermoeden, graag alles uit het leven (buiten school) haalt. De 'levensgenieters' vinden maatschappijleer wel een leuk vak,

maar hun ouders en vrienden staan er nog wat positiever tegenover. De aansluiting tussen maatschappijleer en hun vrienden en ouders is dan ook aanwezig. Een groot verschil tussen de 'yolo'ers' en 'levensgenieters' is dat de 'levensgenieters' zich veel aantrekken van de mening van anderen en op basis daarvan hun mening snel aanpassen, terwijl dit voor de 'yolo'ers' niet geldt. Zij hebben een sterke eigen mening, en genieten te veel van het leven om zich door anderen te veel van de wijs te laten brengen.

De 'nieuwsgierige allrounders' lijkt een type te zijn dat veel weg heeft van verscheidene typen van Mul: de 'maatschappijgeïnteresseerden', de 'politieke sympathisanten', de 'brave bèta leerlingen' en de 'sociale slimmeriken'. De vinden het leuk om de discussie aan te gaan over wat er speelt in de wereld, net als de 'maatschappijgeïnteresseerden', verschilt maatschappijleer niet veel van andere vakken, net zoals de 'politieke sympathisanten', zijn ze erg sociaal en geloven ze dat maatschappijleer helpt met het begrijpen van je omgeving, maar zullen ze nooit veel met de politiek gaan doen omdat ze er simpelweg weinig interesse voor hebben, net zoals de 'brave bèta leerlingen'. De aansluiting tussen maatschappijleer en vrienden is niet aanwezig, maar wel tussen maatschappijleer en hun ouders. Hun ouders zijn geïnteresseerd in het vak, wat er speelt in de wereld en ze discussiëren geregeld met elkaar. Vanwege hun verscheidenheid aan meningen over het vak, wat er speelt in de wereld en de politiek kunnen ze terecht allrounders worden genoemd.

Het achtste en laatste type, de 'maatschappijkritische leerlingen', zijn het meest negatief over maatschappijleer. Dit type lijkt het meest op de 'twijfelaars' van Mul, die ook erg negatief tegen maatschappijleer aankijken. De leefwereld van de vrienden van de 'maatschappijkritische leerlingen' sluit beter aan op maatschappijleer dan de leerlingen van dit type zelf, net zoals het geval is bij de 'twijfelaars' van Mul. Een groot verschil tussen deze typen is echter wel dat de ouders van de 'maatschappijkritische leerlingen' met veel plezier naar het nieuws kijken, en positief naar maatschappijleer aankijken. Dit is niet het geval bij de 'twijfelaars', waarbij zowel de leerlingen als hun ouders grote afschuw voor het vak delen.

In haar onderzoek heeft Mul beschreven hoe de docent het beste met de verschillende typen leerlingen kan omgaan. Gezien het feit dat geen enkel type 4 havo-leerling van het Montessori College Twente volledig overeenkomt met de typen van Mul, heeft dit gevolgen voor de toepassing van de implicaties beschreven door Mul. Zo heeft Mul aangegeven dat haar type 1, de maatschappijleerlingen, meer diepgang moet worden geboden door abstractere thema's te bespreken. De 'brave bèta leerlingen', de 'sociale slimmeriken' en de 'yolo'ers' hebben baat bij aansluiting op hun leefwereld en moeten het nut van een bepaalde opdracht en onderwerp weten, terwijl het onzeker is waar de twijfelaars het meeste behoefte aan hebben.

In hoeverre de typen 4 havo-leerlingen van het Montessori College Twente ook baat hebben bij deze implicaties, moet worden onderzocht. Hier zal dan ook verderop in dit onderzoek aandacht aan worden geschonken waarbij er in focus groups, gevormd op basis van de acht typen, zal worden gediscussieerd hoe de leerlingen het vak maatschappijleer ingericht zouden willen hebben.

Typen van Mul ➡ Eigen typen ↓	1. Maatschappij- leerlingen	2. Brave beta leerlingen	3. Sociale slimmeriken	4. Twijfelaars	5. YOLO'ers
1. Maatschappij- geëngageerde leerlingen	Green	Red	Yellow	Red	Red
2. Standvastige leerlingen	Red	Red	Red	Red	Red
3. Maatschappij- geïnteresseerden	Green	Red	Green	Red	Red
4. Sociaal geëngageerden	Red	Green	Yellow	Yellow	Red
5. Politieke sympatisanten	Yellow	Red	Red	Red	Red
6. Levensgenieters	Red	Red	Yellow	Red	Green
7. Nieuwsgierige allrounders	Yellow	Yellow	Yellow	Yellow	Red
8. Maatschappij- leerkritische leerlingen	Red	Red	Red	Green	Yellow

Tabel 3: overzicht van de mate van overeenkomsten tussen de typen van het Montessori College Twente en het Twickelcollege van Mul. Rood = geen tot zeer weinig overeenkomst, geel = weinig tot enige overeenkomst, groen = veel overeenkomst.

Resultaten – interviews in focus groups

Na de analyse van de typen 4 havoleerlingen van het Montessori College Twente zijn de acht typen leerlingen apart van elkaar geïnterviewd. Deze interviews gingen dieper in op de inhoud van het vak maatschappijleer, door hun mening te vragen over het vak zelf, de invulling van het vak door mij als docent en wat eventuele verbeterpunten zijn zodat de lessen beter aansluiten op hun manier van leren. Met deze informatie kan er een beter beeld worden gecreëerd van de verschillende typen leerlingen, en wat hen onderscheidt als type. Gezien het feit dat er acht typen 4 havoleerlingen op het Montessori College Twente kan worden onderscheiden, zal er ook veel variatie te vinden zijn in hun houdingen en meningen met betrekking tot de inhoud van het vak maatschappijleer.

Om in staat te zijn rekening te houden met de behoeftes van de verschillende typen leerlingen, is een helder beeld van de verschillen en overeenkomsten van de typen leerlingen noodzakelijk. Ik heb elk van de acht typen geïnterviewd. De meeste interviews bestonden uit vier tot vijf leerlingen. De groepen heb ik, zoals eerder gezegd, bewust klein gehouden, zodat de leerlingen voldoende ruimte hadden om zich te laten horen, en met elkaar in discussie te gaan.

Het onderzoek heb ik gestructureerd aan de hand van enkele vragen. Deze vragen zijn te vinden in bijlage 11. De vragen focussen op de onderwerpen, de hoeveelheid inspraak van de leerlingen in de les, de soorten werkvormen in de les en de ondernomen activiteiten buiten de les. Aan het eind van de interviews wordt ook gevraagd welk cijfer de leerlingen het vak geven, en hoe zij hun motivatie voor het vak zouden beschrijven. Aan de hand van deze vragen kan er antwoord worden gegeven op de vierde en vijfde deelvraag: 'In hoeverre zijn de 4 havoleerlingen van het Montessori College Twente gemotiveerd om met het vak maatschappijleer aan de slag te gaan' en 'Hoe kan het vak maatschappijleer volgens de verschillende empirisch aangetroffen typen 4 havoleerlingen van het Montessori College Twente het best worden ingericht?'

Door gebruik te maken van een gestandaardiseerde vragenlijst, worden alle typen leerlingen op dezelfde manier bevraagd, wat vergelijken mogelijk maakt. Echter, deze vragen zijn sturend, maar niet leidend. Het is namelijk van belang om de leerlingen de ruimte te geven om te antwoorden op hun manier zonder dat zij het gevoel hebben te antwoorden zoals ik als onderzoeker het graag zou willen hebben. Om die reden zal ik ook quotes van de leerlingen toevoegen aan de beschrijving van de resultaten om hun stem op een zo'n helder mogelijke manier weer te geven. Achter elk quote staat een cijfer, refererend aan de leerling die het heeft gezegd.

Het eerste type, *de maatschappijgeëngageerde leerlingen*, zijn lovend over zowel het vak maatschappijleer als de invulling die ik als docent aan het vak geef. Zoals een leerling onder dit type zelf zegt:

"Het vak en de lessen krijgen voor mij een 10. Ik zou niet weten wat er anders zou moeten. De lessen zijn duidelijk, de begrippen worden helder uitgelegd en ook hebben we voldoende ruimte om vragen te stellen. Ook kijken we vaak filmpjes. Soms zijn begrippen best vaag, maar door het kijken van filmpjes waarin je ziet hoe alles terugkomt, wordt het een stuk duidelijker."
(20)

Deze leerlingen gaven aan moeite te hebben met de begrippen kabinet en regering, en vooral de verschillen tussen deze begrippen. Door filmpjes te laten zien, wordt voor hen duidelijk welke taken het kabinet en de regering hebben, en op welke onderdelen zij verschillen. Echter, ook al zijn de leerlingen onder type 1 nog zo positief, verbeterpunten zijn er altijd. Kijkend naar de onderwerpen, kan er meer worden gesproken over het thema rechtsstaat. Corruptie en de doodstraf in de Verenigde Staten werden gelijk door deze leerlingen genoemd:

“Het zijn nou niet bepaald leuke onderwerpen, maar ze zijn wel interessant en ik denk dat het belangrijk is om te weten waarom ze bijvoorbeeld in de Verenigde Staten wel de doodstraf hebben, en in Nederland niet.” (32)

Zij vinden het belangrijk iets te leren over andere landen, om op deze manier meer over de verschillen tussen Nederland en andere landen, te weten te komen. De doodstraf en corruptie zijn voor hen geen leuke onderwerpen omdat het negatieve gevolgen heeft voor de gemoedstoestand van bepaalde burgers, of zoals een leerling het verwoordde:

“Je kunt moeilijk zeggen dat de doodstraf een leuk onderwerp is als je weet dat er iemand aan zijn einde komt.” (32)

Desondanks willen ze graag meer over dit soort onderwerpen weten omdat het hen een beter beeld geeft van het leven in andere landen dan in Nederland. Juist doordat zij zo veel willen weten over het dagelijks leven, de gewoonten en regels van mensen in zowel Nederland als buitenland maakt het hen leerlingen die zich bewust zijn van wat er in de wereld afspeelt. Het thema rechtsstaat is voor hen het meest interessante thema, maar de variatie in onderwerpen maakt dat zij met veel plezier het vak maatschappijleer volgen. Zo leren over alles iets, zodat er altijd kan worden meegepraat over wat er speelt in de wereld.

De maatschappijgeëngageerde leerlingen vinden inspraak belangrijk. Echter, ze vinden dat ze dit genoeg krijgen zolang ze hun mening maar kunnen geven over bepaalde onderwerpen en discussies, zoals hoe terrorisme het best kan worden aangepakt. Bepalen hoe een les eruitziet, of welke onderwerpen er behandeld moeten worden, gaat voor hen te ver. Het creëert chaos, en het is onmogelijk om iedereen blij te maken. Om iedereen zoveel mogelijk tevreden te stellen, is het van belang voldoende variatie te hebben in de werkvormen. Er werd door hen ook veel kritiek geleverd op docenten die enkel en alleen uitleg geven, om vervolgens de opdracht te geven huiswerk te maken. Oefenen met de lesstof, bijvoorbeeld door quizzen, is van belang om de lesstof te begrijpen.

Naast oefenen van de lesstof tijdens de lessen, helpen bezoeken aan instanties buiten school ook met het begrijpen van de lesstof. Zoals een leerling zei:

“Ik heb het er met jou al wel vaker over gehad, maar een bezoek aan de rechtbank lijkt me echt heel gaaf. Dan zie je echt hoe zo’n rechtszaak eruitziet, hoe het eraan toe gaat.” (32)

Dit type vindt het belangrijk om de lesstof ook in de praktijk terug te zien komen. Activiteiten ondernemen buiten het klaslokaal worden volgens hen te weinig ingezet om de lesstof helderder

te krijgen, voor elke type leerling. Daarnaast geloven zij dat activiteiten ondernemen ervoor zorgt dat mensen een beter beeld krijgen hoe iets zoals een rechtszaak in een rechtbank in de praktijk werkt. Dit is iets wat volgens hen lastig uit een boek te leren valt. Echter, ze zouden de lessen en het vak, ondanks de verbeterpunten genoemd, alsnog met een 10 becijferen. Dit ligt grotendeels aan het feit dat ze het van zichzelf interessant vinden, en dus insintriek gemotiveerd zijn (Moust, Bouhuijs & Schmidt 2012, p. 14), maar ook omdat ze voldoende hun stem tijdens de lessen kunnen laten horen. Maar, mochten we nog een rechtszaak bezoeken, kan het vak en de invulling door mij als docent als ‘meer dan perfect’ worden beschouwd.

Het tweede type, *de standvastige leerlingen*, hebben een ander beeld van de inhoud van het vak maatschappijleer. Zij vinden dat de onderwerpen goed verdeeld zijn, en er ook voldoende aandacht wordt geschonken aan de actualiteit, maar zij vinden de politiek en rechtsstaat niet interessant. Sterker nog, maatschappijleer kan niet worden gezien als hun favoriete vak. De docent kan hier weinig aan veranderen:

“Maatschappijleer is wel een nuttig vak, maar veel onderwerpen vind ik niet leuk. Ik heb er ook niets aan voor mijn studie. Maatschappijleer hoeft niet te verdwijnen, maar om nou te zeggen dat ik de lessen met plezier volg...” (29)

Ze zien het vak als noodzakelijk om ‘meer algemene kennis’ te verkrijgen. Andere onderwerpen aanhalen verandert weinig aan hun houding ten opzichte van het vak. Echter, Kahoot en andere soorten quizen waarin hun kennis kan worden getest, vinden ze wel leuk om te doen. Dit ligt vooral aan het competitieve onderdeel van dit soort werkvormen. Zo is een hoog cijfer voor hen halen erg belangrijk:

“Ik kan een vak wel niet leuk vinden, maar ik weet dat het handig is voor later als ik goede cijfers haal. Daarom werk ik er wel hard voor, maar ik vind andere vakken zoals wiskunde interessanter en het ligt me beter.” (13)

Het grootste verschil tussen dit type en de maatschappijgeëngageerde leerlingen, is dan ook dat dit type veel meer het gevoel heeft dingen te ‘moeten’. Ze doen het minder vanuit zichzelf, maar meer omdat ze weten dat het moet, en graag goede cijfers willen halen. Dit betekent echter niet dat ze bepaalde onderwerpen niet interessant vinden; Donald Trump en zijn beleidskeuzen blijft bijvoorbeeld een gewild onderwerp om over te praten. Ze vinden zichzelf zowel binnen als buiten school slecht gemotiveerd. Ze zijn echter wel in staat zichzelf zo te motiveren, dat het halen van goede cijfers mogelijk is. Eén van de leerlingen die graag de biologische kant op wil:

“Ik weet waar ik het voor doe. Dat houd ik continu in mijn achterhoofd.” (17)

De maatschappijgeïnteresseerden, het derde type, lijkt zoals eerder gezegd veel op de maatschappijgeëngageerde leerlingen. In de interviews waren echter nog wel enkele duidelijke verschillen te vinden. Zo hebben deze leerlingen een meer kritische houding naar school in het algemeen. Maatschappijleer vinden ook zij een leuk vak, met veel interessante onderwerpen, maar

school op zichzelf en meer specifiek de invulling van de lessen van andere vakken, vinden ze niet leuk. Sterker nog, ze zijn zeer kritisch:

“School, zoals het er voor mij nu uit ziet, is nutteloos. We krijgen een heel uur uitleg, of we moeten een heel uur huiswerk maken. Daar leer je toch niets van? Dan kan ik net zo goed thuisblijven, want ik kan het toch niet allemaal volgen.” (36)

Maatschappijleer daarentegen is, zoals de andere typen ook hebben aangegeven, divers. Divers in de onderwerpen, maar ook in de werkvormen die worden behandeld. Het vak wordt gezien als creatief, omdat er veel verschillende werkvormen mogelijk zijn. Het kijken van het nieuws, discussiëren over belangrijke onderwerpen die in het nieuws aan bod zijn gekomen, het oefenen met stellingen om begrippen te begrijpen en in een context te leren plaatsen, zijn volgens de maatschappijgeïnteresseerde leerlingen fijne werkvormen om in de les te behandelen. Echter, er mag volgens hen nog wel meer aandacht naar de politiek, en minder naar de rechtsstaat:

“We hebben nu, naar mijn idee, te weinig aandacht geschonken aan de verkiezingen van enkele maanden geleden. Dat was wel echt heel boeiend om te volgen, en ik vind dat dit best wel wat meer aan bod had mogen komen in de les.” (36)

Corruptie en de doodstraf in de Verenigde Staten, onderwerpen belangrijk voor leerlingen van type 1, zijn voor hen juist onderwerpen die wel wat minder in de aandacht mogen staan. Sowieso is voor dit type belangrijk om aandacht aan de regio te schenken:

“Waarom moet ik weten wat er allemaal speelt in de Verenigde Staten? Ik vind het leuker om te weten wat er in Hengelo, of in Twente, gebeurt dan helemaal aan de andere kant van de wereld.” (40)

Voor hen is het leuk om meer te weten over het gebied waarin ze wonen. Er wordt wel voldoende aangesloten aan hun leefwereld, maar de plek waar ze wonen zou meer terug mogen komen. Dit is compleet tegenovergesteld aan type 1, die juist graag wilde weten wat er overal ter wereld speelt zodat ze met alles mee kunnen praten. Er kan gezegd worden dat de noodzaak om het nut van de les te weten cruciaal is voor de maatschappijgeïnteresseerden. De expectancy-value theory van Eccles en Wigfield (2012) komt bij dit type leerling duidelijk naar voren. Echter, het feit dat ze veel kunnen discussiëren in de les, ook al gaat het over iets waarvan het nut voor hen niet altijd even duidelijk is, is voor hen een pluspunt. Ze hebben het gevoel hun mening over de onderwerpen *at hand* voldoende te kunnen geven, maar tegelijkertijd vinden ze ook dat ze opmerkingen over de invulling van het vak voldoende naar voren kunnen laten komen.

Gehoord worden is voor hen dan ook cruciaal in de beoordeling voor het vak. Zij geven maatschappijleer een 8, wat grotendeels ook ligt aan het feit dat zij worden gehoord in de les. Indien dit niet het geval is, kan er een punt van het cijfer afgaan. Het vak is van zichzelf leuk, maar ze moeten zich serieus genomen voelen om gemotiveerd voor het vak aan de slag te gaan. Ze zijn dan ook minder insintriek gemotiveerd dan de maatschappijgeëngageerde leerlingen, die niet sterk gehoord hoeven te worden.

De sociaal geëngageerden, het vierde type, zit tussen de drie eerder behandelde typen in. Dit zijn zeer sociale wezens, die vooral alles om school heen interessant vinden. Dit kwam ook duidelijk terug in de interviews, vooral toen ik het met hen had over de invulling van de lessen met betrekking tot buitenschoolse activiteiten:

“Voor mij hoeven we niet per se naar Den Haag of wat dan ook. Ik vind vooral vrije tijd leuk. Vaak worden dit soort dagen helemaal volgepland met rondleidingen. Dat vind ik vermoeiend, vooral omdat we dan weinig zelf kunnen doen. Ik moet iets kunnen zien, of zelf actief kunnen zijn. Kan dit niet, dan loop ik liever met vrienden door Den Haag. Er moet een goede mix zijn van verplichtingen en vrije tijd.” (26)

De onderwerpen die worden aangehaald, zijn volgens hen divers en worden ook voldoende belicht. Bepaalde werkvormen mogen volgens hen wel vaker worden gedaan, bijvoorbeeld Kahoot, om zo te testen of ze genoeg weten voor de toets plaatsvindt. Ondanks dat ze vooral alles buiten school om leuk vinden, zijn ze wel geïnteresseerd in het nieuws. Ze vinden het fijn dat elke les wordt begonnen met het behandelen van wat er in het nieuws is verteld, omdat ze daar vaak ook een duidelijke mening over hebben. Er wordt door hen echter weinig onderscheid gemaakt tussen maatschappijleer en andere vakken:

“Ik doe weinig voor maatschappijleer, maar dit geldt ook voor elk ander vak. Ik vind het gewoon niet leuk om er veel voor te doen. Ik volg de lessen, en dat vind ik eigenlijk wel voldoende. Ik ga liever een terrasje pakken, of gezellig met vrienden kletsen.” (34)

Ondanks dat ze maatschappijleer redelijk gelijkstellen ten opzichte van andere vakken, wordt er ook door hen gezegd dat ze de verscheidenheid aan werkvormen in de les op prijs stellen. Het helpt het niet alleen met het begrijpen van de lesstof, maar ook met het leuker maken van de lessen. Ze geven het vak op zichzelf een 7,5, wat al redelijk hoog is, maar ze geven de invulling van de lessen een 10 vanwege de verscheidenheid aan werkvormen. Ook prijzen ze het feit dat er niet te lang wordt uitgelegd:

“Met sommige vakken heb je een half uur uitleg, en dan een half uur opdrachten maken. Met geschiedenis moeten we soms zelf een uur luisteren. Ik val dan altijd in slaap. Ik ben weleens wakker gemaakt door de docent. Wel schamend op dat moment, maar ik kon het gewoon niet volhouden...” (34)

Duidelijke uitleg en de kalmte bewaren als je boos bent, zijn andere pluspunten volgens dit type leerling. Deze leerlingen zijn extrinsiek gemotiveerd, en gaan voornamelijk aan het werk als zij worden beloond. Complimenten, zoals Teitler (2015) heeft aangegeven, werken goed om extrinsiek gemotiveerde leerlingen zoals de sociaal geëngageerden meer gemotiveerd te maken. Als de docent echter niet in de buurt is om complimenten te maken, buiten het klaslokaal om bijvoorbeeld, is het voor dit type leerling moeilijk om zichzelf te motiveren.

Type 5, *de politieke sympathisanten*, springt om een belangrijke reden boven de andere typen uit: het is gek op de politiek. De meesten typen waren ofwel kritisch, ofwel zeer negatief naar het thema politiek. Dit type leerling, echter, doet niets liever dan praten over de politiek. Dit zorgt ervoor dat ze duidelijk verschillen met andere typen. Tijdens het interview kwam het woord 'politiek' dan ook bijzonder vaak terug. Het is dan ook geen verrassing dat zij, als zij mochten kiezen, het thema politiek elke les terug zouden laten komen. Ze zijn zeer positief over maatschappijleer, en ook andere onderwerpen vinden ze interessant, maar ze zouden altijd de politiek willen betrekken in de bespreking van onderwerpen in de les:

"Ik vind het (politiek) gewoon zo interessant. Ik weet niet of ik er ooit iets mee zou doen, maar de politiek komt gewoon overal terug. Aanpak van terrorisme, de vluchtelingencrises... Met veel belangrijke zaken speelt de politiek een rol. Dat vind ik gewoon super interessant." (14)

Ze zouden het liefst elke les beginnen met een discussie over politieke zaken, of met het behandelen van belangrijke nieuwsitems. Als het kon zouden ze ook elke les samen met de klas het nieuws kijken, maar ze gaven aan dat veel van hun klasgenoten dit snel vervelend zouden vinden. Ondanks dat we het niet altijd over de politiek hebben, of zaken vanuit een politiek perspectief bekijken, vinden ze de lessen leuk en divers. Dat vinden ze prettig, omdat je nooit weet wat je kunt verwachten in de les. Ze zouden de lessen dan ook een 9 geven, want, zoals ze zelf zeggen, 'er blijft altijd ruimte voor verbetering'. Verbeteringen zijn vooral te vinden in het aantal buitenschoolse activiteiten, want die zijn er voor hen te weinig:

"Als we nou naar Den Haag konden om de politiek daar te bekijken... Leg dat maar voor aan het schoolbestuur!" (39)

Ook bij dit type leerling ligt de motivatie voor het vak thuis laag, maar tijdens de lessen hoog. Ze maken buiten school geen huiswerk, maar kijken wel het nieuws. Dit zien ze echter niet als voorbereiding voor de lessen maatschappijleer, waar vaak het nieuws wordt aangehaald. Dit doen ze omdat ze het vanuit zichzelf interessant vinden. Dit type leerling heeft dan ook weinig beloningen nodig om aan het werk te gaan, een eigenschap wat veel gezien wordt bij intrinsiek gemotiveerde leerlingen (Van der Veen et al., 2014).

De levensgenieters, het zesde type, genieten, zoals hun naam al zegt, echt van het leven buiten school. Ze willen wel naar school, maar alleen omdat ze zo hun vrienden vaak kunnen zien. Maatschappijleer vinden ze echter wel nuttig en interessant, alleen zouden ze het niet erg vinden om het vak niet meer te volgen. Echter, dit geldt voor elk vak:

"Ik zou niet, niet naar school willen, omdat ik anders mijn vrienden niet meer zie. Maar als school nou kon bestaan zonder al die lessen en vakken... Dat zou fijn zijn!" (16)

Dit type leerling is positief over de invulling van het vak maatschappijleer. Ze vinden de onderwerpen die worden aangehaald divers. Net als alle andere typen, zijn ze het meest positief

over de diversiteit van het vak. Ze zouden echter weleens meer de diepte ingaan op sommige onderwerpen, zoals de bestrijding van terrorisme. Nu wordt er weinig aandacht geschonken aan het anti-terrorismebeleid van de overheid:

“Er is een lijst waarop terroristen staan. Ik weet niet precies hoe zo’n lijst heet. Hoe kom je eigenlijk op zo’n lijst? Wie staan er precies op? Dat zou ik best wel willen weten.” (24)

Ze vinden wel dat ze voldoende ruimte hebben om suggesties te doen tijdens de les, bijvoorbeeld over onderwerpen waar ze graag meer over willen weten. Ze houden echter niet van hun mening kenbaar maken aan de groep; dit doen ze liever een-op-een met de docent. Ze houden echter helemaal niet van oefentoetsen om hun kennis over onderwerpen te testen. Zolang het niet voor een cijfer gaat, hebben ze geen motivatie en vinden ze het rondit vervelend. Dit hebben ze gemeen met de standvastige leerlingen, die dit soort oefentoetsen ook niet serieus nemen. Filmpjes om begrippen te verduidelijken vinden zij, net als maatschappijgeëngageerde leerlingen, prettig en zouden meer aan bod mogen komen in de lessen.

Net als de sociaal geëngageerden hoeven ze niet zo nodig activiteiten ondernemen buiten school om. Ze zijn liever samen met hun vrienden, dan dat ze een rondleiding krijgen bij een bepaalde instantie. Ze moeten zelf actief ergens mee bezig kunnen, willen ze het een toegevoegde waarde vinden hebben voor het vak maatschappijleer. Ondanks dat ze weinig gemotiveerd zijn om met school aan te slag te gaan, krijgt het vak maatschappijleer een 8. Ze vinden het nuttig en interessant, en zoals de lessen zijn opgebouwd met veel variatie in onderwerpen en werkvormen, ook erg prettig. Wijzigingen, bijvoorbeeld door meer filmpjes te kijken, helpt wel iets om het vak leuker voor hen te maken, maar zal niet van grote invloed zijn op het geheel.

Het interview met het zevende type, *de nieuwsgierige allrounders*, bestond maar uit één leerling. Twee leerlingen vallen onder dat type, maar een van de twee leerlingen had op het moment van het interview andere verplichtingen. De leerling met wie het interview heeft plaatsgevonden, gaf aan dat de onderwerpen divers zijn en voldoende worden uitgelegd, alleen had de leerling wat dieper op de stemprocedure bij de Tweede Kamerverkiezingen willen gaan. Dit heeft zij gemeen met het derde type, de maatschappijgeïnteresseerde leerlingen. Ook zij heeft minder met de rechtstaat, net als het derde type:

“Het maakt niet uit wat jij zou doen. Ik vind het zelf gewoon minder interessant, dus verschillende werkvormen gebruiken maakt niet uit. Ik vind het thema gewoon niet leuk.” (21)

Ook zij vindt diversiteit qua werkvormen en onderwerpen belangrijk, maar het helpt niet om onderwerpen die zij minder interessant vindt, interessanter te maken. Voor haar is vooral keuzevrijheid belangrijk. Als zij de keuze heeft om uit verschillende opdrachten te kiezen, voelt ze zich meer op haar gemak, en kan ze zelf bepalen op welke manier ze de lesstof wil oefenen. Ze gelooft tevens dat meer activiteiten buiten school helpen om de lesstof beter te begrijpen, net als de maatschappijgeëngageerde leerlingen:

“Als je in beelden denkt maakt het zien van bepaalde activiteiten, zoals hoe de politiek eraan toe gaat in Den Haag, makkelijker om de lesstof te begrijpen.” (21)

Ze beoordeelt het vak met een 7. Als er meer aandacht wordt geschonken aan activiteiten buiten schooltijd, en meer filmpjes worden getoond om de lesstof beter te begrijpen, kan het cijfer nog een 8 worden. Aangezien ze het een makkelijk vak vindt, ligt haar motivatie laag, maar als ze een goed cijfer moet halen is ze meer gemotiveerd om aan de slag te gaan.

Het laatste type, *de maatschappijleerkritische leerlingen*, zijn het meest kritisch over maatschappijleer. Echter, ze hadden ook zeker enkele positieve punten te zeggen over het vak, en specifiek over de invulling van het vak. Zo vinden ze dat ze genoeg inspraak hebben in de les, en ook hun mening voldoende kunnen uiten:

“We hebben altijd alle ruimte om vragen te stellen. Dat is echt fijn. Bij sommige docenten kan dit niet, omdat ze per se door bepaalde stof heen willen. Dat snap ik wel, maar is soms wel irritant als je iets niet goed begrijpt.” (27)

De onderwerpen en de thema's die behandeld moeten worden, echter, vinden ze niet leuk. Er wordt vaak veel informatie gegeven, en ook worden er erg veel onderwerpen behandeld. Zij zijn het enige type die dit niet als een positief punt ervaren. Het liefst zouden zij minder onderwerpen behandelen, waardoor er meer tijd overblijft om dieper op de stof in kan worden gegaan. Echter, ook zij prijzen de diversiteit in de lessen maatschappijleer, door aan te geven de verscheidenheid aan werkvormen zeer te waarderen:

“Bij de meeste vakken krijgen we alleen uitleg, en moeten we dan opdrachten maken. Bij wiskunde enzo begrijp ik dat, dat moet je ook oefenen, maar het is wel heel saai.” (3)

Het vak zelf krijgt een 6, omdat het hen simpelweg niet veel interesseert. Echter, ook voor hen is de docent, de mate van inspraak en variatie erg van belang in de waardering voor het vak, en de mate van motivatie tijdens de lessen:

“Nu krijgt het vak een 8 voor mij, omdat ik het fijn vind dat ik genoeg vragen kan stellen en ook zelf onderwerpen kan aanhalen. Als dit niet kan, zou ik het vak misschien wel een onvoldoende geven. De vele werkvormen, zoals het kijken van filmpjes enzo, vind ik ook erg fijn. Het helpt me met leren. Bij Engels doen we dit nooit. Ook al ben ik goed in Engels, het vak vind ik niet meer leuk omdat het allemaal zo saai is. Ik let ook nauwelijks meer op.” (3)

Conclusie interviews focus groups

De interviews met de verschillende typen laten zien dat maatschappijleer op veel verschillende manieren wordt bekeken. Elk type heeft zo zijn eigen plus- en minpunten, waarbij het een voor het ene type zwaarder weegt dan het andere. Bijlage 12 geeft een overzicht van alle punten per type. Wat opvalt, is dat bij elk type de variatie en verscheidenheid in werkvormen als positief wordt ervaren. Juist het feit dat de lesstof van maatschappijleer op zo veel manieren behandeld kan

worden, de ene keer door een quiz te houden en de andere keer door te discussiëren over het beleid van president Donald Trump van de Verenigde Staten, zorgt voor een algeheel positieve indruk van het vak. Ook de typen die kritisch zijn over maatschappijleer, zoals de maatschappijleerkritische leerlingen, geven prima cijfers aan het vak door de grote mate van diversiteit in de lessen.

Met betrekking tot de vierde deelvraag: “In hoeverre zijn de 4 havo-leerlingen van het Montessori College Twente gemotiveerd om met het vak maatschappijleer aan de slag te gaan?”, kan er worden gezegd dat de meeste leerlingen een redelijke motivatie voor het vak te bezitten. Het eerste type, de maatschappijgeëngageerde leerlingen, zou aan het plaatje van ‘de ideaal gemotiveerde leerling’ van Simons (1988) voldoen. Ze vinden het vak vanuit zichzelf leuk, zijn lovend over de onderwerpen die worden behandeld en gaan met veel liefde met het vak aan de slag. Echter, bij zowel het eerste type als de andere zeven typen moet de kanttekening worden gemaakt dat de leerlingen vooral binnen de lessen gemotiveerd zijn, en buiten de lessen nauwelijks aandacht besteden aan het vak. Dit heeft voor de meeste typen met de docent te maken. Als de docent de lessen leuk presenteert en leuke werkvormen heeft bedacht, neemt de motivatie voor het vak toe. Stappen ze buiten het klaslokaal, dan zijn de meeste typen minder geïnteresseerd in maatschappijleer. Sommige typen, zoals de levensgenieters en de maatschappijleerkritische leerlingen, zijn van zichzelf minder gemotiveerd doordat ze het vak niet interessant vinden.

Enkele typen geven aan dat het niet mogelijk is om hun motivatie voor het vak te verhogen. Dit heeft er vooral mee te maken dat enkele thema’s, zoals de rechtsstaat, als saai wordt gezien. Dit geldt bijvoorbeeld voor de nieuwsgierige allrounders en de standvastige leerlingen. Volgens hen gaan ze alleen gemotiveerder met het vak of bepaalde thema’s aan de slag als zij zelf hun schouders eronder zetten. Echter, dit betekent niet dat zij niet een positievere houding kunnen ontwikkelen als de docent meer rekening houdt met hun behoeften. De standvastige leerlingen hechten bijvoorbeeld veel waarde aan het behandelen van de actualiteit in de lessen. Door voor hen ‘saaiere thema’s’ te behandelen aan de hand van casussen uit de actualiteit, bijvoorbeeld de problemen rondom het uitvoeren van de doodstraf in de Verenigde Staten als onderdeel van het thema rechtsstaat, kan er een positiever beeld ontstaan bij het thema dat wordt behandeld.

Het is echter niet mogelijk om met elk type leerling rekening te houden in de lessen. Dit komt, zoals enkele leerlingen zelf ook al aangegeven hebben, omdat iedereen een eigen voorkeur heeft voor werkvormen, onderwerpen etc. De vijfde deelvraag, “Hoe kan het vak maatschappijleer volgens de verschillende empirisch aangetroffen typen 4 havo-leerlingen van het Montessori College Twente het best worden ingericht?”, kan dan ook niet worden beantwoord met één duidelijke oplossing waar elk type tevreden mee is. Als ik als docent de regie aan de leerlingen zou laten, zou het voor chaos en misschien zelfs verbale strijd zorgen omdat iedereen andere voorkeuren heeft. Er kan desondanks wel naar de leerlingen geluisterd worden, door hen voldoende ruimte te geven om aanbevelingen of kritische noten uit te spreken. Als docent hoeft dit niet worden gezien als kritiek op zijn of haar manier van lesgeven, maar juist als een aanvulling om de lessen voor de leerlingen prettiger te maken en hen meer voor het vak te motiveren.

Ondanks de verschillen in typen, waren alle typen het op twee vlakken met elkaar eens: variatie in onderwerpen en een grote verscheidenheid in werkvormen zorgen ervoor dat het vak

leuk en interessant is om te volgen. Een uur lang luisteren naar uitleg, is voor geen enkel type de manier om hen bij de les te betrekken. Filmpjes zijn, tussen de mondelinge uitleg van de docent door, noodzakelijk om duidelijk te hebben wat een begrip inhoudt. Ook is het voor hen vermoeiend om continu naar hetzelfde onderwerp te luisteren. Diversiteit in onderwerpen en werkvormen is de sleutel om elk type geïnteresseerd te krijgen in het vak maatschappijleer.

Als er dieper wordt gekeken naar de inrichting van het vak volgens de verschillende typen (zie bijlage 12), kan er gezegd worden dat de maatschappijgeïnteresseerden zich graag onderdeel van de wereld willen voelen. Discussiëren en meer diepgang over zware onderwerpen als de doodstraf is voor hen net als voor de maatschappijleerlingen van Mul een must, net als het behandelen van verschillen tussen Nederland en andere landen. De standvastige leerlingen willen ook meer leren over het buitenland, maar er moet niet te veel focus zijn op het thema politiek. De maatschappijgeïnteresseerden willen heftige onderwerpen als de doodstraf juist vermijden, en vinden dat er meer focus moet zijn op Hengelo. Dit staat immers het dichtst bij hun eigen leefwereld. De sociaal geëngageerden hebben vooral ook voor duidelijke uitleg aan de hand van voorbeelden uit het nieuws, zodat ze een beeld hebben hoe begrippen uit het boek in de praktijk naar voren komen. Waar het precies over gaat, is voor hen niet zo heel belangrijk, zolang ze het maar begrijpen.

De politieke sympathisanten zouden het liefst elk onderwerp vanuit een politiek perspectief bekijken. Wel moeten de lessen zo gevarieerd mogelijk zijn, zodat je niet weet wat je kunt verwachten. De levensgenieters zijn niet zo van het verrassingselement, zij willen vooral de diepte ingaan en heftige onderwerpen behandelen, net zoals de maatschappijgeïnteresseerden. De nieuwsgierige allrounders willen ook meer de diepte ingaan, en willen meer praktisch bezig zijn net zoals de yolo'ers van Mul. De maatschappijleerkritische leerling willen ook meer verdieping, en vinden het dan ook een goed idee als er minder onderwerpen worden aangehaald zodat er meer tijd overblijft om een bepaald onderwerp te belichten.

De bovenstaande 'behoeften' van de acht typen leerlingen van het Montessori College Twente zijn divers. Hoewel de meeste typen van Mul behoefte hebben aan aansluiting bij hun leefwereld en het nut van opdrachten en lesstof moeten inzien, hebben de typen 4 havo-leerlingen van het Montessori College Twente vooral behoefte aan diversiteit in onderwerpen en werkvormen en voldoende ruimte om zelfstandig met opdrachten aan de slag te gaan. Tussen de verschillende typen van het Montessori College Twente zijn er ook kleinere behoeften te vinden, zoals het bespreken van lastige onderwerpen als de doodstraf. Voor de docent is het lastig om rekening te houden met alle behoeften van alle typen, omdat niet alle behoeften op elkaar aansluiten. Als docent moet er dan ook niet worden gestreefd naar het creëren van de perfecte les voor alle typen leerlingen. Dit is immers een utopie.

Het is echter wel mogelijk de gedeelde behoeften van de leerlingen in te willigen zodat alle typen leerlingen zich gehoord voelen. Daarnaast kan er met de verschillende leerlingen gesproken en overlegd worden, bijvoorbeeld over het onderwerp dat er in de les wordt behandeld. Gehoord worden is voor alle typen namelijk belangrijk om zich serieus genomen te voelen. Dit alleen helpt al het creëren van een grotere waardering voor het vak, ook al ligt het onderwerp dat behandeld wordt niet in hun straatje. De focus van de docent kan dan ook het beste liggen op het bieden van zoveel mogelijk verscheidenheid in de uitvoering van de lessen, omdat elk type hier uiteindelijk het meeste baat bij heeft.

Conclusie en discussie

In dit onderzoek is er gezocht naar een antwoord op de vraag: 'Hoe kan een analyse van houdingen van 4 havoleerlingen bijdragen tot inzichten om het vak maatschappijleer, binnen het Montessori College Twente, beter toe te spitsen op de behoeften van de verschillende typen leerlingen zodat hun motivatie voor het vak maatschappijleer wordt verhoogd?' Hiervoor is Q-methodologisch onderzoek verricht onder 43 leerlingen van havo 4 van het Montessori College Twente.

Uit de resultaten is gebleken dat de 4 havoleerlingen van het Montessori College Twente in Hengelo zeer diverse houdingen ten aanzien van het vak maatschappijleer laten zien. Terwijl er in eerdere onderzoeken vijf typen leerlingen konden worden onderscheiden, kunnen er acht typen leerlingen op het Montessori College Twente worden onderscheiden. Al deze acht typen zijn op zichzelf staande typen, en kunnen niet met elkaar worden samengenomen. Het feit dat het Montessori College Twente onder het algemeen bijzonder onderwijs valt, terwijl eerder onderzoek van onder andere Mul op het openbaar onderwijs betrekking had, deed mij al op voorhand vermoeden dat de uitkomsten anders zouden zijn dan van eerdere onderzoeken.

Mijn acht typen komen maar deels overeen met de typen van Mul (2015). Zo komen de 'maatschappijgeëngageerde leerlingen' sterk overeen met de 'maatschappijleerlingen' van Mul, gezien hun positieve houding naar het vak maatschappijleer. Niet alleen het nut van het wordt ingezien, maar tegelijkertijd zijn ze van zichzelf insintriek gemotiveerd. Tevens lijken de 'maatschappijgeïnteresseerden' op de 'maatschappijleerlingen' van Mul, maar ook op de 'sociale slimmeriken' van Mul gezien het feit dat ze erg sociaal zijn en graag met hun vrienden en hun ouders praten over het nieuws en wat er speelt in de wereld. Mijn vierde type, de 'sociaal geëngageerden', hebben raakvlakken met de 'brave bèta leerlingen' van Mul. Ze zien het nut voor het vak in, maar ze beleven er geen plezier aan. Bij hen is dan ook geen sprake van insintrieke motivatie zoals dat wel bij de maatschappijgeëngageerde leerlingen het geval is. Mijn zesde type, de 'levensgenieters', lijken nog het meest op de 'yolo'ers' van Mul. Ze vinden maatschappijleer een leuk vak, maar ze halen beiden het meeste plezier buiten school. Om die reden vinden ze in de klas niet altijd veel aansluiting, omdat ze zich vooral met hun leven buiten school bezighouden.

De nieuwsgierige allrounders, mijn zevende type, heeft lichtelijk iets weg van meerdere typen van Mul: de 'maatschappijgeïnteresseerden', de 'politieke sympathisanten', de 'brave bèta leerlingen' en de 'sociale slimmeriken'. De vinden het leuk om de discussie aan te gaan over wat er speelt in de wereld, net als de 'maatschappijgeïnteresseerden', verschilt maatschappijleer niet veel van andere vakken, net zoals de 'politieke sympathisanten', zijn ze erg sociaal en geloven ze dat maatschappijleer helpt met het begrijpen van je omgeving, maar zullen ze nooit veel met de politiek gaan doen omdat ze er simpelweg weinig interesse voor hebben, net zoals de 'brave bèta leerlingen'. Dit geeft echter wel aan dat ze, ondanks dat ze van veel typen van Mul iets weghebben, een type op zichzelf zijn gezien hun variatie in houdingen en standpunten ten aanzien van maatschappijleer. Mijn andere typen, de standvastige leerlingen, de politieke sympathisanten en de maatschappijleerkritische leerlingen, zijn volledig op zichzelf staande leerlingen die weinig tot geen raakvlakken hebben met de typen van Mul.

Er kunnen meerdere opmerkingen gemaakt worden naar aanleiding van de sterke variatie in typen leerlingen op het Montessori College Twente. Puur kijkend naar de typen, zegt dit weinig

over hun precieze motivatie voor het vak. De meeste leerlingen gaven aan het een leuk vak te vinden, maar niet per se gemotiveerd zijn om ermee aan de slag te gaan. Sterker nog, vaak werd gezegd dat ze vooral met het vak aan de slag gaan omdat ze goede cijfers willen halen. Hiermee kun je zeggen dat er sprake is van een insintrieke motivatie, maar of dit het vak ten goede komt valt te betwisten. Echter, als er met de typen leerlingen in discussie wordt gegaan over het feit dat ze weinig motivatie om ermee aan de slag te gaan, gaven ze aan dat dit niet per se negatief is ten aanzien van het vak:

“Ik maak niet graag huiswerk. Dit is naar mijn idee niet erg. Ik doe goed mee in de lessen omdat ik het interessant vind. Huiswerk maken vind ik saai, maar dat vind ik voor elk vak. Ik hou gewoon niet van huiswerk. Ik hou wel van leren.” (20)

Er wordt door de leerlingen onderscheid gemaakt tussen motivatie om huiswerk te maken, en motivatie om met het vak aan de slag te gaan. Voor hen staat ‘weinig motivatie’ niet negatief ten aanzien van het vak. Sterker nog, ze vinden het vak leuk, interessant en ze zouden het niet willen missen. Over de invulling van de lessen zijn ze over het algemeen positief. Veel variatie in onderwerpen en werkvormen is wat bij elk type, ongeacht hun houding ten aanzien van het vak zelf, als eerste naar voren werd gebracht als positief punt. Veel andere vakken focussen volgens hen te veel op het maken en oefenen van opgaven als werkvorm, terwijl er bij maatschappijleer ook aandacht wordt geschonken aan het zo dichtbij mogelijk brengen van de praktijk naar de lessen. Aansluiten op hun leefwereld kan enkel en alleen door hen voorbeelden van de praktijk te laten zien, zodat ze zich een beeld kunnen vormen van de besproken leerstof.

Daarnaast is het geven van hun mening, op welke manier dan ook, een cruciaal onderdeel van hun (positieve) houding naar maatschappijleer. Mee kunnen doen aan discussies over onderwerpen die in de wereld spelen of simpelweg de mogelijkheid om aan de docent te vragen of iets nogmaals uitgelegd kan worden, geeft de leerlingen het gevoel gezien te worden. Opvallend hierbij is dat de inhoud van het vak als veel minder belangrijk wordt beschouwd. Zolang er voldoende variatie in de onderwerpen, zijn de leerlingen tevreden en zijn ze gemotiveerd om naar de lessen te gaan. Dit geldt zelfs voor de maatschappijleerkritische leerlingen, die als meest kritisch naar maatschappijleer wordt beschouwd.

Belangrijk om te benoemen is dat leerlingen aangeven dat het onnodig is om als docent de lessen perfect te willen maken voor alle leerlingen. Naast het feit dat het een utopisch ideaal is, is het ook niet iets waar de leerlingen behoefte aan hebben. De leerlingen willen graag serieus genomen worden, en willen door de docent worden gehoord. Dit kan alleen door te luisteren naar hun behoeften. De uitgebreide beschrijving van de eigenschappen van de verschillende typen leerlingen draagt bij aan het verduidelijken van hun behoeften, en zorgt er ook voor dat toekomstige leerlingen sneller onder een type kunnen worden herkend. Zo zal een klas vol nieuwsgierige allrounders andere behoeften hebben dan een klas vol politieke sympathisanten, waar de docent met het maken van de lessen op kan inspelen.

Dat het voor een docent onmogelijk is om aan alle behoeften van alle typen leerlingen te voldoen, weten de leerlingen zelf ook. Sterker nog, de leerlingen geven aan chaos te verwachten als de docent zich in allerlei bochten wringt om alle leerlingen volledig tevreden te stellen. Veel van de behoeften onder 4 havo-leerlingen van het Montessori College Twente in Hengelo komen echter

met elkaar overeen, wat het aanpassen van de lessen zonder al te veel moeite mogelijk maakt. Zo gaven de leerlingen expliciet aan dat variatie in onderwerpen en werkvormen noodzakelijk is voor hen om de lesstof niet alleen te begrijpen, maar om gemotiveerd en geïnteresseerd met de lesstof aan de slag te gaan. Dat er af en toe een onderwerp aan bod komt wat niet leuk is, nemen de leerlingen op de koop toe.

Dit onderzoek heeft aangetoond dat de docent invloed heeft in het verhogen van de motivatie van de leerlingen als er voldoende aandacht wordt geschonken aan het luisteren naar de behoefte van de leerlingen. Een kanttekening hierbij is dat het onderzoek alleen heeft plaatsgevonden op een algemeen bijzondere school in Hengelo. Ondanks dat Mul haar onderzoek ook onder 4 havo-leerlingen heeft afgenomen, zijn er tussen haar leerlingen en de leerlingen van het Montessori College Twente verschillen te vinden. Veel van deze verschillen hebben betrekking op de implicaties die nodig zijn om de typen leerlingen geïnteresseerd te maken voor maatschappijleer. Hoewel veel van haar typen het belangrijk vinden dat het nut wordt aangetoond en wordt aangesloten bij hun belevingswereld, hebben de leerlingen van het Montessori College Twente vooral belang bij ruimte om zelfstandig aan de slag te zijn aan de hand van verschillende werkvormen. Dit kan, zoals ik al verwachtte, te maken hebben met de achtergrond van de school, waarbij de leerlingen al vanaf de eerste klas leren om zelfstandig en actief met hun eigen leren bezig te zijn.

Het advies voor vervolgonderzoek is dan ook om soortgelijk onderzoek op meerdere scholen uit te voeren om te achterhalen welke typen leerlingen kunnen worden onderscheiden. Op deze manier kunnen de verschillende behoeften van de typen leerlingen in kaart worden gebracht, wat ten goede komt aan het vinden van passend onderwijs voor elke leerling. Ondanks het feit dat de resultaten van het onderzoek niet reproduceerbaar zijn, kunnen de uitgebreide beschrijvingen van leerlingen, tezamen met de beschrijving van de methode, worden gebruikt als een basis voor vervolgonderzoek op andere scholen.

Bibliografie

- Ames, C. 1992. Classrooms: Goals, Structures, and Student Motivation. *Journal of Educational Psychology* 84, pp. 261-271.
- Biesta, G.J.J. 2011. De school als toegang tot de wereld: Een pedagogische kijk op goed onderwijs. R. Klarus & W. Wardekker (eds), *Wat is goed onderwijs? Bijdragen uit de pedagogiek*, pp. 15-35. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Costa, V.B. 1995. "When science is another world": Relationships between worlds of family, friends, school and science. *Science Education*, 79(3), pp. 313-333.
- Dam, A., van, Mulder, M. 2008. *Motivatatie en mogelijkheden van moeilijke mensen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Dale, L. 2007. *De bijdrage van feedback aan het leren van studenten*. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.
- Eccles, J.S. & Wigfield, A. 2002. Motivational Beliefs, Values and Goals. *Annual Review of Psychology*, 53, pp. 109-132.
- Evertson, C.M. & Emmer, E.T. 2009. *Classroom management for elementary teachers*. New Jersey: Pearson.
- Jeliazkova, M.I. 2015. *Citizenship education: Social science teacher's views in three European countries*. Enschede: Universiteit Twente (proefschrift).
- Kaljee, F. 2014. *Democratisch burgerschap in het voortgezet onderwijs. Een comparatieve rapport- en handboekanalyse voor het vak maatschappijleer in relatie tot het burgerschapsonderwijs in Nederland 1976-2013*. Utrecht: Universiteit Utrecht (thesis).
- Komter, A., Burgers, J. & Engbersen, G. 2000. *Het cement van de samenleving. Een verkennende studie naar solidariteit en cohesie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Konijn, M., Mesman, C. & Schut, R. 2009. Professionals over leren en laten leren. Amsterdam: Centrum voor nascholing Amsterdam.
- Moust, J., Bouhuijs, P. & Schmidt, H. 2012. *Probleemgestuurd leren. Een wegwijzer voor*

studenten. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.

Mul, H. 2015. *Leerlingen over het vak maatschappijleer. Een Q-methodologie onderzoek*. Enschede: Universiteit Twente (thesis).

Rubinstein, M. 2008. *Karakteristieken van scholen voor voortgezet montessori-onderwijs*. Apeldoorn: Garant.

Schuit, H., Vrieze, I., de, Sleegers, P. 2011. *Leerlingen motiveren: een onderzoek naar de rol van leraren*. Heerlen: Ruud de Moor Centrum.

Simons, P.R.J. 1988. Leren en motiveren. *Motivatatie om te leren*, pp. 18-25. Hoevelaken: Landelijke Pedagogische Centra.

Soenens, B., Lens, W., Sierens, E. & Vansteenkiste, M. 2007. Willen, moeten en structuur: over het bevorderen van een optimaal leerproces. *Begeleid Zelfstandig Leren* 16, pp. 1-22.

Teitler, P. 2012. *Lessen in orde. Handboek voor de onderwijspraktijk*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Olgers, A.A.J., Otterdijk, R. van, Ruijs, G., Kievid, J. de & Meijs, L. 2010. *Handboek vakdidactiek maatschappijleer*. Amsterdam: Landelijk Expertisecentrum Mens- en maatschappijvakken/Instituut voor Publiek en Politiek.

Vansteenkiste, M., Sierens, E., Soenens, B. & Lens, W. 2007. Willen, moeten en structuur in de klas: over het stimuleren van een optimaal leerproces. *Begeleid zelfstandig leren* 16, pp. 3-22.

Veen, I. van der, Weijers, D., Dijkers, L., Hornstra, L. & Peetsma, T. 2014. *Een praktijkreviewstudie naar het motiveren van leerlingen met verschillende prestatieniveaus en sociale en etnische achtergrond*. Universiteit van Amsterdam: Research Institute Child Development and Education (CDE).

Veugelers, W. & Schuitema, J. 2009. *Leerlingen over burgerschapsvorming*. Amsterdam: Instituut voor de Lerarenopleiding, Universiteit van Amsterdam.

Veugelers, W. & Leeman, Y. 2011. *Culturele heterogeniteit en morele ontwikkeling van leerlingen in het Openbaar Onderwijs*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Vogels, R. 2009. *Maatschappijleer als cultuuroverdracht (ongepubliceerd manuscript)*. Leraar VHO Maatschappijleer. Enschede: Universiteit Twente.

Volman, M. 2006. Het 'nieuwe leren': oplossing of nieuw probleem? *Pedagogiek* 26(1), pp. 14-25.

Vos, W. 2009. Intrinsieke motivatie: maakbaar of een gegeven? *Maatschappij en politiek* 7, pp 4-5.

Watts, S. & Stenner, P. 2012. *Doing Q Methodological Research. Theory, Method and Interpretation*. London: SAGE Publications Ltd.

Bijlagen

Bijlage 1: Stellingen Q-set

1. Ik heb maatschappijleer/wetenschappen nodig voor mijn vervolgopleiding.
2. Maatschappijleer/wetenschappen is een leuk vak, los van de docent die het geeft.
3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goed voor me zijn.
4. Ik doe maatschappijleer/wetenschappen voor de studiepunten, niet omdat ik er nou zo nodig meer over wil weten.
5. Kennis van maatschappijleer/wetenschappen kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen.
6. Maatschappijleer/wetenschappen is een klas als alle andere. Er is niet veel verschil met andere vakken.
7. School is werk: ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het wel zo'n beetje.
8. Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer/wetenschappen.
9. Als we samen huiswerk maken, laat ik meestal iemand anders het denkwerk doen.
10. Ik weet niet of ik van maatschappijleer veel geleerd heb.
11. School is een plaats waar je soms je werk doet... en soms niet!
12. Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen en doen wat je moet doen.
13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen.
14. Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.
15. Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee bezig. Ik snap niet waarom ze dat leuk vinden.
16. Maatschappijleer/wetenschappen lijkt soms wel een andere wereld.
17. Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit politiek actief worden.
18. In mijn vriendenkring worden de maatschappij-lessen saai gevonden.
19. In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als iets waar je niet veel van leert voor het dagelijkse leven.
20. In de pauze praten mijn vrienden wel eens over wat er allemaal gebeurt in de wereld en de politiek.
21. Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet.
22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in de samenleving.
23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.
24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis over gesproken.
25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen wil doen.
26. Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan aan bijvoorbeeld wiskunde.

27. Dankzij maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behandelen.
28. Door maatschappijleer wordt je sociaal.
29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.
30. Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bijvoorbeeld) over de Islam gaan.
31. Ik houd veel van discussies en houd ze graag.
32. Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving en zal daardoor een betere relatie krijgen met mensen om mij heen.
33. Mening van anderen veranderen mijn manier van denken.
34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijken.
35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgeving
36. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar heb je later niets aan.
37. Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op 'de grote mensenwereld'.
38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.

Bijlage 2: ideaaltypische Q-sort voor factor 1: Maatschappijleerlingen

-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
10. Ik weet niet of ik van maatschappijleer iets geleerd heb.	4. Ik doe maatschappijleer voor de studiepunten.	8. Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer.	6. Maatschappijleer is een klas als alle andere. Er is niet veel verschil met andere vakken.	3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goed voor me zijn.	1. Ik heb maatschappijleer nodig voor mijn vervolgopleiding.	17. Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit politiek actief worden.	2. Maatschappijleer is een leuk vak, los van de docent die het geeft.	5. Kennis van maatschappijleer kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen.
29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.	9. Als we samen huiswerk maken, laat ik het meestal iemand anders maken.	18. In mijn vriendenkring worden de maatschappijlessen saai gevonden.	7. School is werk; ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het wel zo'n beetje.	12. Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen en doen wat je moet doen.	11. School is een plaats waar je soms je werk doet... en soms niet!	25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen wilt doen.	34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijken.	35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgeving.
	36. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar heb je later niets aan.	19. In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als iets waar je niet veel van leert voor het dagelijks leven.	15. Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee bezig. Ik snap niet waarom ze dat leuk vinden.	13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen.	26. Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan bijvoorbeeld wiskunde.	28. Door maatschappijleer word je sociaal.	37. Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op 'de grote mensenwereld'.	
		38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.	21. Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet.	14. Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.	27. Door maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behandelen.	32. Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving en zal daardoor een betere relatie krijgen met de mensen om mij heen.		
			23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.	16. Maatschappijleer lijkt soms wel een andere wereld.	31. Ik houd van discussies en houd ze graag.			
			30. Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bijvoorbeeld) over de Islam gaan.	20. In de pauze praten mijn vrienden weleens over wat er allemaal gebeurt in de wereld en de politiek	33. Mening van anderen veranderen mijn manier van denken.			
				22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in de samenleving.				
				24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis over gesproken.				

Bijlage 3: ideaaltypische Q-sort voor factor 2: Standvastige leerlingen

-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
1. Ik heb maatschappijleer nodig voor mijn vervolgopleiding.	16. Maatschappijleer lijkt soms wel een andere wereld.	13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen.	8. Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer.	4. Ik doe maatschappijleer voor de studiepunten.	2. Maatschappijleer is een leuk vak, los van de docent die het geeft.	5. Kennis van maatschappijleer kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen.	6. Maatschappijleer is een klas als alle andere. Er is niet veel verschil met andere vakken.	11. School is een plaats waar je soms je werk doet... en soms niet!
33. Mening van anderen veranderen mijn manier van denken.	28. Door maatschappijleer word je sociaal.	19. In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als iets waar je niet veel van leert voor het dagelijks leven.	9. Als we samen huiswerk maken, laat ik het meestal iemand anders maken.	10. Ik weet niet of ik van maatschappijleer iets geleerd heb.	3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goed voor me zijn.	14. Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.	22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in de samenleving.	21. Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet.
	30. Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bijvoorbeeld) over de Islam gaan.	24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis over gesproken.	18. In mijn vriendenkring worden de maatschappijlessen saai gevonden.	17. Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit politiek actief worden.	7. School is werk: ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het wel zo'n beetje.	15. Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee bezig. Ik snap niet waarom ze dat leuk vinden.	35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgeving.	
		36. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar heb je later niets aan.	26. Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan bijvoorbeeld wiskunde.	23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.	12. Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen en doen wat je moet doen.	31. Ik houd van discussies en houd ze graag.		
			27. Door maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behandelen.	25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen wilt doen.	20. In de pauze praten mijn vrienden weleens over wat er allemaal gebeurt in de wereld en de politiek			
			29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.	32. Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving en zal daardoor een betere relatie krijgen met de mensen om mij heen.	37. Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op 'de grote mensenwereld'.			
				34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijken.				
				38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.				

Bijlage 4: ideaaltypische Q-sort voor factor 3: Maatschappijgeïnteresseerden

-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
16. Maatschappijleer lijkt soms wel een andere wereld.	27. Door maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behandelen.	4. Ik doe maatschappijleer voor de studiepunten.	3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goed voor me zijn.	8. Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer.	1. Ik heb maatschappijleer nodig voor mijn vervolgopleiding.	5. Kennis van maatschappijleer kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen.	14. Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.	12. Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen en doen wat je moet doen.
36. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar heb je later niets aan.	29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.	6. Maatschappijleer is een klas als alle andere. Er is niet veel verschil met andere vakken.	9. Als we samen huiswerk maken, laat ik het meestal iemand anders maken.	20. In de pauze praten mijn vrienden weleens over wat er allemaal gebeurt in de wereld en de politiek	2. Maatschappijleer is een leuk vak, los van de docent die het geeft.	7. School is werk: ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het wel zo'n beetje.	23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.	31. Ik houd van discussies en houd ze graag.
	30. Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bijvoorbeeld) over de Islam gaan.	13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen.	10. Ik weet niet of ik van maatschappijleer iets geleerd heb.	17. Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit politiek actief worden.	11. School is een plaats waar je soms je werk doet... en soms niet!	24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis over gesproken.	26. Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan bijvoorbeeld wiskunde.	
		18. In mijn vriendenkring worden de maatschappijlessen saai gevonden.	15. Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee bezig. Ik snap niet waarom ze dat leuk vinden.	19. In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als iets waar je niet veel van leert voor het dagelijks leven.	22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in de samenleving.	25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen wilt doen.		
			32. Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving en zal daardoor een betere relatie krijgen met de mensen om mij heen.	21. Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet.	33. Mening van anderen veranderen mijn manier van denken.			
			38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.	28. Door maatschappijleer word je sociaal.	37. Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op 'de grote mensenwereld'.			
				34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijken.				
				35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgeving.				

Bijlage 5: ideaaltypische Q-sort voor factor 4: Sociaal geëngageerden

-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
4. Ik doe maatschappijleer voor de studiepunten.	9. Als we samen huiswerk maken, laat ik het meestal iemand anders maken.	22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in de samenleving.	6. Maatschappijleer is een klas als alle andere. Er is niet veel verschil met andere vakken.	3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goed voor me zijn.	1. Ik heb maatschappijleer nodig voor mijn vervolgopleiding.	2. Maatschappijleer is een leuk vak, los van de docent die het geeft.	8. Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer.	11. School is een plaats waar je soms je werk doet... en soms niet!
32. Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving en zal daardoor een betere relatie krijgen met de mensen om mij heen.	28. Door maatschappijleer word je sociaal.	27. Door maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behandelen.	18. In mijn vriendenkring worden de maatschappijlessen saai gevonden.	10. Ik weet niet of ik van maatschappijleer iets geleerd heb.	5. Kennis van maatschappijleer kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen.	15. Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee bezig. Ik snap niet waarom ze dat leuk vinden.	13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen.	26. Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan bijvoorbeeld wiskunde.
	36. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar heb je later niets aan.	29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.	16. Maatschappijleer lijkt soms wel een andere wereld.	7. School is werk: ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het wel zo'n beetje.	14. Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.	17. Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit politiek actief worden.	35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgeving.	
		38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.	20. In de pauze praten mijn vrienden weleens over wat er allemaal gebeurt in de wereld en de politiek	12. Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen en doen wat je moet doen.	23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.	25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen wilt doen.		
			21. Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet.	19. In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als iets waar je niet veel van leert voor het dagelijks leven.	24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis over gesproken.			
			31. Ik houd van discussies en houd ze graag.	30. Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bijvoorbeeld) over de Islam gaan.	37. Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op 'de grote mensenwereld'.			
				33. Mening van anderen veranderen mijn manier van denken.				
				34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijken.				

Bijlage 6: ideaaltypische Q-sort voor factor 5: Politieke sympathisanten

-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
10. Ik weet niet of ik van maatschappijleer iets geleerd heb.	21. Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet.	4. Ik doe maatschappijleer voor de studiepunten.	7. School is werk: ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het wel zo'n beetje.	5. Kennis van maatschappijleer kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen.	1. Ik heb maatschappijleer nodig voor mijn vervolgopleiding.	2. Maatschappijleer is een leuk vak, los van de docent die het geeft.	17. Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit politiek actief worden.	23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.
13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen.	33. Mening van anderen veranderen mijn manier van denken.	9. Als we samen huiswerk maken, laat ik het meestal iemand anders maken.	8. Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer.	11. School is een plaats waar je soms je werk doet... en soms niet!	3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goed voor me zijn.	15. Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee bezig. Ik snap niet waarom ze dat leuk vinden.	24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis over gesproken.	26. Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan bijvoorbeeld wiskunde.
	38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.	16. Maatschappijleer lijkt soms wel een andere wereld.	19. In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als iets waar je niet veel van leert voor het dagelijks leven.	12. Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen en doen wat je moet doen.	6. Maatschappijleer is een klas als alle andere. Er is niet veel verschil met andere vakken.	20. In de pauze praten mijn vrienden weleens over wat er allemaal gebeurt in de wereld en de politiek	30. Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bijvoorbeeld) over de Islam gaan.	
		18. In mijn vriendenkring worden de maatschappijlessen saai gevonden.	28. Door maatschappijleer word je sociaal.	31. Ik houd van discussies en houd ze graag.	14. Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.	22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in de samenleving.		
			29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.	32. Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving en zal daardoor een betere relatie krijgen met de mensen om mij heen.	25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen wilt doen.			
			36. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar heb je later niets aan.	34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijken.	27. Door maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behandelen.			
				35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgeving.				
				37. Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op 'de grote mensenwereld'.				

Bijlage 7: ideaaltypische Q-sort voor factor 6: Levensgenieters

-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
9. Als we samen huiswerk maken, laat ik het meestal iemand anders maken.	5. Kennis van maatschappijleer kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen.	4. Ik doe maatschappijleer voor de studiepunten.	1. Ik heb maatschappijleer nodig voor mijn vervolgopleiding.	15. Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee bezig. Ik snap niet waarom ze dat leuk vinden.	12. Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen en doen wat je moet doen.	2. Maatschappijleer is een leuk vak, los van de docent die het geeft.	11. School is een plaats waar je soms je werk doet... en soms niet!	3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goed voor me zijn.
18. In mijn vriendenkring worden de maatschappijlessen saai gevonden.	8. Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer.	10. Ik weet niet of ik van maatschappijleer iets geleerd heb.	19. In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als iets waar je niet veel van leert voor het dagelijks leven.	20. In de pauze praten mijn vrienden weleens over wat er allemaal gebeurt in de wereld en de politiek.	17. Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit politiek actief worden.	6. Maatschappijleer is een klas als alle andere. Er is niet veel verschil met andere vakken.	14. Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.	33. Mening van anderen veranderen mijn manier van denken.
	16. Maatschappijleer lijkt soms wel een andere wereld.	28. Door maatschappijleer word je sociaal.	30. Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bijvoorbeeld) over de Islam gaan.	24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis over gesproken.	21. Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet.	7. School is werk: ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het wel zo'n beetje.	23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.	
		29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.	32. Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving en zal daardoor een betere relatie krijgen met de mensen om mij heen.	26. Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan bijvoorbeeld wiskunde.	22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in de samenleving.	13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen.		
			36. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar heb je later niets aan.	27. Door maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behandelen.	25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen wilt doen.			
			37. Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op 'de grote mensenwereld'.	31. Ik houd van discussies en houd ze graag.	35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgeving.			
				34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijken.				
				38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.				

Bijlage 8: ideaaltypische Q-sort voor factor 7: Nieuwsgierige allrounders

-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
4. Ik doe maatschappijleer voor de studiepunten.	2. Maatschappijleer is een leuk vak, los van de docent die het geeft.	3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goed voor me zijn.	1. Ik heb maatschappijleer nodig voor mijn vervolgopleiding.	5. Kennis van maatschappijleer kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen.	7. School is werk: ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het wel zo'n beetje.	8. Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer.	15. Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee bezig. Ik snap niet waarom ze dat leuk vinden.	17. Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit politiek actief worden.
9. Als we samen huiswerk maken, laat ik het meestal iemand anders maken.	20. In de pauze praten mijn vrienden weleens over wat er allemaal gebeurt in de wereld en de politiek	10. Ik weet niet of ik van maatschappijleer iets geleerd heb.	14. Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.	6. Maatschappijleer is een klas als alle andere. Er is niet veel verschil met andere vakken.	13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen.	11. School is een plaats waar je soms je werk doet... en soms niet!	27. Door maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behandelen.	31. Ik houd van discussies en houd ze graag.
	26. Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan bijvoorbeeld wiskunde.	22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in de samenleving.	16. Maatschappijleer lijkt soms wel een andere wereld.	12. Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen en doen wat je moet doen.	25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen wilt doen.	24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis over gesproken.	35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgeving.	
		29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.	19. In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als iets waar je niet veel van leert voor het dagelijks leven.	18. In mijn vriendenkring worden de maatschappijlessen saai gevonden.	28. Door maatschappijleer word je sociaal.	34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijken.		
			36. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar heb je later niets aan.	21. Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet.	30. Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bijvoorbeeld) over de Islam gaan.			
			38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.	23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.	37. Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op 'de grote mensenwereld'.			
				32. Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving en zal daardoor een betere relatie krijgen met de mensen om mij heen.				
				33. Mening van anderen veranderen mijn manier van denken.				

Bijlage 9: ideaaltypische Q-sort voor factor 8: Maatschappijleerkritische leerlingen

-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
1. Ik heb maatschappijleer nodig voor mijn vervolgopleiding.	8. Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer.	7. School is werk: ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het wel zo'n beetje.	18. In mijn vriendenkring worden de maatschappijlessen saai gevonden.	3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goed voor me zijn.	13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen.	5. Kennis van maatschappijleer kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen.	9. Als we samen huiswerk maken, laat ik het meestal iemand anders maken.	15. Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee bezig. Ik snap niet waarom ze dat leuk vinden.
2. Maatschappijleer is een leuk vak, los van de docent die het geeft.	28. Door maatschappijleer word je sociaal.	16. Maatschappijleer lijkt soms wel een andere wereld.	19. In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als iets waar je niet veel van leert voor het dagelijks leven.	4. Ik doe maatschappijleer voor de studiepunten.	14. Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.	10. Ik weet niet of ik van maatschappijleer iets geleerd heb.	12. Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen en doen wat je moet doen.	23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.
	32. Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving en zal daardoor een betere relatie krijgen met de mensen om mij heen.	21. Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet.	26. Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan bijvoorbeeld wiskunde.	6. Maatschappijleer is een klas als alle andere. Er is niet veel verschil met andere vakken.	17. Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit politiek actief worden.	24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis over gesproken.	29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.	
		30. Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bijvoorbeeld) over de Islam gaan.	27. Door maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behandelen.	11. School is een plaats waar je soms je werk doet... en soms niet!	22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in de samenleving.	37. Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op 'de grote mensenwereld'.		
			31. Ik houd van discussies en houd ze graag.	20. In de pauze praten mijn vrienden weleens over wat er allemaal gebeurt in de wereld en de politiek	25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen wilt doen.			
			33. Mening van anderen veranderen mijn manier van denken.	35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgeving.	34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijken.			
				36. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar heb je later niets aan.				
				38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.				

Bijlage 10: Factor Q sort waarden voor elke stelling

		Factor Arrays								
No.	Statement	No.	1	2	3	4	5	6	7	8
1	1. Ik heb maatschappijleer/wetenschappen nodig voor mijn ver	1	1	-4	1	1	1	-1	-1	-4
2	2. Maatschappijleer/wetenschappen is een leuk vak, los van d	2	3	1	1	2	2	2	-3	-4
3	3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel	3	0	1	-1	0	1	4	-2	0
4	4. Ik doe maatschappijleer/wetenschappen voor de studiepunte	4	-3	0	-2	-4	-2	-2	-4	0
5	5. Kennis van maatschappijleer/wetenschappen kan helpen bij	5	4	2	2	1	0	-3	0	2
6	6. Maatschappijleer/wetenschappen is een klas als alle ander	6	-1	3	-2	-1	1	2	0	0
7	7. School is werk: ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is h	7	-1	1	2	0	-1	2	1	-2
8	8. Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij	8	-2	-1	0	3	-1	-3	2	-3
9	9. Als we samen huiswerk maken, laat ik meestal iemand ander	9	-3	-1	-1	-3	-2	-4	-4	3
10	10. Ik weet niet of ik van maatschappijleer veel geleerd heb	10	-4	0	-1	0	-4	-2	-2	2
11	11. School is een plaats waar je soms je werk doet... en som	11	1	4	1	4	0	3	2	0
12	12. Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeg	12	0	1	4	0	0	1	0	3
13	13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor	13	0	-2	-2	3	-4	2	1	1
14	14. Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.	14	0	2	3	1	1	3	-1	1
15	15. Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee	15	-1	2	-1	2	2	0	3	4
16	16. Maatschappijleer/wetenschappen lijkt soms wel een andere	16	0	-3	-4	-1	-2	-3	-1	-2
17	17. Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit poli	17	2	0	0	2	3	1	4	1
18	18. In mijn vriendenkring worden de maatschappij-lessen saai	18	-2	-1	-2	-1	-2	-4	0	-1
19	19. In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als	19	-2	-2	0	0	-1	-1	-1	-1
20	20. In de pauze praten mijn vrienden wel eens over wat er al	20	0	1	0	-1	2	0	-3	0
21	21. Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de l	21	-1	4	0	-1	-3	1	0	-2
22	22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan	22	0	3	1	-2	2	1	-2	1
23	23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.	23	-1	0	3	1	4	3	0	4
24	24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belan	24	0	-2	2	1	3	0	2	2
25	25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met men	25	2	0	2	2	1	1	1	1
26	26. Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan aan bij	26	1	-1	3	4	4	0	-3	-1
27	27. Dankzij maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk be	27	1	-1	-3	-2	1	0	3	-1
28	28. Door maatschappijleer wordt je sociaal.	28	2	-3	0	-3	-1	-2	1	-3
29	29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.	29	-4	-1	-3	-2	-1	-2	-2	3
30	30. Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bij	30	-1	-3	-3	0	3	-1	1	-2
31	31. Ik houd veel van discussies en houd ze graag.	31	1	2	4	-1	0	0	4	-1
32	32. Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving e	32	2	0	-1	-4	0	-1	0	-3
33	33. Meningen van anderen veranderen mijn manier van denken.	33	1	-4	1	0	-3	4	0	-1
34	34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan k	34	3	0	0	0	0	0	2	1
35	35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je om	35	4	3	0	3	0	1	3	0
36	36. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar d	36	-3	-2	-4	-3	-1	-1	-1	0
37	37. Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op 'de grote	37	3	1	1	1	0	-1	1	2
38	38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.	38	-2	0	-1	-2	-3	0	-1	0

Bijlage 11: Vragenlijst focus groups

- Er zijn vier thema's die bij maatschappijleer volgens de overheid behandeld moet worden: politiek, pluriforme samenleving, rechtsstaat en de verzorgingsstaat. Zijn er bij deze thema's onderwerpen die volgens jou niet of niet voldoende behandeld worden? Denk bij de thema's aan de volgende onderwerpen:
  - Politiek – aanpak van terrorisme, stemrecht voor jongeren jonger dan 18 en vrijheid van meningsuiting (tot hoe ver mag iemand gaan)? Deze onderwerpen zorgen over het algemeen tot veel verschillende meningen onder jongeren, maar vanwege tijdsdruk kan hier niet altijd evenveel tijd aan worden besteed.
  - Rechtsstaat – (invoering van) de doodstraf, het recht van de overheid om af te luisteren, de hoogte van de straffen in Nederland. Ook voor deze onderwerpen geldt dat er veel verschillende meningen zijn, en ook kan dit voor gemengde gevoelens zorgen. Het hangt van de sfeer in de klas af of bijvoorbeeld de invoering van de doodstraf behandeld kan worden, omdat het toch een gevoelig onderwerp is. Ook wordt de discussie tussen vrijheid en privacy vaak aangehaald: zou de overheid iedereen mogen af luisteren als dit ervoor zorgt dat de veiligheid van de burgers meer kan worden gegarandeerd?
  - Pluriforme samenleving – invloed van de Islam, de toestroom van vluchtelingen en LHBT'ers (lesbiennes, homo's, biseksuelen en transgenders). Dit zijn relevante, hedendaagse onderwerpen waarover de leerlingen vaak duidelijke meningen hebben, of waarvan ze juist nog weinig weten en meer over willen weten.
  - Verzorgingsstaat – invoering van de maatschappelijke dienstplicht, flexwerk versus vaste banen en de minimuminkomens voor jongeren. Dit zijn onderwerpen die ook bij de jongeren relevant zijn, omdat ze betrekking hebben op hun eigen leven. Vaak hebben ze deze situaties ook zelf meegemaakt, of kunnen ze dit mee gaan maken.
- De docent bepaalt wat er in de les wordt behandeld. Zou je meer ruimte willen hebben om samen met de docent te bepalen op welke manier je in de les aan het werk gaat, en welk onderwerp er op dat moment wordt behandeld?
- Welke werkvormen doe je het liefst in de les?
  - (Dat wil zeggen: soorten opdrachten, zoals het maken van puzzels, het doen van quizzen, het maken van opdrachten in het werkboek, het maken van oefentoetsen, het kijken van het nieuws of het werken met nieuwsitems om duidelijk te krijgen hoe begrippen zich manifesteren in de praktijk – de leerling kan zelf ook nog opdrachten toevoegen tijdens het antwoord op deze vraag)
- In hoeverre zou je meer activiteiten buiten het klaslokaal ondernemen, om zo meer kennis op te doen over maatschappelijke thema's als de rechtsstaat?

- Op een schaal van 1 tot 10 (minst tevreden tot meest tevreden), hoe zou je de invulling van de maatschappijleerlessen beoordelen?
- Kun je zeggen dat je gemotiveerd bent om voor maatschappijleer aan de slag te gaan? Waarom wel/niet?
  - Zouden de aanpassingen die je hebt voorgesteld (kijkende naar de vorige vragen) helpen om jouw motivatie voor het vak te verhogen?

Bijlage 12: Samenvatting van de resultaten van de interviews in focus groups

	Onderwerpen	Inspraak	Werkvormen	Activiteiten	Cijfer	Motivatie
Type 1 - maatschappelijk bewuste leerlingen	Grote nieuwsitems, bijvoorbeeld over President Trump, moeten worden aangehaald Corruptie, doodstraf – zaken met politiek en rechtsstaat interessant	Weinig inspraak nodig Meer inspraak zorgt voor meer chaos Onmogelijk om iedereen tevreden te stellen	Discussies! Leuk om elkaars argumenten te horen Creativiteit – veel soorten werkvormen in de les Andere vakken hebben weinig variatie; dit is vervelend	Graag meer activiteiten “Zo weet je hoe het er echt aan toe gaat” Nieuwsgierig: rechtszalen, AZC bezoeken, politiek Den Haag	10 – het is een leuk en leerzaam vak, leuke onderwerpen en veel variatie in werkvormen “We zouden niet weten wat er verbeterd zou moeten worden”	Motivatie hoog. Het is leuk om met de stof bezig te zijn Als er meer gedaan moet worden, bijvoorbeeld als er meer huiswerk moet worden gemaakt, is dit niet erg
Type 2 – Standvastige leerlingen	Politiek totaal niet interessant Goede verdeling van onderwerpen	Geen inspraak nodig: zorgt voor chaos Sturing door docent noodzakelijk	Kennis testen met oefeningen: Kahoot, quizen, stellingen	Dichtbij leefwereld belangrijk Moet wel een interessant onderwerp zijn, anders activiteit geen nut	7 – ligt vooral aan de docent, anders cijfer lager Duidelijke uitleg belangrijk	Motivatie laag, goede cijfers wel van belang Leuke werkvormen zorgen voor meer motivatie
Type 3 – maatschappij-geïnteresseerden	Politieke verkiezingen Actualiteit bespreken – vooral nieuws in de regio interessant en van belang	Weinig inspraak nodig Discussies aan het einde van een les	Variatie belangrijk: kahoot, nieuws bespreken, discussiëren, eens/oneens discussies	Leuk, maar niet noodzakelijk Rechtbank, politiek Den Haag	8 – hoger cijfer als er meer met het nieuws wordt gedaan	Goede motivatie – leuk vak, interessant en erg leerzaam Maakt wel weinig huiswerk, doet goed mee in de les
Type 4 – sociaal geëngageerden	Veel variatie in de onderwerpen belangrijk. Bij de verschillende onderwerpen moet er ook veel aandacht zijn voor de actualiteit	Inspraak goed – bij de docent kunnen wensen voldoende aangegeven worden Genoeg ruimte om mening te geven	Veel diversiteit Kahoot en quizen goed voor het testen van kennis Het nieuws moet regelmatig worden aangehaald om begrippen te verduidelijken	Buitenlandse reizen leuker dan kleine, korte activiteiten – bij reizen zie je echt iets anders, en het is gezellig Geen vol programma, genoeg vrije tijd noodzakelijk	7,5 – als er gekeken wordt naar de docent, kan er een 10 worden gegeven Genoeg inspraak, ruimte om mening te geven, variatie in de lessen Vak zelf is leuk, maar docent is bepalend	Motivatie hoog in de les, maar buiten de les laag Leren gaat wel beter buiten school, zoals in de bibliotheek Motivatie kan niet worden verhoogd door de docent: moeten de leerlingen zelf doen

	Onderwerpen	Inspraak	Werkvormen	Activiteiten	Cijfer	Motivatie
Type 5 – politieke sympathisanten	Actualiteit van belang: onderwerpen moeten daarop worden gebaseerd	Inspraak meer dan genoeg: genoeg ruimte om mening te geven, te discussiëren Inspraak in de inhoud van de les niet nodig: genoeg variatie in onderwerpen en opdrachten	Nieuws kijken van belang: weten wat er op dit moment in de wereld speelt Kahoot fijn om kennis te testen, en geheugen op te frissen	Per hoofdstuk, één activiteit Bijvoorbeeld: naar een rechtszaal als de rechtsstaat wordt behandeld	9 – door meer activiteiten te doen kan dit cijfer worden verhoogd naar een 9,5 Goede variatie, interessante stof	Motivatie thuis is laag, tijdens de lessen hoog Dit geldt voor elk vak: thuis zijn er te veel afleidingen om met schoolwerk aan de slag te gaan
Type 6 - levensgenieters	Onderwerpen zijn goed divers Meer aandacht naar terrorisme: veel in het nieuws. Te weinig aandacht naar de aanpak van de overheid tegen terrorisme	Meer inspraak is niet goed voor de leerling: er gebeurt dan juist niet omdat er te veel vrijheid is Iedereen kan wel goed zijn of haar mening geven tijdens de les; dat is voldoende	Oefentoetsen niet leuk – zolang er geen echt cijfer wordt gehaald, is het niet motiverend Kahoot en quizzen leuk, vooral het competitie-element	Activiteiten op zichzelf niet leuk, vrije tijd met vrienden is leuker Als er een activiteit is, moet er wel echt iets worden getoond: er moet iets spelen, of er moet veel ruimte zijn om zelf actief te zijn	8 – dit ligt grotendeels aan de docent Het is wel een interessant vak, maar weinig zin om iets te doen Vak op zichzelf scoort lager	Geen motivatie, zowel tijdens school als na schooltijd Als er een goed cijfer moet worden gehaald, gaat de motivatie omhoog
Type 7 – nieuwsgierige allrounders	Politiek interessant, meer aandacht voor stemmen Rechtsstaat niet interessant	Veel ruimte om vragen te stellen, mening te geven. Niet meer inspraak nodig Meer inspraak = meer chaos	Quizzen en Kahoot leuk en goed om niveau te testen Keuzevrijheid belangrijk: kiezen uit verscheidene opdrachten om te doen	Nu te weinig activiteiten: meer activiteiten helpen met het begrijpen van de stof “Als je het niet ziet, weet je niet wat er precies speelt”	7 – cijfer kan worden verhoogd door meer quizzen te doen in de les, en activiteiten buiten de les zorgen voor betere beheersing van de stof	Motivatie laag, maar hoog cijfer is belangrijk Een vak moet niet alleen nuttig zijn, ook leuk Is iets niet leuk, wordt het lastig motivatie te vinden
Type 8 – maatschappijleer-kritische leerlingen	Politiek niet leuk. Nog steeds het gevoel nauwelijks iets over politiek te weten Onderwerpen wat langer behandelen – niet te veel stof in één les	Genoeg inspraak – ruimte om aan te geven wat ze wel en niet leuk vinden	Oefenen met toetsvragen – testen van kennis Filmpjes kijken helpt met het begrijpen van de lesstof: is visueel	Activiteiten leuk Ergens heengaan ‘waar ook echt iets gebeurt’, zoals politiek Den Haag	6 – net een voldoende, omdat het vak wel interessant is, maar niet echt leuk Als er wordt gekeken naar de docent en de lesinhoud: een 8	Laag, tenzij er een goed cijfer moet worden gehaald Als iets saai is, zoals het thema politiek, is de motivatie erg laag